

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

6.

Szívem, te szívem

„A szélességet az ég derekán keresztül
méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

B2-páholy

A nő, nem kis leegyszerűsítéssel, mint jelenség azonosítható a szépséggel. A szép misztikumával, tehát a megfoghatatlansággal. Még akkor is, ha a szépség szó esztétikai elnagyoltságából ránézve nem minden nő szép, sőt, beszélhetünk egyenesen ronda nőről is. (Ez esetben cinizmus lenne mentségül felhozni a rút esztétikáját.) Mégsem véletlen, hogy a nőről (úgy általában) mint szépről emlékezünk meg, függetlenül attól, hogy az esztétikum arányosságainak mennyire felel meg arc, test, mimika, mozgás. A női szépség ugyanis sokfelől megközelíthető, azaz sokfelől tekinthető szépnek egy nő, akit egy másik, akár ellentétes nézőpontból, kimondottan csúnyának tekinthetnénk. Ezzel az ide-oda táncikálással persze nem sokra megyünk, legfeljebb azt a közhelyet erősítjük meg, hogy a nő mint olyan legalább annyira ellentmondásosságból épül föl, mint szinte minden egyéb élő a világon.

A női szépségről sokan és sokfélet írtak, sokan és sokfélet is fognak írni ezentúl is. Mi most, terjedelmünk rövidsége okán egyszerűsítsük le ezt a kérdés a női szépség fizikai jelenlétére, ott is elsősorban a médiában való megjelenésére koncentrálván, hiszen környezeti befolyásoló világunk számára (média) elsősorban ez az eladhatóság kritériuma.

A szép fizikai jelenléte általában az arányosság meglétével függ össze. A test, jelesen az arc két féltékének harmonizálásával, hajhordozottsággal, szem-száj-szemöldök-szemvilla kiemelhetőségével, illetve magának a testnek az egymáshoz viszonyított arányaival. Ezek jószerével köszönőviszonyban sincsenek az adott emberpéldány, nő belső értékeivel, hogy a kifejezésnél maradjunk, belső szépségével. Természetesen egy ép lélek a sugárzásával, működésével széppé korrigálhat egy kevésbé szépnek mondható arcot, méltó hordozása érdekessé és izgalmassá teheti a test ideájához nem közelítő alkatot, de ez semmiképpen sem hozható össze a *kor-ideállal*. Az, hogy egyes korokban a nagy mell és széles csípő, vagy a hosszú láb és fiús felsőtest, a zuhogó haj vagy a kopaszságot közelítő tarka tüske a fejen, a macskaszem vagy a tág pupillás pislogás, a nyakig gombolt ruha vagy a köldökig láttató dekoltázs, a földig érő vagy a combtól vonalát alig eltakaró szoknya, a feszes blúz vagy a farmerre kidobott öt számmal a kelleténél nagyobb férfiing melltartó nélkül, a testhez tapadó elasztikus vagy a buggyos, az alsó lábszárig lelógó ülepű nadrág stb. stb. volt-van a nőiesebbnek tekinthető, sokáig tárgyalható, de aligha célra vezető utazás a női szépség körül.

Bevallom, engem mostanában egészen más izgat – leginkább elszomorít a nőből mint testből és jelenségből tárgyat és divat-matricát megkonstruáló, megcsináló média petpalack-technikája. Mit értek ezen? A női test – és most itt nem megyünk el a test általánosabb felfogása felé – egy ideje tárgyasult, és nem önmagától létezőként kezelhető. A különféle beavatkozások, idegen, a megjelenést befolyásoló anyagok ottléte az arcon, a testen, sőt a testben, jelentősen elrajzolják azt a képet, amit a nőről kialakítani tudunk. Hogy konstruktívak legyünk, és ne bonyolítsuk a tárgyunkhoz való viszonyunkat, a média mindent eluraló és befolyásoló hatalma idején nem elég már konvencionálisan szépnek lenni – alakíthatónak kell bizonyulni; a média-szépséghez nem feltétlenül értékes, de mindenképpen napi (celeb) tartalmak vagy szenzációk szükségeltetnek mellékhatásként. Ennek megfelelően a női szépség már nemcsak életkorhoz kötött (a fiatalok szépek, az idősödők érdekesek, az öregek meg csúnyák), hanem kor-időszakokhoz is. Előtte egy színes, szemléletbefolyásoló magazin címlapja: KIRÁLYI ESKÜVŐK a történelemben. Hat pár, tizenkét ember látható a képkockákon,

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XXII. évfolyam 6. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelv-művelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (örökös szerkesztő) **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (törtélel), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Wenner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**,
Gráfik Imre, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radnóti Zsuzsa**,
Rakovszky Zsuzsa, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.
Telefón: (1) 247-6657 • (30) 511-3762 • E-mail: szongy@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu
A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor tárcája . . . . . borítóbelső

A megérintett bizonyosság

Valère Novarina: Vakon írni
(Rideg Zsófia fordítása) 3
Enhéduanna: Himnusz Nisába Erésben álló
kék szentélyéhez 5

...gyümölcsöt hozott szívemnek vágya...

Buji Ferenc: Bhairaví Bráhmañi 6
Mírát Ura az Öröm-óceán
(Bangha Imre – Déri Balázs fordítása) 23
Bangha Imre: Csengettyűk a lábán,
Mírát táncol 31
Bául dalszövegek (Kambalin, Lalan,
Csandidász, Szanátan Dász, Bínádász
– Bangha Imre fordításai) 40
Parvathy Baul: Tedd az életed imává
(Rideg Zsófia fordítása) 44
Rideg Zsófia: Eljöttél hozzám, Kedves 51
Bhuszúkú: Ünöm, ahogy mondd 52
Bána: A bivalydémont legyőző istennőről
(Dezső Csaba fordítása) 53
Gilah Yelin Hirsch: Zöld Tara
és a Dalai Láma életrajzírója
(Gyukics Gábor fordítása) 55
Csáji László Koppány: Taravers 66

...hogy Isten jóságát feltárhassam...

Marguerite d'Oingt: A tükör
(Seláf Levente fordítása) 68
Falvay Dávid: Folignói Angéla
és a késő középkori olasz nő misztika . . . 73
Frauhammer Krisztina: És egyedül
a te szerelmedért, ámen 79
Az Istennel létrejövő személyes szeretet-
közösség női profilja (Jónás Ágnes
beszélgetése Turai Gabriellával) 85

...ismeresz?...

Emberré lesztek, ez a Fok, mit megteremteni
a feladatokat (Sepsi Enikő beszélgetése
Kardos Gyöngyivel a női misztikáról) 91
Dukay Barnabás: ...átöleli a homály...
– szívem, te szívem 103

BELSŐHANG. Töredékek (Faustyna Kowalska verseiből és naplóbejegyzéseiből; válogatás, fordításkíséret és szöveggondozás: Jász Attila	106
Jász Attila: Különmennysorsok	114
Visky András: Kvartett	117

...evezőcsapások az elérhetőségről...

Joy Harjo: Ah, Ah; Térkép a másik világba; Insomonia és hét lépés a kegyelet felé (Gyukics Gábor fordításai)	125
Hege Siri: Élet; Ablak; Anya; Nyelv; Történetek; A noaidi (Németh Petra fordításai)	131
Niillas Holmberg: Fortissimo (Domokos Johanna fordítása)	139
Dyekiss Virág: Női utak a tundrasivatagban	144

...a szívem hajt...

Ladik Katalin: A Hold tükörhalk éneke	149
Hevesi Judit: Átutazók	151
Iancu Laura: A helyben állás mértana	153
Hegedűs Gyöngyi: hildegard aludni szeretne, hildegard éjszakája, hildegard kimegy a térre	156
Tzveta Sofronieva versei (Domokos Johanna és Kovács Ildikó Eszter fordításai)	159
Benkő Ildikó: Kezdetek	165
Bánki Éva versei	167
Dukay Barnabás versei	169

...s a zárlat...

Szabó Adrienn: Hogyan is volt az a sztori a nőikkel...	170
E számunk szerzői	173

Színes illusztrációk
39, 67, 72, 116, 124, 155, 158, 166, 172

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 146.

Míra Dzsoj Báí: ú.n.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XXII. évfolyam 6. szám

Szívem, te szívem

A Napút jelen szövegmandalája a Végtelen Belsőit nyitja, melyben Téged, drága olvasó, üdvözölt női kísérek, tanítók, gyógyítók fogadnak, és társulnak melléd az Élő Úton egy darabig. A felütést Novarina szövege adja, a kéz itt mozdul meg, hogy a szinoptikus összhangzat megszólaljon. A leg-ősibb és legmaibb két szerző nyitó és záró, kék színben visszaadott szövege felnyitja az idők és terek kulturális fénydimenzióját, melynek szívében a nyelvviségből is kiváló, már csak bordó kot-tában nyomot hagyó Zene szól. Időzzünk el időtlenül, várakozás nélkül a Megérkezettek hallásá-ban, ölelésében.

Köszönöm minden szerzőnek, hogy írásuk önzetlenül kiadvá-nyunknak ajándékozták. Amel-lett, hogy e szám Bakos Ildikó szobrászművész és Dukay Bar-nabás zeneművész mesterek előtt tiszteleg, váljon valamennyi élőlény javára. Lectori salutem ex animo, a szerk. (Domokos Johanna)

Domokos Johanna vendégszerkesztőként soha-nem-volt összeállítást hozott sok munkával tető alá nálunk. Kitekintésünket gazdagította, műhely-eredményeinket igen színesítette. Olvasóink nevében is köszönjük önzetlen szervező-szerkesztő munkáját. (A szerkesztőség)

Valère Novarina

Vakon írni

Az írás a tapintáson alapul, egy *megérintett bizonyosságból* ered, mintha a beszéd szerve a kéz lenne. A thononi Szent Orsolya-rendházban, 1662 márciusában, Jeanne Guyon írni kezd: egy lendülettel, folyamatosan, kardagadásig, megbánás, javítgatás nélkül, mintegy diktálásra. Vakon halad előre, spirális írásban, kilélegzett csigavonalakban, lépegetve, egyensúlyvesztve: mintha az írás materiája a *lélekzet* lenne.

A nyelv itt már nem egy rendelkezésre álló eszköz, amelyet egy előre kigondolt gondolat „kifejezésére” tettek elénk, hanem egy szerszám a kézben, amely megnyitja a teret előttünk.

Madame Guyon írás közben talál ki mindent: a szellem felfedezője ő, a benső kalandora, aki a *belső ösvényeken indul el*, és halad előre a beszéd általi felfedezésben. Azokhoz az írókhoz tartozik, akik elhagyják az embert, felégetik a kartotékba zárt emberi képeket: nem csupán az öröklött gondolatokat, de az öröklött érzelmeket is. Jól tudja, hogy embernek lenni utazás, átkelés, embernek lenni különös, megdöbbent bennünket, hogy az ember az írás által újraíródik, a nyelv által a nyelven túlra megy, a nem beszéltbe, a még ki nem mondottba. Madame Guyon műve azon művek közé tartozik, amelyek összetörik, felforgatják a Wittgenstein *Tractatus*-át záró meglehetősen szomorú kijelentést: „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” Alakítsuk ezt át vidám ellentétévé: „Amiről nem lehet beszélni, épp azt kell kimondani.” Önéletrajzának utolsó fejezetét megnyitva Madame Guyon így ír: „Nem tudnék már semmi többet írni a belső állapotomra nézvést, nem is teszem, mert egyáltalán nincsenek szavaim rá, hogy kifejezzek valamit, amely tökéletesen megszabadult mindentől, ami az emberi érzelem, kifejezés vagy értelem alá esik.”

Istent nyitja meg. Isten megnyitása egy könyv megnyitása, megnyitni a könyvet, mely megnyitja a Vörös tengert, a sírt – a könyvet, amely megnyit bennünket, hogy átkelhessünk. Madame Guyon „nyitott Bibliával” halad előre, szüntelen kommentárokkal újraolvasva az Írásokat; a Bibliával utazik, kalandozik... A kínaiaknak ott van a *Tao-Te King*, amely a „Változások könyve”, Izrael a Bibliát adta a világnak, amely az *Átkelések könyve*, a feltámadás, a paradoxon és a mélybe ugrás könyve, a megfordítások könyve, a húsvéti könyv: egy könyv, amely átjár minket. Aki felnyitja, nem pihen meg; aki elolvassa, nem jön ki belőle érintetlenül.

Amikor Madame Guyon elhagyja a józan észet, amikor írásai *örületnek vagy botránynak* tűnnek, a Bibliával megy tovább, kezében a Bibliával tájékozódik, halad előre és fedez fel. Igen messze vagyunk tehát minden „quietizmustól”, mert a Biblia épp a *Nyughatatlanság (inquiétude) könyve*. Rupert de Deutz a küzdő olvasó képét tárja elénk: „Minden ember, aki a Bibliát tanulmányozza, és törekszik megérteni Isten Igéjének jelentését, olyan, mint Jákob a Jabbók partján, egy ember, aki Istennel küzd.” *Quod omnis qui sacrae Scripturae*

studiis accintus incumbit, sensum Verbi Dei tenere contendens, instar Jacob cum Deo luctetur.

A *benső*, *belül lévő*, a leggyakrabban visszatérő fogalom madame Guyon írásaiban szinte minden oldalon felbukkan: „...És ez idő alatt megadatott számomra, hogy a belső szellem által írjak, ne saját értelmemből.” „A benső nem erődítmény, amelyet ágyúkkal kell bevenni, de szeretettel.” „Nem kell meglepődni azon, hogy a belső világ üldözve van e században.” „Ez a férfi erősen belső embernek látszik.” „Így szólt hozzám: És főként ügyeljen, meg ne tudja, hogy a belső ösvényen jár, mert ezzel üldöztetéseket vonna magára.” Meg kell értenünk, hogy szemben a birtokló „én”-nel, a priváttal, az általunk birtokolttal, az intim burokkal, a magunkra zárttal és a titkossal, a *benső*, amit madame Guyon nyit meg előttünk, egy átkelő: nem zár be, nem korlátoz, nem szorít be senkit, nem határoz meg egy tartalmat, nem határol be egy személyes területet – de kinyit, megnyílik, lemondáson át beteljesül, elengedésen át elnyer, magával visz minket, máshova visz, mint magunkba. A lemeztelenedés és megsemmisítés útjának végén („Éreztem, ahogy megyek egyre lejjebb, hogy már ne legyen semmivé, amit még ki tudnék fejezni”), a benső mint a helye – nem az énnék, nem az enyémmek – hanem egy hasadéknak, melyen keresztül egy ismeretlen fuvallat ragad meg minket: legbelül bennünk egy szélesre tárt út van.

Csak az *bír* hittel, aki képes egy birtoklás tárgyává válni, hiszen a hit a szüntelenül megújított bizalom, kockázat és kihívás, örömteli egyensúlyvesztés; teljes önátadás, nyitott ég alatti, tető nélküli építkezés és önépítés, mint a Sátrak ünnepének, a *Szukkótnak sátrai*. A Biblia könyvei nem arra tanítanak bennünket, hogy az égbe elhelyezzünk egy *Mindenhatót A Lehető Legnagyobb Betűkkel*, egy kőből és egy tömbből faragott Monolit Istent a fejünk felé, egy nagy „Ő”-t, egy tripla „Ő”-t, egy „egyedülálló fölöttébb természetfölötti Ő”-t, hanem arra, hogy szüntelenül a velünk való szövetségén és *küzdelmén* tűnődjünk. És arra, hogy mindig *másként* elgondolva kezdjük mindannyian. A Bibliában az embernek egy más architektúrája rajzolódik ki és épül fel – más, mint amit kaptunk. Isten az egyes szám negyedik személy.

Rideg Zsófia fordítása

Valère Novarina (1947) svájci drámaíró, rendező, festő és grafikus. Útja a filológiától és a filozófiától vezet a színházhoz. A P.O.L. Kiadó 1984-től kezdi kiadni drámáit. 1986 óta rendezi is műveit. Az *élet drámáját* 2587 szereplőjével így mutatják be az Avignoni Fesztiválon, ahol előadásai többségét azóta is játsszák. 2006-ban a Comédie Française repertoárjára kerül a *Dühödő tér* című darabja. Legutóbbi bemutatója 2019 szeptemberében volt a párizsi La Colline Színházban: *A képzeletbeli állat*. Európa-szerte, az Egyesült Államokban, Oroszországban, Latin-Amerikában is játsszák műveit. Magyarul (Rideg Zsófia fordításaiban) a Debreceni Csokonai Színházban rendezte a *Képzeletbeli operettet* 2009-ben, valamint az *Imigyen szóla Louis de Funès* mono-drámáját 2016-ban.

Enhéduanna¹

Himnusz Nisába Erésben álló kék szentélyéhez²

TE, CSILLAGOK RAGYOGÓ SZENTÉLYE, MELY LAZÚRKÖVEL TELJES
KAPUID TÁRVA ÁLLNAK MINDEN FÖLDEK FELÉ

SOKFÉLE NÉPEK, ŐSRÉGI NEMZEDÉKEK URAI EMELIK FEJÜK
FELÉD ITT, ERÉSBEN

ÁLDOZATI ASZTALODON ORVOSI TAJTÉKZÓFŰ ZSENGE SZÁLAI
A NAGY INVERZUM ÚRNŐJE, NISÁBA, FÜVEK TUDÓS ASSZONYA
MENNYEKBŐL ÁLDÓ ERŐKET SUGÁROZ NÉKED

SZENT TERED TÁGASABBÁ TÉVE, ZSONGJANAK BENNE AZ IMÁK
E HŰSÉGES ÚRNŐ, BÖLCSESSÉGGEL ÁLDOTT NISÁBA

BÚGÓ HANGGAL HAJLIK HŰS TÁBLÁINK FÖLÉ

FIGYELVE LAZÚRKÖVES FELÜLETEINEK RÓTT JELEIT

TANÁCCSAL SZOLGÁLVA BÁRMELY FÖLDRŐL HOZZÁ FORDULÓNAK

AZ ÉLES NÁDBÓL SZÜLETETT, VARÁZSFŰ IGAZI ÚRNŐJÉNEK

KI ISMERI A MENNYEK MINDEN SZEGLETÉT ÉS FÖLDI

MÉRŐSZALAGUNK IGAZÍTJA

DICSÉRET NÉKI

MONDJA ENHÉDUANNA, KI E TÁBLÁT MEGÍRTA

KIRÁLYOM, ÉN VALAMI EDDIG SOHA NEM LÉTEZŐT

SZÜLTÉM MEG

14 SOR AZ ERÉSBEN MAGASLÓ NISÁBA SZENTÉLYÉNEK

¹ Az előkelő, akkád származású Enhéduanna (Kr. e. 2285–2250) Ur városában a Holdisten papnője volt, ki egyben a világirodalom legelső, név szerint ismert költője. A mezopotámiai szentélyek magasztalására énekelt himnuszokat összegyűjtő sumer nyelvű versfüzére gondos filológusi munkáról tanúskodik. Az itt közölt darab a ciklus 42., egyben záró egysége, mely utolsó soraiban a szerző saját magáról is nyilatkozik. Az átültetést angol fordítások alapján Domokos Johanna készítette.

² Nisába az írás, a tanulás és a betakarítás sumer istennője. Umma és Eréd szentélyeiben imádták, a sumer írástudók gyakran magasztalták. Őt tekintik a halandó írástudók védőjének, valamint az Istenek írnokának.

Buji Ferenc

Bhairaví Bráhmaní

avagy a szakrális törvényszegés útja

Friderikának,
Görögország királynéjának (1947–1964)

„Ez arany, az réz”: ez a tudatlanság jele;
„Minden arany”: ez a valódi tudás.

Rámakrisna¹

Évszázadokkal azt megelőzően, hogy Nyugat a maga tudománya révén a világ urává vált volna, pusztán létével is büszkén hirdette, hogy „a tudás hatalom” (lat. *scientia potentia est*).² India már *dzsnyána bhúminak*,³ „a tudás földjének” nevezte magát.⁴ Csakhogy míg Nyugat tudásának fundamentuma az az analitikus és megkülönböztető megismerés volt, amelynek végső forrása a tudás fájának tiltott gyümölcse, addig India *dzsnyánája* annak a szintetikus – sőt szinoptikus – és egyesítő bölcsességnek az örököse, amellyel az ember a paradicsomból való kiűzetése előtt rendelkezett. Indiát nem az ezerarcú jelenségvilág csalóka kaleidoszkópja érdekelte, vagyis nem azok a sajátosságok, amelyek a fenomenális világ elemeit elkülönítik egymástól, hanem az a lét, az a numenális valóság, amely e jelenségek láthatatlan ontológiai támaszát adja.

Maga a spiritualitás klasszikus területe a meg nem különböztetés bölcsességének.⁵ Aki Indiában erre az útra lépett, azért halotti szertartást végeztek.⁶ Az ilyen ember már nem tartozott hozzá a hagyományos hindu társadalmi rendhez, felszabadult a szigorú kasztelőrások alól: kilépett a Rend világából, és rálépett arra az útra, amely a Szabadság világába vezet. Ahogy azonban a tudás indiai formájának semmi köze nincsen a modern, nyugati értelemben felfogott tudáshoz, éppúgy a megszabadulás és a szabadság (*móksha*) hindu eszméjének sincsen köze ahhoz a szabadsághoz, amelynek jelszavát a felvilágosodás tűzte zászlájára, s amelynek lényege az isteni rendtől való emancipáció. A spiritua-

¹ [Swami Abhedananda (ed.):] *The Gospel of Rāmakrishna*, New York, 1907, The Vedanta Society, 305.

² A mondás forrása az a Francis Bacon (1561–1626), aki a maga empirizmusa révén jelentős mértékben járult hozzá a modern materiális tudomány megalapozásához.

³ Ha külön nem jelölöm, a kurzivált idegen szavak szanszkrit kifejezések.

⁴ Edward Carpenter: *A Visit to a Gñani*, London, 1911, George Allen & Unwin, 51.

⁵ A témával kapcsolatban lásd Buji Ferenc: *Srí Arulparánanda, avagy a meg nem különböztetés bölcsessége I–II.*, Életünk (Szombathely), 2019/1 (LVII. évf.) 60–84. és 2019/2 (LVII. évf.) 6–35.

⁶ Lásd Ananda K. Coomaraswamy: *Hinduizmus és buddhizmus*, Budapest, 1989, Európa Könyvkiadó, 50.

lítás útjára lépő ember már nem valamiféle specifikus társadalmi feladatot lát el, amelyet akár *szvadharma* írhatna elő neki,⁷ akár a pályaválasztási tanácsadók útmutatása alapján választhatna, hanem a Teljesség bűvkörébe került. Az ő ambíciója: „egyszerre az egészzet és ott, ahol minden összefut és [...] egy” (Hamvas Béla).⁸ Nikosz Kazantzakis egyszer álmában látott egy öregembert, aki egy barlangból kijöve sáros kezét mutatta, majd Kazantzakis kérdésére, hogy mit csinált odabent, így felelt: „Odabent a barlangban a Szabad Embert formázom.” „De hát ki szabad?” – kérdezte az író, mire az öreg így válaszolt: „Az, aki megérti, szereti és éli a Teljességet.”⁹ És az élet teljességéhez csak az férhet hozzá, aki képes arra, hogy egész mentális-emocionális-egzisztenciális lényét egy végtelenül kicsiny pontra összpontosítsa (*ékágratá*). Ahogy egy kora keresztény sivatagi remete, Evagriosz Pontikosz kifejezte: Aki mindentől elszakad, mindennel egyesül.¹⁰

Theodor W. Adorno szerint a modern kori kultúra egyik legfőbb jellegzetessége az uniformitás: a kultúra tömegtermelésének hatására a kulturális különbségek minden területen folyamatosan egyre jobban elmosódnak, a jelenségek egyediségét biztosító kontúrvonalak fokozatosan eltűnnek.¹¹ Ez alól a nemek sem vonhatták ki magukat. A hagyományos társadalmakban azonban még éles különbséget tettek férfi és nő között, következésképpen a férfias és nőies szerepek is karakteresen elkülönültek egymástól. Hogy egy erősen szimbolikus példával éljek, elegendő csak arra gondolni, mennyire elképzelhetetlen, hogy egy forgatós magyar néptáncban a nő forgassa a férfit. Nem volt ez másképpen Indiában sem: a hindu törvény, a *dharm*a minden területen meghatározta a karakteresen férfias és nőies magatartásformákat,¹² amelyek olyan kozmikus princípiumokig vezethetők vissza, mint amilyen például a szánkhja bölcseleti felfogásban a tiszta aktivitást képviselő *purusa* (szellem) és a tiszta passzivitást képviselő *prakriti* (anyag).¹³ Volt azonban egy terület, ahol a nemi különbségek elveszítették létjogosultságukat. Míg ugyanis van külön férfi és női test, férfi és női lélek, vagyis szomatikus és pszichikus vonatkozásokban éles különbség létezik a férfi és a nő között, addig a szellem fölötté áll a nemi polarizáltságnak – vagyis *pneumatikus-spirituális* vonatkozásban nincs különbség a férfi és a nő között. Akár azt is mondhatnánk, hogy a szellem *androgün*, s ilyen módon maga a spiritualitás is *androgün*, sőt *metaandrogün*: olyan törekvés,

⁷ A *szvadharma* („saját törvény”) az ember saját természetéből fakadó saját kötelessége, az az életút, amelyet a hindu felfogás szerint az embernek saját természetével összhangban választania kell.

⁸ Hamvas Béla: *Scientia sacra II.*, [Budapest] 2006, Medio Kiadó, 82.

⁹ Nikosz Kazantzakis: *Jelentés Grecónak*, Budapest, 1970, Gondolat Kiadó, 318–319.

¹⁰ *The Philokalia I–IV.*, London, 1979–1995, Faber and Faber, I. 78.

¹¹ Max Horkheimer – Theodor W. Adorno: *A felvilágosodás dialektikája. Filozófiai töredékek*, Budapest, 1990, Gondolat–Atlantisz–Medvetánc, 147–200. („A kultúripar. A felvilágosodás mint a tömegek becsapása” című fejezet)

¹² Lásd Baktay Ervin: *India bölcsessége. A hindu világszemlélet ismertetése*, Budapest, 1943, Pantheon Irodalmi Intézet, 204–207. („A Nő *dharmája*” című fejezet)

¹³ A szánkhja a hat hagyományos ind bölcseleti rendszer (*darsana*) egyike, s egyúttal a jóga bölcseleti alapja.

amely fölötté áll a nemi polaritásnak, s amelyre ekképpen nem vonatkoznak a férfi és nő közötti társadalmi különbségek.

Ennek megfelelően aki Indiában a magas spiritualitás útjára lépett, az nemcsak egyszerűen kilépett a *dharma* (törvény) és a *varna* (kaszt) világából, hanem egyúttal a nemi megkülönböztetéseknek is fölébe emelkedett: az ilyen ember voltaképpen már nem férfi és nem nő, és életét egy olyan egzisztenciális szinten éli, amely túl van a nemi polarításokok. A hinduizmus már a legkorábbi időktől ismert nemcsak női aszkétákat, hanem olyan nőket is, akik elérték a végső szabadságot, s akik ilyen módon vezetői lehettek a spirituális úton másoknak – akár férfiaknak is.

Nők az indiai spiritualitás történetében. Talán sokak számára meglepő, de már a spirituális orientáltságú metafizikai gondolkodás legkorábbi munkáiban is megjelennek ilyen nőalakok, és pedig meglehetősen szokatlan funkcióban. Mindenekelőtt itt van az egyik legkorábbi upanisad, a *Brihadáranjaka* egyik szereplője, Gárgi Vácsaknaví, aki alighanem a világtörténelem első női bölcselői közé tartozik, ha nem a legelső.¹⁴ A kor egyik legjelentősebb uralkodója, Dzsana, Vidéha királya a maga udvarában bölcséleti „vetélkedőt”, teológiai disputát (*brahmódja*) rendezett, s aki a legmélyebb ismeretekkel rendelkezett az istenségről, azt ezer tehénnel kívánta jutalmazni. A pályázók között volt a klasszikus upanisadok korának legjelentősebb bölcselője, Jádzsnyavalkja is. Vizsgáztatói – a kor kimagasló képességű panditjai¹⁵ – egymás után tették próbára különféle kérdéseikkel. Hét kérdezőjének egyike volt Gárgi, aki a többiekkel ellentétben két alkalommal is tett fel neki kérdéseket, majd második kérdéssorozatának végén ő volt az, aki kijelentette: „Tiszteletre méltó papok, tekintések megtiszteltetésnek, ha előtte tiszteletet téve távozhattok. Valóban, [Jádzsnyavalkját] egyikőtök sem tudja legyőzni a Brahman-vitában.”¹⁶ Gárgi kérdései nemcsak kiemelkedő metafizikai tudásáról tanúskodnak, hanem természetfilozófiai és kozmológiai ismereteiről is – hogy ne is említsük filozófiai vitakészségét és intellektuális bátorságát, hogy a király jelenlétében zajló nyílt színi vitában a kor legnagyobb bölcsői közepette is magabiztosan irányította a disputát. A leírás különlegessége, hogy az upanisad ismeretlen szerzője mindenféle magyarázkodás nélkül írja le az esetet, és Jádzsnyavalkja sem tiltakozott az ellen, hogy egy nő vizsgáltsassa. Mindez csak úgy képzelhető el, hogy Gárgi részint metafizikai, részint spirituális vonatkozásban már előzetesen olyan hírnévre tett szert, hogy senkinek sem jutott eszébe megkérdőjelezni a tekintélyét.

Úgyszintén Jádzsnyavalkjához – és a *Brihadáranjaka upanisad*hoz (2:4 és 4:5) – kapcsolódik a másik kiemelt jelentőségű női személyiség, Jádzsnya-

¹⁴ Egy még korábbi korszakban, a védikus korban (Kr. e. II. évezred) úgyszintén több kiemelkedő női személyiséggel is találkozhatunk a védákban (pl. Lópámudrá vagy Ghósá), de mivel ekkoriban még a bölcséleti-metafizikai gondolkodás nem jelent meg, túlzás lenne őket „bölcselőeknek” nevezni.

¹⁵ A *pandit* a szakrális tudományokban jártas tudós.

¹⁶ *Titkos tanítások. Válogatás az upanisadokból.* Budapest, 1987, Helikon Kiadó, 59. (*Brihadáranjaka* 3:8:12).

valjkának két felesége volt, és amikor úgy döntött, hogy remeteéletre adja a fejét, két felesége között kívánta felosztani a vagyonát.¹⁷ Egyik felesége, Kátjá-jana magasabb szellemi törekvések nélküli háziasszony volt, másik felesége, Maitréji azonban úgy gondolta, hogy a földi javaktól hiába várna halhatatlanságot és üdvösséget. Kátjájanával ellentétben tehát Maitréji nem anyagi javakra, hanem tudásra, méghozzá a végső, transzcendens tudásra vágyott – és férje át is adta tudását feleségének.¹⁸

Az indiai irodalom egyértelműen legnagyobb epikus bölcseleti munkája a VI. és a XIV. század között keletkezett *Vászistha jógája*.¹⁹ Ez a több ezer oldalas munka címével ellentétben nem a jóga, hanem az advaita védánta felfogását képviseli. A könyv egyik nagyfejezete Sikkidhvádzsa herceg és Csúdála hercegné történetét beszéli el.²⁰ Kapcsolatuk igazi szerelemmel indult, ám mindketten fokozatosan rájöttek arra, hogy ki vannak téve a mulandóság eróziójának és a szenvedés hatalmának. A végső tudás utáni kutatásukban azonban Csúdála hamarabb ért célba, mint a férje. Természetesen segíteni akart a férjének, ő azonban ezt visszautasította, mert nem volt hajlandó elfogadni egy nőnek az útmutatását. Csúdála azonban időközben megszerzett mágikus képességei révén egy férfi külsejét öltötte magára, s így férje már elfogadta a tanítását, és felesége csak azt követően fedte fel előtte kilétét, hogy ő is elérte a megszabadulást.

Férj és feleség hasonló viszonyát írja le az ismeretlen szerzőjű *Tripurá rahaszja* című, a XII. és XVII. század között keletkezett, szanszkrit nyelvű dél-indiai tantrikus jellegű advaita mű is.²¹ A történet szerint Hémacsúda herceg testvérével együtt vadászott, de mivel kitűnő vadászok lévén túl sok vadat ejtettek, az istenek – ma úgy mondanánk, ökológiai érzékenységük jeleként – hatalmas vihart támasztottak, hogy gátat vessenek a további öldöklésnek. Mindenki menekült, amerre tudott. Hémacsúda egy erdei remeteségben talált menedéket, ahol nagy megdöbbenésére egy gyönyörű leányra bukkant, akibe első látásra beleszeretett. A leány, Hémalékhá elmondta a jövevénynek, hogy ő a remete fogadott gyermeke, és a remete még csecsemőként talált rá az erdőben. Hémalékhá azonban nemcsak fogadott leánya volt a remetének, hanem egyúttal tanítványa is, aki akkorra már komoly előrehaladást tett a spirituális úton. Miután a herceg kinyilvánította szándékát, hogy feleségül szeretné venni a leányt, a remete beleegyezését adta. A herceg azonban már a mézeshetek alatt ész-

¹⁷ A szöveg nem említi, hogy lettek volna gyermekei. Az eset minden bizonnyal az említett teológiai disputa után történt, mert egy remetét már nincs értelme tehenekkel jutalmazni.

¹⁸ Kettejük különbsége tehát *mutatis mutandis* megfeleltethető keresztény vonatkozásban Márta és Mária különbségének. Lásd Lukács evangéliuma, 10:38–42.

¹⁹ Mivel Indiának nem volt olyan jellegű történetisége, mint Európának (nem volt ókora, középkora és újkora), és általános irodalmi tendenciája sincsen, az indiai szövegek datálása gyakran reménytelen feladat, és a különböző kutatók gyakran igen eltérő időpontokat adnak meg.

²⁰ Lásd: *A halhatatlanság virágfüzére. Részletek a Jóga Vászisthából*, Budapest, 2011, Kairosz Kiadó, 185–233. (a „Csúdála királyné története” című fejezet)

²¹ Lásd Antonio Rigopoulos: *Dattatreya, The Immortal Guru, Yogin, and Avatara. A Study of the Transformative and Inclusive Character of a Multi-Faceted Hindu Deity*, Albany, 1998, State University of New York Press, 169–194. (a „The Tripurā-rahasya” című fejezet)

revette, hogy hitvese nem adja át magát maradéktalanul az udvari örömöknek és szórakozásoknak: sokszor mintha nem is lett volna tudatában annak, hogy éppen mi történik vele, és ha férje csak egy pillanatra is magára hagyta, szemét azonnal lehunyta. Hémalékhá erre elmondta férjének, hogy ez részéről nem a szerelem hiányából fakad, hanem abból, hogy ő nem futó örömeket keres, hanem múlhatatlan boldogságot, s mint aki tisztában van a feleség és férj hagyományos szerepével, férje útmutatását kérte. Férje azonban kinevette, mondván, hogy a boldogságról való zavaros elgondolásaival is igazolja azt az általános nézetet, hogy az asszonyok bizony butuskák. Hémalékhá azonban éppen erre hivatkozva ismételtén kérte, hogy férje tanítsa meg a helyes gondolkozásra – s aztán kérdéseivel szépen lassan rávezette férjét a világi örömök hiábavalóságának felismerésére, majd példatörténeteivel felébresztette benne a metafizikai beteljesedés vágyát. Végül felesége tanítását követően Hémacsúda is elérte a végső megszabadulást (*móksa*).²²

Gárgi és Maitréji csaknem háromezer éves történeti személyiség, Csúdála és Hémalékhá azonban az elmúlt ezeröttszáz esztendő irodalmi szülőtte. Ám a modern kori India sem volt híján hasonló formátumú nőknek.²³

A tantrizmus. Srí Rámakrisna a modern kori India egyértelműn legnagyobb hatású spirituális személyisége. Viszonylag rövid élete egészen egyedülállóan gazdag volt, mindenekelőtt spirituális kísérletekben és tapasztalatokban. Bár Rámakrisna elsődlegesen és természetének megfelelően a bhakti, vagyis az Istennek való odaadás útját követte, volt egy különleges tulajdonsága: a végső cél felé vezető többi ösvényt is meg akarta ismerni, még hozzá nemcsak teoretikusan, hanem gyakorlati értelemben is. Nem volt spirituális tanító, akinél nagyobb hangsúllyal jelent volna meg az egyetemesség elve. A bhakti mellett nemcsak az advaita védántát és a tantrizmust gyakorolta, hanem élete egy-egy szakaszában az iszlámot és a kereszténységet is. Védántin guruja, Tótápurí (1780–1866) – „a forma nélküli valóság, az abszolútum felhőtlen egének adeptusa”²⁴ –, egy „égbe öltözött” (értsd: mezítelen) vándorszerzetes volt,²⁵ aki Nihilánanda megragadó szavaival „kötetlen lélekként kóborolt a világban, mint egy ketrecéből szabadult oroszlán”.²⁶ Fogadalmának meg-

²² *Tripura Rahasya, or The Mystery beyond the Trinity*, Tiruvannamalai, 1989, Sri Ramanasramam, 22–77.

²³ Sőt a modern kori Európa sem. Hasonló szerepet töltött be férje, Pál görög király mellett Friderika királyné (1917–1981; ur. 1947–1964), aki az atomfizikán keresztül jutott el az advaita védántához (mestere a néhai kanchi Sankara, Chandrasékarendra Szaraszvati [1894–1994] volt, akinek Paul Brunton egy külön fejezetet szentelt az *India titkaiban*), és akinek hatása egészen a mai napig gyűrűzik, akár az advaita védánta iránt elkötelezett spanyol királyt (VI. Fülöp), akár a tradicionális metafizika iránt elkötelezett walesi herceget (Károly) nézzük. Friderikával kapcsolatban lásd önéletrását: *Queen Frederica of the Hellenes: A Measure of Understanding*, London, 1971, Macmillan.

²⁴ Lex Hixon: *Coming Home. The Experience of Enlightenment in Sacred Traditions*, Garden City, 1978, Anchor Press, 49.

²⁵ Maga Rámakrisna is „Mezítelennek” (bengáli *angta*) szólította.

²⁶ Nihilánanda (ed.): *The Gospel of Sri Ramakrishna*. Madras, 1942, Sri Ramakrishna Math, 27.

felelően, Tótápurí soha nem maradt egyetlen helyen három napnál tovább, ám amint 1863 körül Daksinésvarban járva megismerkedett Rámakrisnával, látva tanítványa rendkívüliségét, felfüggesztette fogadalmát, és csaknem egy éven keresztül Rámakrisna mellett maradt, hogy tanítsa, s nem utolsósorban, hogy tanuljon tőle. Megtanította Rámakrisnának, hogyan nézzen át és lépjen túl minden formán és sajátosságon, egészen a személyes isteni megnyilvánulásokig elmenően, s ugyanakkor megtanulta Rámakrisnától azt, hogy mindabban, ami formával és sajátossággal rendelkezik, a formátlan és sajátosságok nélküli nyilatkozik meg.

Tótápuríval való megismerkedése idején Rámakrisna 29 éves volt. Ezt megelőzően azonban, még 1861 körül, 25 éves korában megismerkedett másik mesterével, Bhairaví Bráhmanival, aki akkor a harmincas éveinek végén járt. S ahogy később Tótápurí bevezette az advaita szemlélet és gyakorlat rejtelmeibe, éppúgy Bhairaví Bráhmaní is bevezette a tantrikus jóga rejtelmeibe. Ám így, mielőtt még Rámakrisna e mesterével foglalkoznánk, meg kell ismerkednünk a tantrikus jógával, egészen pontosan annak a hindu változatával.²⁷

A tantrizmus az indiai metafizikának és spiritualitásnak egy nagyon sajátos ágát képviseli, amely radikálisan eltér mindazoktól az ortodox metafizikai és spirituális tanításoktól, amelyek alapját a védák képezik, olyannyira, hogy Indiában alapvetően két nagy csoportba oszthatjuk ezeket az iskolákat: a *vaidika* (védikus) és a *tántrika* (tantrikus) iskolák csoportjába.²⁸ A különbség e két nagy, ortodox és heterodox hagyománykör között azonban csak az eszközök és a módszerek tekintetében jelenik meg; végső céljaikat illetően gyakorlatilag összhangban vannak egymással: az ember *felszabadítása abból a korlátozottságából*, amely szenvedésének fő forrása. Ilyen módon a tantrizmus minden olyan meghatározási kísérlete, amely a cél felől próbálja megragadni, eleve elhibázott. Ezt a hibát egyébként gyakran az eredeti tantrikus szövegek is elkövetik, úgy állítva be a tantrikus jógát, mint az egyetlen olyan ösvényt, amely hatékonyan vezet el a célhoz.

Ahogy az ortodox iskolákat, éppúgy a tantrikus iskolákat is lehetetlen pontosan megragadni sokféleségük miatt. Általában a tantrizmust szeretik összefüggésbe hozni a szexualitással, és e kettő között valóban szoros a kapcsolat, mégis félrevezető volna a tantrizmus specifikumát éppen a szexualitásban keresni. A szexualitás a tantrizmusban már csak következmény, méghozzá egy olyan attitűd következménye, amely a szexualitás mellett sok mást is szerephez juttat benne. A védikus alapú spiritualitás nemet mond az immanenciára, hogy igent mondhasson arra a transzcendenciára, amelyet egyedül tekint valóságosnak. A tantrikus spiritualitás ezzel szemben igent mond az immanenciára, ámde pontosan azért, hogy ennek révén igent mondhasson a transzcendenciára is. Számára a világ nem káprázat, hanem a végső valóság megnyilvánulása. Voltaképpen az ortodox spiritualitás sem állít mást, csak éppen a hangsúlyokat máshová teszi, viszont a hangsúlyoknak ebből az eltolódá-

²⁷ Tantrikus vagy legalábbis tantrikus jellegű metafizikai nézetek és spirituális utak a hinduizmuson túl még a buddhizmusban, dzsainizmusban és a taoizmusban is találhatók.

²⁸ Természetesen heterodox rendszerek a tantrizmuson kívül is voltak, de ezek jelentősége elenyésző – leszámítva az úgyszintén heterodoxnak tekintett buddhizmust.

sából teljesen más spirituális alapállások fakadnak. Míg az ortodox spiritualitás a „szentség” körét, vagyis a spirituálisan releváns területet kifejezetten szűkre szabja, addig a tantrikus felfogás számára nincs külön szent és profán terület: minden szent. Az, amit a védikus rendszer elutasít, a tantrikus rendszerben voltaképpen a *prima materia* szerepét játssza, vagyis csak arra szolgál, hogy egy *alkímiai* jellegű transzmutációs folyamat révén átalakítsa a törekvő. Majd-hogynem azt mondhatnánk, hogy a tantrikus törekvő (*szádhaka*) mindazt, amit a maga megromlott állapotában kap, vagyis a materiális és profán valóságot, megneemesítve és felemelve, eredeti tisztaságában helyreállítva veszi igazán birtokba. A világ nem teher, kolonc a spirituális törekvő nyakán, hanem törekvésének eszköze. Miközben az ortodox törekvő a középpont megragadása érdekében megtagadja a periféria egészét, aközben a tantrikus törekvő a perifériában is képes meglátni a középpontot, mert tudja, hogy a kerület forrása a középpont. Bármennyire is perifériális és profán legyen, minden a középpont „megtestesülése”: a középpont mindenütt, mindenben jelen van.²⁹ Ezt az egész hozzáállást visszhangozza a „tantra” szó etimológiai értelme: „kiterjesztés”, „kiszélesítés”, „kitágítás”. Nem mást jelent ez, mint a szakralitás kiterjesztését egy szűk körrel a világ egészére.

A tantrizmusban van egyfajta „szakrális polgárpukkasztás”, ami jelen esetben az ortodox védikus rendszer értékrendjének feje tetejére állítását jelenti. Ami az utóbbiban tiltott, az az előbbiben megengedett, sőt kultiválandó (persze csak megfelelő keretek között). Ha az ortodox spiritualitás alapszava a „jóga”, akkor a tantrikusé a „bhóga”, vagyis az élvezet, és a tantrikus felfogás ezt a kettőt kívánja egyesíteni, hogy a jóga és *bhóga*, a „spirituális aszkézis” és a „spirituális hedonizmus” egyetlen valóság két oldala legyen.³⁰ „Idd ezt a bort, és tiéd lesz az élet négy gyümölcse [*dharmá, arthá, káma, móksa*]” – mint ahogy a tantrikus maxima fogalmaz. Vagyis a tantra egyszerre tesz eleget a magasabb kötelességek (*dharmá*), az anyagi javak (*arthá*), az öröмок és élvezetek (*káma*) és a végső megszabadulás (*móksa*) kívánalmainak. Míg a klasszikus jógában az összpontosítás, az „egyhegyűség” arra irányul, hogy kirekesszen a tudatból mindent, minden név és formát (*náma-rúpa*), hogy csak a névtelen és forma feletti középpont maradjon meg, addig a tantrikus felfogásban komoly szerepet kap a geometrikusan strukturált képek megalkotására irányuló „aktív imagináció”; s míg a klasszikus jóga elfordul mindenféle rítustól (már Buddha a felébredés egyik komoly akadályának tekintette

²⁹ Hasonló gondolattal találkozhatunk a keresztény neoplatonizmusban is: „Isten végtelen [egyes kéziratok szerint: végtelen *intelligibilis*] gömb, akinek középpontja mindenütt jelen van, kerülete sehol nincs.” (*Liber XXIV Philosophorum* 2.). Idézi Bernard McGinn: *The Harvest of Mysticism in Medieval Germany (1300–1500)*, New York, 2005, Herder and Herder, 43–44.

³⁰ Bár a nyugati ember szemében a spiritualitásnak ez a nagyon sajátos formája csábító lenne, mert úgy szeretné elérni a végső valóságot, hogy közben ne kelljen lemondania a világról, de a világra mondott tantrikus „igen” és modern nyugati „igen” között egy egész szakadék tátong. A *bhóga* éppen annyira alá van vetve a belső uralomnak, mint a jóga. Lásd ezzel kapcsolatban Julius Evola: *Mit jelent a tantrizmus a modern nyugati civilizáció számára?*, *Tradíció. A Metafizikai Tradíciók Évkönyve* 2002 (Debrecen), 75–82.

a szertartásokba vetett hitet), addig a tantrizmus erősen rituális jellegű.³¹ A spiritualitás eszköztárába integrált „aktív imagináció” mentén természetesen kifejlődött egy igen gazdag, ám meglehetősen elvont és szimbolikus ábrázoló művészet is. Nem meglepő ennek fényében, hogy a jantrának nevezett képi meditációs támaszok úgyszintén a tantrikus irányzatokon belül jelentek meg. És míg a klasszikus jógában a csendnek van meghatározó szerepe, a tantrikus jógában a mantrák kapnak kiemelt szerepet. A tantrikus *szádhaka* tehát a formákon keresztül tör annak a valóságnak a birtokbavételére, amelynek formai és forma feletti oldala is van.

Az egyetlen valóság megnyilvánulatlan (forma feletti) és megnyilvánult (formai) oldala vezet át a tantrizmus legjellegzetesebb eleméhez, a szexualitáshoz. A nemi polaritás ősfarmája a maskulin elvet képviselő Siva és a feminin elvet képviselő Sakti kettőse. Ez a kettős azonban nagyon messze van a szánkhja-bölcsélet kettősetől, a *purusától* és a *prakrititől*. Míg ugyanis a szánkhjában a férfias *purusa* – arisztotelaiánus-skolasztikus terminológiákat alkalmazva – a tiszta aktust vagy aktualitást (lat. *actus purus*), a *prakriti* pedig a tiszta passzív potencialitást (lat. *potentia passiva pura*) képviseli, addig a tantrizmusban éppen a nőies pólus (Sakti) az aktív, míg a férfias pólus (Siva) az a princípium, amely a maga mozdulatlanságában fölötte áll mind az aktivitásnak, mind a passzivitásnak. Siva és Sakti viszonya pontosan megfelel a taoizmus vonatkozásában a Tao és a Te viszonyának. Weöres Sándor fordításában e kettő úgy jelenik meg, mint az Út és az Erény; Julius Evola erősen értelmező fordítása azonban jobban megvilágítja a lényegét: a Tao a Princípium, a Te pedig az Akciója. Még világosabbá teszi kettejük viszonyát László András értelmezése, aki a Szellemet *subiectum in actuként*, aktusban lévő alanyként definiálja.³² Eszerint a Szubjektum, a végső univerzális alany maga a megnyilvánulatlan Siva, és ugyanez a Siva „aktusban”, vagyis a maga megnyilvánuló módjában már Sakti. Ebből fakad a tantrikus szexuális viszonyban (*maithuna*) a fordított, „lovagló” testhelyzet alkalmazása: a férfi a hátán fekszik mozdulatlanul, és a nő az, aki mozog. A tantrizmusban a szexualitás a Siva (a megnyilvánulatlan) és Sakti (a megnyilvánulás és a megnyilvánult) közötti „szexuális” viszony rituális „utánzása” a *reintegráció jegyében*. Mert bár a tantrikus jóga – a többi jógával ellentétben – a dualitás jegyében áll, de messze van a dualizmustól, hiszen lényege az, hogy a Kettőből újra Egy legyen. Amit azonban létre kíván hozni, az nem az androgünosz, vagyis nem a férfi és a nő platonikus típusú egysége, hanem a kozmikus és univerzális Férfi- és Nő-princípium, Siva és Sakti újraegyesülése. Világosan látszik ez a törekvés a kundaliní-jógában, amely csupán egyik aspektusa vagy megnevezése a tantrikus jógának.³³ Az egység – Egy-ség – itt nemcsak a legalsó csakrában szunnyadó Kundaliní (= Sakti) és a legfelső csakrában lévő Siva újra-

³¹ Természetesen a hinduizmus legrégebbi, védikus formája is erősen rituális jellegű, de a jóga nem az.

³² László András: *Solum Ipsum. Metafizikai aforizmak*, Nyíregyháza, 2000, Kötet Kiadó, 680. és 682. aforizma.

³³ Szokás még laja-jógának is nevezni (*laja* = „feloldódás”, „belemerülés”, vagyis a kundaliní belemerülése forrásába, Sívába).

egyesítésében jelenik meg, hanem már abban a központi *szusumná-nádí*-ban is, amelyen keresztül az előbbi az utóbbit eléri, s amely a maga axialitásánál fogva túl van a nőies jellegű *idá* és a férfias jellegű *pingala* által képviselt dualitás világán.

Önmeghatározása szerint a tantra kifejezetten a „sötét kor”, vagyis a *kali-juga* anyagiságba merült embere számára való út. Ne feledkezzünk meg azonban arról, hogy a tantrának ez a nézete abból fakadt, hogy a sötét korban az összes többi út járhatatlanná vált. Azonban Rámakrisna megállapítása szerint – akinek alkalma volt összevetni más módszerekkel – a tantrikus jóga kifejezetten nehéz és veszélyes ösvény, amely guru nélkül egyáltalán nem is járható. Rámakrisna a bhaktit tekintette a viszonylag könnyű ösvénynek.

A tantrikus szemlélet különlegessége, hogy az ortodox törvények tudatos megszegése éppen *pánszakrális* felfogásából fakad: azért lehet mindent megcsinálni, azért lehet átlépni a vallási és morális szabályokat, mert minden szent, s azért szent minden, mert minden az egyetlen siva princípium végtelenül sokrétű hatalmának (*sakti*) megnyilvánulása. A világ a formátlan formája, a megnyilvánulatlan megnyilvánulása. Nincs külön szakrális és profán világ. Minden szent. „Ez a világ Isten országa” – mondja Rámakrisna.³⁴

Bhairaví Bráhmaní. Ennek a szemléletnek és gyakorlatnak volt magas szintű adeptusa Rámakrisna mestere, Bhairaví Bráhmaní.³⁵

Rámakrisna – eredeti nevén Gadádhar Csattópadhjájá – a bengáliai Kámárpukurban született 1836-ban, de tizenhat éves korában (1852) idősebb fivérét követve Kalkuttába, majd a szomszédságában fekvő, Gangesz-parti Daksinésvarba költözött. Éppen ebben az időszakban épült Daksinésvarban az a később – éppen Rámakrisna révén – igen nevezetessé vált Káli-templom,³⁶ amelynek felszentelésében Rámakrisna bátyja kiemelkedő szerepet játszott. Testvérét követően Rámakrisna nem sokkal később – egészen fiatalon, húszéves kora körül – maga is a templom papja lett, mivel odaadása miatt már ekkoriban is köztiszteletben állott. Az akkor már nagyon komoly spirituális tapasztalatok birtokában lévő, de egy mester vezetését nélkülöző Rámakrisna a húszas évei derekán járt, amikor meglátott egy *szannjászínít*, vagyis vándorremete nőt, akiben azonnal felismerte mesterét, mint ahogy ő is azonnal felismerte Rámakrisnában azt a tanítványt, akit már régóta keresett. Mester és tanítvány egymásra talált, és az elkövetkező években (1861–1863) Rámakrisna a Bhairaví felügyelete alatt folytatta spirituális útját a végső beteljesedés irányába. Guruja Rámakrisnában nemcsak egy kiemelkedő tanítványra talált, hanem egyre inkább ráébredt arra is, hogy tanítványa nem közönséges ember, hanem isteni testet öltés vagy alászállás (*avatára*). Hogy sejtése felől megbizonyosodjon, a kor két neves panditját összehívta egyfajta „szakrális konzíliumra”, hogy

³⁴ [Swami Abhedananda (ed.):] *The Gospel of Rāmākrishna*, 87.

³⁵ Rámakrisna és Bhairaví Bráhmaní életrajzi elemeinek tekintetében sokat merítettem Malik Tóth István kiváló könyvéből: *Az isteni hattyú. Srí Rámakrisna élete és tanítása*, [Budapest] 2006, Ursus Libris.

³⁶ Maga Kalkutta (Kolkata) is feltehetőleg Káliról kapta a nevét, annak ellenére, hogy a Brit Kelet-indiai Társaság alapította, vagyis alig néhány száz éves.

ítéljenek a dolog felől, és ők meg is erősítették a Bhairaví véleményét. Vagyis a Bhairaví volt az, aki először ismerte fel Rámakrisnában az avatárát, s bár ez nem vált általános hindu állásponttá, mindazonáltal tanítványai valóban avatárának tekintették őt.³⁷

Mivel Bhairaví Bráhmaní a tantrikus jóga képviselője volt, és a jógának e formájában különösen nagy hangsúlyt kap a titoktartás, voltaképpen még a nevét sem tudjuk.³⁸ A „Bhairaví Bráhmaní” egyszerű ragadványnév. A „bráhmaní” a „bráhmana” női megfelelője, és mindössze annyit jelent, hogy papi családból származó nő. A „bhairaví” ezzel szemben specifikusabb jelentést hordoz, ami már igen sokat elárul hordozójának személyéről.

A hindu tantrikus felfogás szerint a férfias princípiumot képviselő Siva párja a nőies princípiumot képviselő Sakti. Ennek a Saktinak mint Legfelső Ős-Saktinak (Ádi-Pará-Sakti), mint Hatalmas Bölcsességnek (Mahá-Vidjá) tíz arculata van, és e tízből az ötödik neve az, hogy „Bhairaví”. Jelentése: „Félelmetes”. Kétféle ikonográfiai ábrázolása létezik. Az egyik ábrázolás szerint egyik kezében könyvet, másikban imafüzért fog, míg a másik ábrázolás szerint egyik kezében kardot, a másikban pedig vérrel teli edényt tart – mindkét ábrázolás szerint harmadik keze a félelemnélküliséget kifejező *abhaja-mudrában*, negyedik keze pedig a spirituális javak adományozását kifejező *varada-mudrában* van. Ha külső megjelenése nem is olyan ijesztő, mint a „fekete istennőé”, Kálíé, de azért éppen eléggé szokatlan az európai szem számára. Voltaképpen ezek az istenalakok egyszerre sűrítik magukba – a *Tibeti halottaskönyv* terminológiáját használva – a „békés istenségek” és „haragvó istenségek” sajátosságait: Rudolf Otto kifejezéseivel élve külsőleg a *mysterium tremendumot* („félelmetes titok”), belsőleg azonban a *mysterium fascinans* („lenyűgöző titok”) reprezentálják.³⁹ Erről az isteni aspektusról kapták nevüket azok a nők, akik az észak-indiai, különösen bengáli sáktizmusban és a hozzá kapcsolódó tantrikus jógában magas fokozatot értek el. A „Bhairaví” tehát nem személynév, hanem spirituális cím vagy rang.

Ha Bhairaví Bráhmaní eredeti nevét nem is tudhatjuk, Rámakrisna első és legjelentősebb életrajzírójánál fennmaradt még egy neve: Jógésvarí. A *jógésvarí* a *jógésvara* feminin változata, és azt jelenti: „a jóga ura”, illetve a jelen esetben úrnője. Könnyen elképzelhető, hogy Bhairaví Bráhmaninak ez volt a

³⁷ A hindu felfogás szerint nincs olyan éles különbség a hétköznapi ember és az isteni alászállás között, mint a kereszténységben, hiszen voltaképpen mindenki Isten testet öltése, csak az avatárak esetében ez az alászállás egy tudatos *prenatális* döntés eredménye.

³⁸ Ebben persze semmi meglepő nincs: ki tudja manapság például Vivékánanda vagy Ramana Maharsi eredeti nevét?

³⁹ Elegendő itt arra gondolni, hogy még egy olyan nagyon „békés” istenségnek, mint Krisnának is megvolt a maga nagyon erős „tremendális” aspektusa, hiszen a Bhagavad Gíta nevezetes 11. énekében, amelyben Krisna a maga kozmikus valójában jelent meg Ardzsuna előtt, Ardzsuna megrémült tőle. Az Isteni a maga „intenzitása” révén még „feszítő” aspektusaiban is rémisztő lehet annak, aki nem szerzett bizonyos isteni kvalitásokat. Keresztény nyelvezettel élve, azért van szükség a purgatórium tisztító folyamatára, az egoisztikus salak kiégetésére, hogy a színről színre való istenlátás egyáltalán elviselhető legyen a lélek számára.

tantrikus beavatási neve, és az, hogy egy nő ilyen nevet kapjon számunkra ismeretlen mesterétől (a nevet sosem a tanítvány választja),⁴⁰ mutatja, hogy már fiatalon milyen képességekkel rendelkezhetett.

Amikor Rámakrisna 1861-ben először találkozott vele, elmondása szerint a Bhairaví még nem töltötte be a 40. életévét. Ebből következően születési ideje 1822 környékére tehető. Ami születési helyét illeti, az feltehetőleg a kelet-bengáliai Dzsesszore (ma Banglades) vagy környéke volt. Megjelenéséből ítélve valószínűleg magas társadalmi státuszú családból származott, és már gyermekkorában is komoly képzést kaphatott. Hiába volt egészen 1887-ig, vagyis hat éven keresztül szoros kapcsolatban Rámakrisnával, a Bhairaví nagyon keveset beszélt magáról, saját múltjáról, s így hogy ki lehetett vagy kik lehettek a mesterei, arról semmit nem tudunk. Mindenesetre kiválóan ismerte India évezredes szent irodalmát, de ez csak az alapja volt tudásának. Egyszerre két területnek is magas szintű mestere volt: egyrészt a vaisnava bhaktinak (gaudíja vaisnavizmus), melynek gyökerei egészen a XVI. századi, úgyszintén bengáli születésű szentig, Csaitanjáig nyúlnak vissza; másrészt pedig a saiva tantrának – amelyben a hangsúly elsősorban nem Síván, hanem Saktin, vagyis a megnyilvánuló istenségen volt (innen az egyik megnevezése is: sáktizmus). Első pillanatban a bhakti és a tantra két nagyon különböző módszernek tűnik, de valójában megvan közöttük a szoros kapcsolat nemcsak történetileg, hanem „logikailag” is. A feminin ősprincípium ugyanis személyesebb aspektusában mint Isteni Anya az odaadás tárgya, személytelenebb aspektusában viszont mint Sakti-Kundaliní a jógikus törekvés végcélja. A Bhairaví ennek a két területnek volt a mestere: egyszerre volt *bhakta* és *tántrika*, és Rámakrisnának is egyszerre volt bhaktikus és tantrikus mestere.

Amikor Bhairaví Bráhmaní 1861-ben megjelent Daksinésvarban, a tantrikus *szádhakák* (fem. *szádhikák*) okkersárga ruháját viselte, szabadon álló, rasztásan összezsomósított haja a válláig ért, és általános benyomás szerint nemcsak egy kimondottan vonzó jelenség volt, de jóval fiatalabbnak is nézett ki a koránál. Váltóruháján kívül egyetlen tulajdonát magával hozott könyvei képezték – ami a vándorremeték esetében eléggé szokatlan dolog. Mindenesetre ezek a könyvek is jelezték a Bhairaví kivételes műveltségét.⁴¹ Ekkoriban már két tanítványa is volt, Csandra és Giridzsa, de egy látomás során arról értesült, hogy lesz még egy harmadik is – és amint meglátta Rámakrisnát, azonnal tudta: ő az. Mint utaltam rá, Rámakrisnára azonban nemcsak tanítványaként tekintett, hanem az Isteni Jelenlét eleven *ikonját* is látta benne, akin keresztül Isten iránti odaadását és szeretetét gyakorolhatta.

Természetesen sokaknak nem tetszett Rámakrisna és a Bhairaví szoros kapcsolata, illetve az, hogy egy egyedülálló nő ilyen hatással legyen Rámakrisnára. Vagyis sokan nem tudták meglátni Rámakrisna mesterében az istennőt – bhairaví – minőséget. A daksinésvari templom építetőjének egyik közeli rokona – s egyúttal Rámakrisna híve –, Mathur egyik alkalommal gúnyolódva kérdezte: „Hol a te Bhairavád, ó Bhairaví?” Vagyis hol van a Bhairaví férfi párja – amivel burkoltan magára Rámakrisnára is utalt, illetve a Bhairaví és Rámakris-

⁴⁰ Rámakrisnának is advaita mestere, Tótápurí adta a nevét.

⁴¹ Fentebb azonban láthattuk, hogy Bhairaví istennő egyik attribútuma a könyv.

na közötti „kapcsolatra”.⁴² A Bhairaví reakciója jól mutatja intellektuális és spirituális méltóságát: egyáltalán nem jött zavarba, hanem teljes nyugalommal rámutatott a templomban az Isteni Anya lába alatt fekvő Sivára, utalva ezzel arra, hogy maga az Istenség az ő férfi párja. Ezzel egyúttal azt is kifejezte, hogy ő nem azt a „balkezes” tantrát gyakorolja, amelynek lényeges eleme a szexuális egyesülés szakrális transzformációja, hanem azt a „jobbkezes” tantrát, amelyben a nemi polaritás megmarad metafizikai síkon. Mathur azonban nem lehetett ilyen könnyen lerázni, s így megjegyezte: „Igen ám, csak hogy ez a Bhairava nem mozog!” Vagyis nem egy élő ember. A Bhairaví továbbra is nyugodt hangon, de komoly arccal válaszolt: „Miért lettem volna *bhairaví*, ha nem tudnám a mozdulatlan mozgóvá tenni?” Erre „Mathur, megszégyenülve és zavarodottan, szótlanul fogadta a Bhairaví komoly válaszát. Később, amikor naponta megtapasztalhatta a Bhairaví nemes természetét és számtalan kiváló tulajdonságát, elméje szabadabbá vált attól, hogy ekképpen kötözködjön a Bhairavival.”⁴³

Mint tantrikus mesternek, szüksége is volt a Bhairavínak mindezekre a tulajdonságokra és képességekre, mert Rámakrisna elmondása szerint a tantrikus ösvény nemcsak nagyon nehéz, hanem kimondottan veszélyes is. A tantrikus gurunak tehát rendkívüli körültekintéssel kell eljárnia, nehogy bajba sodorja tanítványát. A tantrikus tanítványt borotvaélen vezeti mestere,⁴⁴ csak hogy itt nem egy nyílegyenes ösvényről van szó, mert a tantrikus jóga a jóga összes formája közül a legkomplexebb, ráadásul – kiemelve miszteriózus karakterét – gyakorlatai is csak éjszaka végezhetők. Maga a Bhairaví is éjszakánként végeztette gyakorlatait Rámakrisnával egy szent fa, egy bengáli birs alatt.

A testen belüli istenségek felébresztésének érdekében végzett ászanák (testtartások) és *mudrák* (kéztartások);⁴⁵ ugyanezen istenségek vizualizációja; a pránikus rendszert átstrukturáló és a kundalinít felébresztő pránájama-gyakorlatok;⁴⁶ meditatív belemerülés a külső jantrák által „megidézett” szellemi állapotokba a belső jantrák vizualizációja mellett; egyszerre recitált és vizualizált mantrák alkalmazása: mindezen gyakorlatok közepette a Bhairavínak biztos kézzel kellett vezetnie tanítványát. Mivel a tantrikus jóga számos külső

⁴² Mint Rámakrisna is utal rá, e kettő együtt járt: „A tantrikus iskola *bhairavái* és *bhairaví* efféle [erkölcsileg kétes] előírásokhoz tartják magukat. Míg Benáreszben voltam, elvittek az egyik ilyen titkos körbe. Mindegyik [férfi] *bhairavával* ott volt a [női] *bhairavíja*. Arra kértek, hogy én is igyak a megszentelt borból, de azt mondtam nekik, hogy én nem ihatok bort. Ők azonban ittak. Azt hittem, utána a meditációt vagy a *dzsapát* [egy isteni név szakadatlan mondása] fogják gyakorolni, de semmi ilyesmi nem történt. Táncolni kezdtek. [...] Nagy megtiszteltetés egy férj és egy feleség számára, ha a *bhairava* és a *bhairaví* szerepét magára öltethi.” (Nikhilananda [ed.]: *The Gospel of Sri Ramakrishna*, 571–572.)

⁴³ Saradananda: *Sri Ramakrishna, the Great Master*, Madras, [1952] Sri Ramakrishna Math, 466.

⁴⁴ Rámakrisna szerint mostanság (XIX. század második fele) azért nem eredményesek a tantrikus rítusok, mert csak „tökéletes pontossággal és teljes odaadással” gyakorolva hatékonyak (Nikhilananda [ed.]: *The Gospel of Sri Ramakrishna*, 252.).

⁴⁵ Vagyis az egészségmegőrzés az ászanák esetében szóba sem kerülhetett.

⁴⁶ A pránájama nem légzőgyakorlatokból áll, hanem olyan gyakorlatokból, amelyek a légzés lassítására, végső fokon pedig megállítására irányulnak (*ájama* = „szünet”).

tárgyat is megkíván, a Bhairavínak ezeket be kellett szereznie, és ezek között meglehetősen szokatlan, hogy ne mondjam, bizarr dolgok is voltak, de a cél az volt, hogy mindezek segítségével kifejllessze tanítványának azt a képességet, hogy a legellentétesebb dolgokhoz is pontosan ugyanazzal az attitűddel álljon hozzá: leküzdjön minden vonzalmat a szélsőségesen vonzó, illetve minden idegenkedést a szélsőségesen visszataszító dolgok iránt. Különböző rituális főzeteit a Bhairavi emberi koponyában készítette el. A gyakorlatokhoz időnként holttestre is szükség volt: „A *tántrikák* a maguk vallásos rítusaiban holttestet is használnak. Van eset, hogy a halott teste [bizonyos fokig megelevenedve] kitátja a száját, nem kis rémületet keltve ezzel a tanítványban. Emiatt van az, hogy mindig a közelükben tartanak egy kis sült rizst vagy csicseriborsót, és időről időre néhány szemet a holttest szájába tesznek. Ilyen módon békítve meg a holttestet az istenség nevét immár bármiféle aggodalom nélkül ismételhetik.”⁴⁷ Ugyanígy arra is képesnek kellett lennie a tanítványnak, hogy rothadó emberhúst vegyen a szájába vagy vadállatok ételmaradékával éljen. Ugyanakkor le kellett győznie a mezítelen női testből áradó vonzerőt is. Már Buddha megfogalmazta az *Anguttara nikája* legelejelejn: „Egyetlen formát sem ismerek, ó, szerzetesek, amely képes lenne jobban megragadni a férfi elméjét, mint a nő formája.”⁴⁸ A Bhairavi ugyan nem gyakoroltatta Rámakrisnával a *maithunát*, vagyis a szexuális egyesülés tantrikus változatát, mely a legradikálisabb „balkezes” tantrikus iskolák sajátja, de gyakoroltatta vele a *kumári-púdzsá* tantrikus formáját, melynek lényege, hogy egy fiatalsága teljében lévő mezítelen szűzben kellett felismernie az Isteni Anyát – Saktit, Dévít, Kálit – úgy, hogy szoros testi, *de nem szexuális* kontaktusba kerül vele.⁴⁹

Bár Rámakrisna csak ritkán beszélt azokról a belső tapasztalatokról, amelyeket a Bhairavi vezetése alatt a tantrikus ösvényen elnyert, mindazoknak a külső-belső gyakorlatoknak és próbáknak, amelyeknek a Bhairavi alávetette őt, megvoltak a rendkívül gazdag és sokrétű hatásai részint bizonyos belső tapasztalatok és látomások, részint pedig *sziddhik*, vagyis természetfeletti képességek formájában. Ami az előbbieket illeti, Rámakrisna egyenesen „lángoló látomásokról” beszélt: „Időnként úgy jelent meg előttem a mindenség, mint amit tüzes szikrák töltenek be; időnként a legutolsó sarkáig ragyogó fény töltötte be, mintha csak az egész egyetlen hatalmas higanytó volna vagy folyékony ezüsből lenne. Máskor úgy láttam, mintha a mindenség minden egyes részét tűzi-

⁴⁷ Nikhilananda [ed.]: *The Gospel of Sri Ramakrishna*, 244. Vagyis imádságukat nem zavarja meg félelmük. A holttest megelevenítésének gyakorlatai jól ismertek Tibetben is. Lásd például [Hamvas Béla]: *Tibeti misztériumok*, Budapest, 1944, Bibliotheca, 41–43. („A rolang” című fejezet)

⁴⁸ *The Numerical Discourses of the Buddha. A Translation of the Āṅguttara Nikāya*, Boston, 2012, Wisdom Publications, 89. (Āṅguttara nikája 1:1:1.)

⁴⁹ Bizonyos fokig hasonló próbáknak időnként az ókeresztény remeték is alávetették magukat – természetesen a hinduizmusban megjelenő vallási-metafizikai háttérmegfontolások nélkül. A *kumári-púdzsá* rítusa mind a mai napig igen elterjedt Északkelet-Indiában és Nepálban. Lásd például Isabella Tree: *The Living Goddess. A Journey into the Heart of Kathmandu*, London, 2014, eLand Publishing.

játékok fénye ragyogta volna be.”⁵⁰ Egy másik alkalommal pedig egy rendkívüli szépségű nőt látott, amint éppen kiemelkedik a Gangesz vizéből. Odament Rámakrisna elé, amint ő éppen szokásos helyén, a szent birsa alatt végezte *szádhanáját*. „Egy csecsemőt tartott a kezében, melyet szeretettel babusgatott és simogatott, majd Rámakrisna kezébe adta, a következő pillanatban pedig rémisztő démonná válva felfalta a gyermeket. De a nőnek ez a szörnyű tette a legkisebb indulatot sem váltotta ki Rámakrisnából.”⁵¹ Ilyen módon Rámakrisna birtokába került a teljes belső mozdíthatatlanságnak, amely a *par excellence* misztikus-jógikus erény.

A Bhairaví irányítása alatt Rámakrisna nemcsak különleges belső tapasztalatokra tett szert, hanem – szellemi útja egyfajta „melléktermékeként” – természetfölötti képességekre, *sziddhikre* is: például képes volt megérteni az állatok nyelvét, meghallani a szférák zenéjét (*anáhati dhavani*), és a leírások szerint külső megjelenésében is megváltozott: olyan ragyogó külső formája lett, hogy mindenki megbámulta. De a Bhairaví két másik tanítványa sem nélkülözte a *sziddhiket*. Csandra a távolba látás mellett a zárt ajtókon való áthatolás képességével is rendelkezett, Gíridzsa pedig képes volt arra, hogy fényt bocsásson ki magából.⁵²

Természetesen a Bhairavínak ezeregy problémát kellett megoldania, ami tanítványával kapcsolatban az út során felmerült. A kundaliní felébredését és felfelé haladását a csakrák lépcsőjén gyakran kísérik szinte elviselhetetlen fizikai tünetek: Rámakrisna szinte úgy érezte, hogy egész teste lángokban áll; máskor nem tudta elviselni, hogy bárki is hozzáérjen, olyannyira érzékennyé vált minden érintésre; ismét máskor teljes bénulás sújtotta, vagy csillapíthatatlan éhség tört ki rajta. Ezek mintegy a *sziddhi* negatív kiegészítései voltak. A Bhairaví természetesen fel volt készülve az ilyen esetekre, és mindig tudta, hogyan kell kezelni ezeket az állapotokat.

A látomások, természetfölötti képességek vagy megpróbáltatások azonban csak mellékjelenségei a tantrikus útnak. A lényeg a kundaliní felébresztése, majd a kundaliní-sakti és Siva egyesítése, a megnyilvánulás reintegrációja a Megnyilvánulatlanba. Hogy ez a folyamat hogyan zajlott, nagyon jól érzékelteti egy vers, melyet Rámakrisna mondott el tanítványainak. Nyilván ez csupán egy rövid összefoglalása a kundaliní-jógának, de egyúttal azt is jól láthatjuk belőle, hogyan kapcsolódik egybe a tantrikus kundaliní-jóga és a vaisnava bhaktizmus.

*Hallottam, ó Siva Hitvese, hogy neved pontot tesz félelmünk végére,
S így terhem átadom neked: ments meg engem – ments meg, ó, jóságos Anya!*

⁵⁰ Nikhilananda [ed.]: *The Gospel of Sri Ramakrishna*, 544.

⁵¹ B. R. Kishore: *Ramakrisna Paramahansa*, New Delhi, 2004, Diamond Books, 30.

⁵² Egy alkalommal, amikor Rámakrisna és Gíridzsa éjszaka akartak hazatérni egy erdőségen keresztül, és csak botorkáltak a sötétben, de már azt sem tudták merre járnak, Gíridzsa azt mondta Rámakrisnának, hogy segít ő a helyzeten; erre Rámakrisna elmondása szerint olyan fényt bocsátott ki magából, hogy az a hazáig vezető utat végig szinte nappali fénnel világította be. Mivel útjuk egy sűrű erdőségen vezetett keresztül, ahol legfeljebb száz méterre lehetett előre látni, ebből sejthető, hogy valójában nem a rendes fizikai fényről volt itt szó. Lásd: Saradananda: *Sri Ramakrishna, the Great Master*, 467.

A Te méhedből született a világ, s Te járod át annak minden porcikáját.
 Káli lennél, vagy talán Rádhá? Ki tudná valaha is megmondani, ki vagy?
 Anya, te lakozol ott minden élő teremtmény mélyén;
 Mint Kundaliní, te élsz ott a Múládhára lótuszában;
 E fölött bontja négy szirmát a Szvadhishhána:
 Ott is otthonra találsz, ó, titokzatos hatalma a Kundalinének,
 Ama virág négy szirmában, és a Vadzsrászana hat szirmában.
 A köldöknél ott a Manipura, a kék tízszirmú lótuszvirág,
 Ahová a Szusumna ösvényén keresztül emelkedsz fel és lépsz be.
 Ó, Lótuszok Asszonya, e virágzó lótuszokban te lakozol!
 Rajtuk túl ott a Nektár-tó a szív vidékén,
 Hol skarlátvörös lángjával a tizenkét szirmú lótuszvirág igézi meg szemünket.
 Amikor ezt felnyitod, ó, Anya, megérintve azt Lótuszlábaddal,
 Látványodtól a szív évszázados sötétsége azonnal eloszlik.
 Fölötte, a torok táján van a füstös árnyalatú tizenhat szirmú virág.
 E virág szirmain belül végtelenül finom tér rejlik,
 Melyen túllépve az ember végül meglátja a Mindenséget, amint feloldja a Tér.
 Még magasabban, a két szemöldök között virágzik a kétszirmú lótusz,
 Ahol az ember elméje rabságba esik, s ő elveszíti fölötte minden hatalmát.
 E virágból az elme csak arra vágyik, hogy folyton az élet játékát nézze.
 Az összes közül a legmagasabb – lelket nyugtató – központ a fejben van.
 Mahádéva lakhelye ez, hol az ezerszirmú lótusz tündöklök.
 Az Ő trónjái emelkedve, ó, Siva hitvese, ülj Férjed mellé!
 Te vagy az Elsődleges Hatalom, ó, Anya! Akik uralkodnak érzékek fölött, a jógik,
 A hatalmas Himálaja lányához, Unához⁵³ hasonlatosan meditálnak fölötted.
 Te vagy Siva Hatalma! Örökre vess véget szüntelen újraeledő sóvárgásomnak;
 Add, hogy sose bukjak le ismét e világ óceánjába.
 Anyám, te vagy az Elsődleges Hatalom, te vagy az öt kozmikus princípium;
 Ki ismerhet meg valaha is téged, ki túl vagy minden elemen?
 Te csak odaadó híveid kedvéért öltöd magadra különböző formáidat;
 De amikor híved öt érzéke visszatér az öt elembe,
 Te Magad vagy egyedül az, Anya, akit ő forma feletti Igazságként megpillant.⁵⁴

Miután Bhairaví Bráhmańi befejezte Rámakrisna képzését, ott maradt mellette: mint isteni avatárában, benne és általa tisztelte és imádta a végső isteni valóságot. Tulajdonképpen ő vált eleven *bhairavájává*. Ámde Rámakrisna szellemi útja itt nem fejeződött be, sőt egy hirtelen fordulattal a spiritualitásnak egy olyan változata felé fordult, amely homlokegyenest ellentétes volt a Bhairaví által képviselt tantrizmussal csakúgy, mint a vaisnava bhaktival. Ahogy a Bhairaví feltűnt Daksinésvarban, éppúgy jelent meg ott egy másik vándorremete, de ezúttal egy férfi, Tótápurí, aki aztán Rámakrisnát azon az advaita ösvényen vezette, amelyből hiányzott mind a tantrizmus gazdag *formavilága*, mind pedig a bhaktizmus – úgyszintén számtalan formához kötődő – *odaadása*. Ez az ösvény tulajdonképpen egy „száraz” út, amely kifejezetten az isteninek a forma feletti

⁵³ Ismertebb nevén Párvatí.

⁵⁴ Nihilananda [ed.]: *The Gospel of Sri Ramakrishna*, 261–262.

(nirguna) aspektusára irányul. És Rámakrisna új mesterével éppoly szoros kapcsolatot ápolt, mint a régivel. A Bhairaví természetesen nem nézte jó szemmel, hogy tanítványa erre az útra lépett, és próbálta lebeszélni róla – ám Rámakrisna hajthatatlannak bizonyult. Ő ugyanis túl volt azokon a hagyományos ellentéteken, amelyek a különböző jógaiskolák egymáshoz való viszonyát jellemzik, és képes volt felülről egységben látni a különböző módszereket. S így, bár elsajátította új mesterétől az advaita védántát, s ezt az utat is bejárta egészen a végső célig, de ezúttal is az történt, mint a Bhairavival: új mestere, aki eredendően elutasított mindenféle isteni formát, Rámakrisna hatására felismerte tévedését, s a Bhairavíhoz hasonlóan bizonyos fokig maga is tanítványává vált Rámakrisnának.

A Bhairaví még egy olyan dolgot volt kénytelen elviselni, amely a hagyományos indiai felfogás szempontjából valóban elfogadhatatlan volt. Rámakrisnának volt egy felesége, akivel azonban mindeddig nem találkozhatott, mert még nem érte el a megfelelő kort. A gyermeklány azonban nővé érett, és szülei elhozták a férjéhez Daksinésvarba. Rámakrisna azonban ahelyett, hogy mint egyfajta remete elutasította volna a vele való kapcsolatot, vagyis hátat fordított volna neki, voltaképpen feleségeként kezelte. Ez természetesen még kevésbé „fért bele” a Bhairaví hagyományos elképzeléseibe, mint az advaita védánta. De Rámakrisnát ezúttal sem kellett volna féltennie a házasságtól. Egyrészt kapcsolata feleségével minden szexuális viszony nélküli *par excellence* „józsefházasság” volt, másrészt mint minden nőben, feleségében is az Isteni Anyát látta meg – tulajdonképpen ezzel is bizonyítva, hogy tökéletesen elsajátította azt, amit a Bhairavítól tanult. Mindezen felül nem a felesége volt az, aki Rámakrisnát a világi élet irányába csábította, hanem Rámakrisna volt az, aki a feleségét spirituálisan „elcsábította” a kizárólagosan Istennek szentelt életre. Ami azonban a Bhairaví távozásához vezetett Daksinésvarból, az a Rámakrisna környezetével való viszonyának megromlása volt. A Bhairaví ennek hatására felismerte, hogy hiba volt részéről ilyen sokáig Rámakrisna mellett maradnia; Benáreszbe költözött, és élete fennmaradó részében feltehetőleg ott is maradt. Mester és tanítvány viszonya azonban töretlen maradt, mint ahogy az abból is jól látszik, hogy a Bhairaví távozása után nem sokkal Rámakrisna többedmagával zarándoklatra indult, és Benáreszben járva felkereste a Bhairavít. Többször is találkoztak, s amikor a zarándokcsoport továbbindult Benáreszből egy másik zarándokhelyre, a Bhairaví is velük tartott. Ezt követően már semmilyen megbízható információval nem rendelkezünk erről a rendkívüli nőről. Bizonytalan hírek szólnak arról, hogy Rámakrisna benáreszi zarándoklatát követően, nem sokkal később meghalt, ez azonban nem valószínű. Könnyen meglehet, hogy túlélte nála körülbelül tizenöt évvel fiatalabb tanítványát, Rámakrisna ugyanis viszonylag fiatalon, ötvenéves korában halt meg.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a Bhairaví részéről nem valamiféle féltekenység vezetett-e ahhoz, hogy hátat fordítson Daksinésvarnak. Rámakrisna tanítványai és életrajzírói hajlamosak így interpretálni a történeteket. Maga a Bhairaví is beismerte, hiba volt részéről, hogy tanítványa mellett maradt azt követően is, hogy spirituális képzését befejezte. Jómagam azonban úgy gondolom, mindenekeelőtt azzal követett el hibát, hogy Rámakrisnával kapcsolatban megvoltak a *maga elképzelései*, amelyek részint maga Rámakrisna, részint

környezete miatt nem teljesülhettek. Azzal ugyanis, hogy *egy másik emberrel szemben* megvoltak az elképzelései, azzal, hogy úgy vélte, a dolgoknak *így* kell történniük, és nem *úgy*, a Bhairaví elvesztette szabadságát. Nem szabad megfélekednünk azonban arról, hogy a Bhairavínak ezek az elképzelései teljesen összhangban voltak a hagyományos hindu – tantrikus és bhakti – felfogással, csakhogy ezekbe a keretekbe nem fért bele egy olyan teljesen egyedi személyiség, mint Rámakrisna. Különleges tanítványa úgy teljesítette be a reguláris hindu spiritualitás legmagasabb lényegi kíváncsalmait, hogy közben viszont a reguláris spiritualitás formai kereteit szétfeszítette. De hát éppen ez volt az, ami Rámakrisna egyediségét adta a háromezer éves indiai spirituális tradíció vonatkozásában – és ez volt az, ami a Bhairaví számára nehezen elfogadhatónak bizonyult. Azért kellett távoznia tehát Daksinésvarból, hogy elképzeléseiről és elvárásairól lemondva visszanyerhesse belső szabadságát.

Az indiai spiritualításban mindig is megvolt a nyitottság a nő felé, még ha ehhez sokszor le kellett is győzni annak a patriarchális szemléletnek az ellenállását, amely a *szanáthana dharmát*, az általános világtörvény társadalmi vetületét meghatározta és áthatotta. Vagyis a nő általános társadalmi rangja végső soron nem befolyásolta társadalom fölötti lehetőségeit: ahogy a férfi, úgy a nő is kiléphetett fölfelé a kasztelőrások férfiakat és nőket egyaránt meghatározó szigorú rendjéből.⁵⁵ Más volt a helyzet azonban az észak-indiai sáktizmusban, amelynek központi istensége valamilyen sakti-perszonifikáció volt, többnyire Káli. A daksinésvari templom is Káli-templom volt, ahol a keresztény Miatyánk mintájára akár így is szólhatott volna egy imádság: *Mi Anyánk*, ki vagy a mennyekben... A nőiségnek, az „örök nőinek” ez a fajta általános vállalási kiemeltsége adta meg a lehetőségét annak, hogy a megfelelő elhivatottsággal és képességekkel rendelkező nők előtt is megnyíljanak a spiritualitás legmagasabb lehetőségei – *mégghozzá nem nőiségük meghaladása, hanem magasabb szintre való transzformációja révén.*⁵⁶ A sáktizmus képes volt a legmagasabb szinten egyesíteni magában a nőiség két alapvető aspektusát, az anyát és a szeretőt, hellenisztikus kifejezésekkel élve, a *venus genitrixet* és a *venus victrixet*⁵⁷ – vagyis éppen ellenkező megoldást választott, mint a modern nyugati feminizmus, amely megfélekedve arról, hogy „az asszony ereje nőiségében van”,⁵⁸ hagyományos nő szerepeitől megfosztja, vagyis *defeminizálja* a nőt, s így paradox módon éppen a „maszkulinizmus” előtti kapituláció egyik sajátos formáját valósítja meg. India a maga legmagasabb metafizikai és spirituális megnyilvánulásaiban nem az „embert” igyekezett meglátni a nőben, hanem az istennőt. Mert az istenek csak istennők társaságában érzik jól magukat.

⁵⁵ Minél magasabb kasztba tartozott valaki, annál szigorúbb kasztelőrások vonatkoztak rá. A kasztonkívüliekre azonban – éppen kasztonkívülségük miatt – gyakorlatilag semmiféle előírások nem vonatkoztak, akárcsak a jógikra, aszkétákra, vándorremetékre. Csakhogy míg az előbbiek *alatta* voltak a kasztszabályoknak, az utóbbiak *fölfelé* meghaladták azokat.

⁵⁶ Fentebb láthattuk, hogy a nem tantrikus indiai iskolákban a spiritualitás a nemiség – s így a nőiség – meghaladását is magával vonta.

⁵⁷ Lásd Julius Evola: *A szexus metafizikája*, Budapest, 2000, UR Könyvkiadó, 220–225. („A nő mint anya és a nő mint szerető” című fejezet)

⁵⁸ Czákó Gábor: *Mondatok*, Budapest, 2007, Cz. Simon Könyvek, 59. (334. aforizma).

Mírā Ura az Öröm-óceán

– *hindi misztikus dalok* –

A Mírā Báí (régiesen Mirábáj, 1498–1546) nevével fémjelzett dalok túlmutatnak a hagyományos szerzőség fogalmán. Félig-meddig népdalként, számos változatban élnek a hindi rádzsaszháni és bradzs nyelvjárásain. Mivel saját korából nincs lejegyzett dala, ezért nem tudhatni, hogy milyen volt azok eredeti formája. Elképzelhető, hogy maga a költő is másképp énekelte őket más-más alkalommal. Egyes esetekben ugyanaz a dal szövegváltozatokban más költő neve alatt szerepel. Az indiai embert a dalok érzésvilága érdekelte elsősorban, és számos Míráéhoz hasonlóan vélt dal utolsó sorába „belepecsételte” Mírā nevét.

***

Nanda-fiú, költözz a szemembe!¹

Pávakorona, krokodilforma fülű,
homlokodon tilaka hajnalszíne.

Nanda-fiú, költözz a szemembe!

Alakodtól alélok, arcod kék-fekete,
nézek a nagy szemekbe.

¹ Mírā dalaiban Krisnát többtucatnyi különböző beszélő néven említi. Az alábbi válogatásban le nem fordított nevek és jelzők a következők: Nanda-fiú – Nanda pásztorvezér nevelt fia; Gópála – eredetileg ‘Tehenek őrzője’, de filozofikus értelmezésben az ‘Érzékek Ura’, hasonló jelentésű a Góvinda, ‘tehenész’ név is; Bradzs ura – Bradzs föld a gyermek Krisna pásztoréveinek színhelye, de a Krisna-imádó filozófia szerint létezik ennek egy örök, transzcendentális mása is. Krisna mindennek az ura; Nágara – ‘városi’ a pásztorlányok szóhasználatában a nem közülük való, klismerhetetlent jelenti; Sjáma – ‘A fekete, kékesfekete’, eredetileg sötét bőrszínre utalhatott, az indiaiak azonban a szerelem színének is tartják. A klasszikus ind irodalom nem tett különbséget a fekete és a sötétkék között, és ezért a miniatúrafestészetben, Krisnát kéknek festik; Rám – a szanszkrit Ráma Visnu isten Krisna előtti megtestesülésének, avatárjának a neve, de a hindi Rám változat gyakran a leírhatatlan legfőbb istenségre vonatkozik. Krisna imádoznak körében ez maga Krisna; Hari – ‘homokszínű’, eredetileg Visnu neve, de idővel földi avatárjának, Krisnának lett az egyik legnépszerűbb megnevezése.

Mesélik, hogy egyszer egy öreg vándorszerzetes tért be a hercegnő családjához: a szent költő, Ravidásza, aki az egyik legnagyobb hindu szentnek és filozófusnak, Rámánandának volt tanítványa. Ez a szerzetes egy kicsi szobrot adott a leánykának: a földöntúli szépségű alakot Nágarának, még hozzá hegytartó Nágarának nevezte. Mírát ennek szépsége egész életére megjégázte. Állandóan ezt a szép és ékes Krisnát kívánja nézni. Csodálatos a reggelente homlokára festett vöröses jel, a tilaka, akárcsak a szíve fölött büszkén viselt, hódító erdei virágfűzér, a pávatollakból készült korona és a pásztorlányokat magához vonzó fuvola.

Nanda-fiú, költözz a szemembe!

Ajkadon nektárizű furulya fénylik,
melleden diadal füzére.

Nanda-fiú, költözz a szemembe!

Mírá Ura az igazak boldogsága,
Gópála, az imádók szeretője.

Nanda-fiú, költözz a szemembe!

Álmomban, húgom, a Szegények Urával egybekeltem.²

Imádója milliárd kísérte a vőlegényt,
Bradzs urát a nászmenetben.

Álmomban, húgom, a Szegények Urával egybekeltem.

Álmomban díszkaput emeltek nekünk,
álmomban először fogta kezem.

Álmomban, húgom, a Szegények Urával egybekeltem.

Álmomban körülvezetett a tűz előtt,
nem múló örömmel örvend a lelkem.
Álmomban, húgom, a Szegények Urával egybekeltem.

Mírá találkozott a Hegyettartóval,
előző életemből érdemeltem.

Álmomban, húgom, a Szegények Urával egybekeltem.

---

² Egyszer a kicsi Mírá esküvői menetet látott. – A vőlegényt háza népe és a meghívottak kitörő örömmel, ünnepi menetben vezetik a lányos házhoz, ahol a két násznép egyesül, és megtartják az esküvőt. A gazdagon felékesített vőlegény fehér kancán jön, a násznép pedig egészen a díszkapuig táncsal kíséri. A menetet gyakran feldíszített elefántok teszik még pompázatosabbá. Mikor a kislány Mírá meglátta a lovon ülő, csodálatosan felékesített férfit, nagyanyjától azt tudakolta, hogy ki lesz az ő vőlegénye, ki tréfásan a szobában álló Krisna-szoborra mutatott.

Gópála társa vagyok;³
felötlött lelkembe':
szemlélve szép lótusz-testét
a testem-lelkem gyenge.

Sáfrányszín szárit öltök,
kezemben furulyája;
pásztorruhát, koszorút teszek,
vigyázok a gulyára.

Lettem szépséges inda
Vrindávan porában,
madarak, majmok – és bölcsek:
szavukra bölccsé váltam.

A rokonok kemény törvényeiről
kinek és mit is mondjak?
Mírát, ha meglelted a Hegyettartót,
maradj meg úgy, ahogy vagy!

Százezer köszönet a csillagjósna, hej, eljön a kedvesem, Sjáma.⁴

Életem a boldogság házában vett lakást,
mindent betölt az öröm árja.

Százezer köszönet a csillagjósna, hej, eljön a kedvesem, Sjáma.

Öt barátnőmmel együtt vidítja a kedvest,
mindenütt boldogság van.

Százezer köszönet a csillagjósna, hej, eljön a kedvesem, Sjáma.

Fájdalmaim eldobtam, hogy láttam a kedvest,
gyümölcsöt hozott szívemnek vágya.

³ Bár a szolgálai szeretet magában foglalja a nyugalmat is, van ennél magasabb rendű lelki kapcsolat: az, amelyben a felek egyenlőek. A barátság annyival több, mint a szolgálai szeretet, hogy a barát nem vár el fizetséget, hanem csak szeretni akarja barátját, akiről tudja, hogy szintén szereti őt. Akár a társadalom törvényein is túllép, hogy hozzá hasonuljon.

⁴ A régi Rádzsaszhánban a gyerekeket öt-hat éves korukban elkezdtek tanítani. A nők általában nem tudtak írni-olvasni, ám a fejedelmi udvarokban a fiúkat és a lányokat serdülőkorukig együtt nevelték. A betűvetés mellett a lányok irodalmat, festészetet, és még táncot is tanultak. A versben szereplő öt barátnő az indiai értelmezés szerint az öt érzéket vagy az öt mozgásszervet jelöli.

Százezer köszönet a csillagjósna, hej, eljön a kedvesem, Sjáma.

Mirá Ura az Öröm-óceán,
eljött Sjáma a palotámba.

Százezer köszönet a csillagjósna, hej, eljön a kedvesem, Sjáma.

Színteli, örömteli, örömmel teli, hej,⁵
hóli, hóli a Feketével, örömmel teli, hej!

Szálló piros por, poros a lég a felhőkig,
a színt, a port ezernyi fecskendő lövelli, hej!

Színteli, örömteli, örömmel teli, hej,
hóli, hóli a Feketével, örömmel teli, hej!

Korsóm porral, szagos szantállal,
aragdzsával meg sáfránnyal teli, hej!

Színteli, örömteli, örömmel teli, hej,
hóli, hóli a Feketével, örömmel teli, hej!

Mirá a hegyettartó Nágara szolgálója,
szolgád lábaid figyeli, hej!
Színteli, örömteli, örömmel teli, hej,
hóli, hóli a Feketével, örömmel teli, hej!

Kedves jógi, éjjel-nappal kémlelem az utat.⁶
Szűk-meredek az ösvény, nem bírják a lábak.

⁵ A szeretők előtt nyilvánul meg a bradzsílálá, a bradzs földi isteni játék, amelynek önmagán kívül nincs célja, amint a gyermek is világot teremt maga köré, s e tevékenysége magáért a játékért van. Az emberek azonban boldogok, ha részt vesznek e játékban. Krisna nevelőit is öröm tölti el, hogy a Fekete mellettük van. Ez a boldogság előző életeikben véghezvitt jótetteik eredménye, mely most válik nyilvánvalóvá. Bár Krisna örökké játszik az égi Vrindávanban, meg kívánta ízlelni és ízleltetni a földi lálá ízét és gyönyörét is. Az imádók szerint ez Hari világra születésének végső oka. Az isteni játéknak része minden, amit az Örök Úr a földön cselekedett. Játék az ünnep is. A legörömtelibb ünnep a tavasz kezdete, a hóli. Ilyenkor az emberek színes porokkal szórják be, festékekkel locsolják le azokat, akiket szeretnek. A kedvest pirossal festik be.

⁶ Mírá nemcsak általános megvetés sújtotta, melyet mindenki korábbi rossz tettei gyümölcsének vélt és jogosnak tartott, hanem maga is úgy érezte, hogy Hari távol van tőle. Pedig Hari és az igazi mester, a guru között nincs különbség. Ez az igazi mester a jógi, aki titokzatos

Városomba jött, ott lakott a jógi, lelkem nyugalmat mégse kapott tőle.
Miért is nem tartottam vissza? Dőreséget tettem, ó, én igen dőre!

Nap nap után a jógira várva... Máig halasztja az ő jöttét.
Jöjj, enyhítsd a távollét kínját! Csontom-velőmben tűz ég.

Elfelejtett engem a jógi? Talán nincs is a világban.
Mit tegyek, hova térjek, húgom? Elfogy szemem a sírásban.

Bensőmben vágy él, jöjj, ismerj el a tiédnek!
Mírá az elgyötört vágyakozó; tenélküled tétova az élet.

Hej, húgom, megvettem Góvindát magamnak!⁷

Mondod, titokban tettem,
én, hogy sokan láttak.

Hej, húgom, megvettem Góvindát magamnak!

Mondod, bizony az igen drága volt,
én meg: „Nem adtam nagy árat.”
Hej, húgom, megvettem Góvindát magamnak!

Cserébe a testem adtam, feláldoztam életem.
Értéktelent áldozatul ne adjak?

Hej, húgom, megvettem Góvindát magamnak!

Mírának, ó, Uram, magadat mutasd meg,
előző életében szavadat adtad!

Hej, húgom, megvettem Góvindát magamnak!

---

jógagyakorlatokkal már önmagában létrehozta az egységet lelke és az istenség között. Rám a jógik szívében időzik: „ramati”, mondják, innét a neve is. A jógi már maga is istenség, és Mírá is el tudja hozzá vezetni, de most még ő is távoli. Pedig oly ritka alkalom az, hogy az ember rálel az igazi jógira. Még ritkább az, hogy meg is tudja tartani.

⁷ Mírá úgy érezte, hogy kettejük szerelme régi. Nemcsak gyermekkorából való, hanem mint-ha valahonnan azon túlról eredne, és a hegyettartó Nágara láttára azonnal újjáéledt. Ez a vonzalom előző életeinek egyikéből származik. A puránák ugyanis szólnak arról, hogy Krisna ígéretet tett a vrindávani pásztorlányoknak, hogy ebben az életben elhagyja őket, de a kö-vetkezőkben ismét megjelenik majd nekik.

Én bizony Rám-gyöngyvagyont kaptam.⁸

Igazi gurum kincse számolatlan,
alázattal elfogadtam.

Én bizony Rám-gyöngyvagyont kaptam.

Megkaptam életemben gyűjtött vagyonom,
mindent hagyok veszni a világban.

Én bizony Rám-gyöngyvagyont kaptam.

Nem fogyatkozik, és el nem lopja tolvaj,
negyedével nő naponta, szakadatlan.

Én bizony Rám-gyöngyvagyont kaptam.

Az igazság csónakján gurum a révész,
a lét-óceánt átszelni társam.

Én bizony Rám-gyöngyvagyont kaptam.

Mírú Ura a hegyettartó Nágara,
hírét éneklek öröm-áhitatban.

Én bizony Rám-gyöngyvagyont kaptam.

Barátnőm, Krisnát nézni szemem szokása.⁹

Szép, kedves formája elmémbe felhatolt,
szívem átvihar, mint a dárda.

Barátnőm, Krisnát nézni szemem szokása.

Mióta már, hogy az utat kémlelem
a házam előtt állva!

⁸ A lélek elindul az igazi guru mutatta úton, és felujjong, amikor ráébred, hogy már elkötelezte magát. Hiszen felismerve, hogy Rám, az Örök Úr őbenne lakik, minden vágy beteljesül. Ekkor világossá válik az is, hogy a döntés éppen az előző életében elkövetett jótettek és a Krisna iránti szerelem gyümölcse.

⁹ A szeretett Krisna szavát adta, hogy megjelenik a beléje szerelmes pásztorkányoknak, azaz az emberi lelkeknek; és mindenki előtt ismert, hogy megsegíti imádjait. De most mintha szavát megszegté volna, és jó hírére mit sem ad.

Barátnőm, Krisnát nézni szemem szokása.

Életem a kedves Kék-feketée,
gyógyír ő lelkem bajára.

Barátnőm, Krisnát nézni szemem szokása.

Mír a Hegyettartó kezébe került,
mondják: „A téves ösvényt járja.”

Barátnőm, Krisnát nézni szemem szokása.

★ ★ ★

Mír Hari erényeit énekli egyre.¹⁰

Kosárban kígyót küldött a király:
adják Mír kezébe.
Megfürdött rátekintett –
a kék-fekete kőre.

Mír Hari erényeit énekli egyre.

Küldött méregcsészét a király:
nektár az, ne féljen tőle!
Megmosdott, megkóstolta s ivott
halhatatlanságot belőle.

Mír Hari erényeit énekli egyre.

Küldött a király szöges ágyat:
Mír arra lefeküdni!
Eljött az éj, aludni tért;
virággal az telehintve.

Mír Hari erényeit énekli egyre.

Mír Ura az örök oltalom,
az akadályok elűzője.
A Hegyettartónak áldoztam magamat,
kóborlok imádattól részegülve.

Mír Hari erényeit énekli egyre.

---

¹⁰ Mír várakozik. A templomi tánc, a torzonborz vándor-aszkéták társasága, az özvegyi ruha levetése, mind elviselhetetlen a rokonok szemében. A felháborodás oda vezetett, hogy az udvar hírnevének megóvása érdekében maga a király tett kísérletet a kellemetlenné vált özvegy elzárására és később megölésére.

Hallom már, hogy az én Harim eljön ma este.¹¹

Fel-felmegyek a palota tetejére
a Nagykirály lépteit lesve.

Hallom már, hogy az én Harim eljön ma este.

Béka, páva, papíhá-madár,
kakukk szól édesen: „Jöszte!”

Hallom már, hogy az én Harim eljön ma este.

Tornyosulnak a négy szél felől a felhők,
Indra villáma sem marad veszteg.
Hallom már, hogy az én Harim eljön ma este.

Nővérem, új meg új alakot ölt a föld,
hogy Indra megkereste.

Hallom már, hogy az én Harim eljön ma este.

Mírát Ura a hegyettartó Nágara,
a Nagykirály, hogy érte jöjjön, rest-e?

Hallom már, hogy az én Harim eljön ma este.

Bangha Imre – Déri Balázs fordítása

---

¹¹ Mikor beköszönt az esős évszak, akkor éled a leghevesebb vágy a kedvese iránt. Aki szerelmesével van, tudja, hogy az esőzések miatt nem lehet távoli utazásba fogni, és örvend az együtt töltendő napoknak. Az elhagyatott is látja, hogy megújul a világ, és úgy érzi, közel van a kedvese. Az újjászülető, hőség után megújuló természet örül. A pávák a villámlásra táncolnak és rikoltoznak, s az állatok földön-égen hallatják a hangjukat.

Beszélik, hogy mivel az emberek Mirát már szentként tisztelték, királyi családja szerette volna visszahívni Csittórba. Papokat küldtek, hogy bírják visszatérésre rokonukat. A hercegnő nem hajlott semmiféle emberi rábeszélésre. Erre amazok börtbe kezdték a kapuja előtt: ha meghalnak, őrajta szárad a vérük. Mirá kérte, hogy egy éjszakára átmehessen a Krisna templomába. A papok a templom előtt őrködtek. Mirá bent dicsőítette az Örök Urat. Reggelre csak a ruháját találták.

Bangha Imre

Csengettyűk a lábán, Mírá táncol

Női istenélmény és istenkeresés Indiában

Mírá Báí India legkedveltebb költőnője, akinek a szubkontinens legnagyobb nyelvén, hindiül szerzett dalait százmilliók éneklik, hallgatják vagy éppen versként olvassák. Alakja nemcsak alkotókat ihletett meg számtalan művészeti ágban, hanem olyan politikai gondolkodókat is, mint Mahátmá Gandhi, aki őt példaként állította az indiai nők elé. Sokat elmond, hogy eddig már tíz játékfilm készült a költőnőről. Az utóbbi évtizedekben neve fordítások vagy általa ihletett művek alapján ismertté vált a nagyvilágban is, és versei gyakran képezik világirodalmi antológiák részét. Nem véletlen, hogy a New York-i Columbia Egyetem egy, az emberi kultúra legnagyobb női alakjait a figyelem központjába helyező éves hagyományában megjelenik az ő neve is.

Mírá Báí válogatott verseinek magyar fordítását e sorok írója Déri Balázssal közösen negyedszázaddal ezelőtt készítette.¹ Az alábbiakban Mírá általános bemutatásaként előbb áttekintem, hogy az azóta elmúlt időben hogyan alakult Mírá megismerése, majd pedig megvizsgálom, hogy milyen többletet ad a daloknak az, hogy szerzőjük nő, végül pedig áttekintem a Mírá-versek általános misztikáját.

A költőnőt az ezerötyszázas évek első felének rádzsasztháni uralkodócsaládjaiban helyezi el a mai tudományos közmegegyezés. Mind versei, mind a legendairódalom kiemeli misztikus élményét, az istenségnek a szerelmes Krisna formájában való megtapasztalását, és az iránta érzett, mindent elsöprő vágyat. Emiatt ütközik össze a királyi családjával és lesz zarándokká élete végéig. A neki tulajdonított versek leggyakrabban a pásztorlányokat, a *gópikat* elcsábító, majd azokat térben elhagyó Krisna mítoszán keresztül adják át a költői én istenélményét, elsősorban az istenségtől való távollét fájdalmát és az iránta való vágyódást.

Ismereteink korlátai. Miként a misztikus tapasztalat tárgyáról, Mírá esetében annak alanyáról is szinte lehetetlen bizonyosat mondani. A huszadik században felépített Mírá-képet, ugyanúgy, mint a neki tulajdonított versegyüttest az utóbbi évtizedek kutatása dekonstruálta. A kutatók megkérdőjelezik a forrásmegjelölés nélkül vagy viszonylag modern kéziratok alapján kiadott versek szerzőségét, és bemutatják, hogy a történelmi dokumentumok alapján felállított és a legendairódalom csodás megnyilvánulásaitól megtisztított, modern Mírá-kép többet mond el az indiai nemzeti ébredés polgári elképzeléseiről, mint a történelem homályába burkolózó költőnőről.

¹ Bangha Imre és Déri Balázs, *Távollét – Mírá hercegnő misztikus versei és legendája* (Budapest, Argumentum, 1997)

A modern Mírá-képet egyrészt a legendairodalom, másrészt néhány 18. századi udvari genealógia, továbbá ma már ellenőrizhetetlen, állítólagos helyi hagyományok alapján építették fel India gyarmati brit, majd pedig nemzetpárti helyi tudósai. Az így bemutatott Mírá-kép a modern indiai polgári igényekhez igazította még Mírá lázadását is. A legendairodalomban a korai említések (Harirám Vjász, Anantadász és Nárájandasz 'Nábhá' versei) rövidek, és nehéz belőlük életrajzi vonatkozáshoz jutni. A 17. században keletkezett, erősen szekatáriánus *Beszéd a 84 Visnu-imádóról* érintőlegesen Mírá-t is megemlíti – ám érdekes módon negatív fényben. A későbbi csodás legendák, a szikh *Prém Abodh* (1693 előtt) és Prijadász *Bhaktamál*-kommentárja (1712) részletesebbek, de gyakran alapvető dolgokban ellentmondanak egymásnak. Az előbbi például Mévár 1566 utáni fővárosába, Udajpurba helyezi Mírá-t, apja, a király üldözi, és szó sincs benne Mírá házasságáról. Az utóbbi szerint Mírá házassága révén került a régi fővárosba, Csittórba, és apósa üldözte. Az udvari genealogikus krónikák időben nincsenek közelebb Mírához, mint a legendák. Ráadásul csak futólag említik Mírá-t, és szavahihetőségük megkérdőjelezhető. E források alapján olyan töredékes képet lehetett felállítani, amelyet aztán a polgárosodó India tudósai gyakran a saját értékrendjük mentén elképzelt elemekkel töltöttek fel. Mírá alakját „megszelídítették”, és úgy mutatták be, mint aki boldog házasságot élt megözvegyüléséig. Noha ekkor is vallásos volt, teljesítette házastársi kötelezettségeit. Így nem a férjével, hanem király apósával vagy sógorával került összeütközésbe. A legnagyobb összeütközés, a gyilkossági kísérlet elkövetője a meg nem nevezett mévári király. A modern történetírás egyik vesszőparipája, hogy azonosítsa ezt a királyt; a legtöbben arra a következtetésre jutottak, hogy az Mírá férje és apósa halála után annak sógora, Vikramáditja volt. Mindezek által Mírá kapcsolata férjével és apósával konfliktusmentes maradhat. Noha a legendák és a krónikák mindig hozzáteszik a költőnév nevéhez a versekből egyébként hiányzó bái, „úrnő” címet, a 17. század közepéig azonban sem a legendairodalom, sem az addig lejegyzett versek nem helyezik Mírá-t királyi környezetbe. A családdal való összeütközésre utaló egyetlen korai vers csak anyóst és sógornőt említ.

Még drámaibb az ellentét a korai és a később lejegyzett Mírá-dalok között. Mírá versei csak a 17. században jelennek meg kéziratos könyvekben, és ebből a századból manapság csak hat költemény található írott formában. A 20. század végére azonban egy kutató 5197 Mírá nevéhez kötődő dalt dokumentált. Noha kétségtelen, hogy Mírá számos dalt szerzett, az indiai népdalszerű szájhagyományozás sokat megváltoztatott és sokat hozzáadott a Mírá-dalokhoz, számos dalt pedig bizonyára hagyott a feledés homályába veszni. A szerzőséget általában az utolsó sorban megjelenő költőnév, az úgynevezett „pecsét” jelzi. Mírá esetében ez a leggyakrabban a „Mírá ura a Hegyettartó Nágara” formában jelenik meg. De elég csak a Mírá szó vagy a „Hegyettartó Nágara” istennév előfordulása, hogy a hagyomány a költőnek tulajdonítson egy verset. A szájhagyomány a verseknek nemcsak a szavait, beleértve a szerzősége utaló pecsétet, sorait, azok sorrendjét, nyelvjárását, hanem még a teológiai tartalmukat is képes alapvetően megváltoztatni. A változások mögött általában a szóbeli irodalom, az *oratúra* dinamikája lelhető fel. Mírá dalait szintúgy adták elő zenei kísérettel hivatásos vándorénekese, mint énekelték maguk között női dalkörök.

Az előadott dalok egyik jellemzője, hogy a közönség általában bekapcsolódik a refrén éneklésébe, az énekesek pedig valamennyire a közönséghez igazítják az előadást, és így mind ők maguk, mind pedig a közönség társszerzővé válnak.

A vallási tartalom megváltoztatásának példájaként idézem Mírá leghíresebb versének két változatát. Az első rádzsasztháni nyelvjárásban keletkezett, és Krisnát imádja. A második nyelvezete a modern hindihez áll közel, és nirgun-„protestáns” istenimádást jelez.

*Mhārā rī giradhara gopāla dūsarā ṇa kūyā;
dūsarā na koyā sādhaṁ sakala loka jūyā.*

A Hegyettartó Pásztorfiú az enyém, nincs senki másom;
Senki mást, ó igaz szádhuk, nem láttam az egész világon.

*Merā to eka rāma nāma dūsarā na koī;
dūsarā na koī sādho sakala loka joī. (refr.)*

Isten neve az enyém, nincs senki másom;
Senki mást, ó igaz szádhuk, nem láttam az egész világon.

Az utóbbi változat nem a gazdag királyi és kereskedői támogatást élvező Krisna-imádókhoz köti a verset, hanem a leírhatatlan, ind szóval *nirgun*, „minőségek nélküli” istenséget annak nevén keresztül imádó, és az iszlám és hinduizmus különbségét elvető vallásossághoz, melynek követői általában alacsonyabb kasztokból származtak. Egyes legendák Mírá-t szintén egy *nirgun* guru, Ravidász követőjének mondják. Mára a több mint ötezesre felduzzadt Mírá-dalgyűjteményből nem lehet kibogozni, hogy melyik dal, és az is milyen formában vezethető vissza Mírára.

Négy Mírá-kép. A tudományos érdeklődés történelmi megismerésünk korlátait számba véve inkább a közösségi élményt, egy-egy közösség „Mírá-emlékét”, Mírá-reprezentációját vizsgálja. A Mírá-kutató Nancy Martin a róla szóló irodalom és a neki tulajdonított dalok alapján megjelenő Mírá-t három formában mutatja be: 1. a legendairodalom Mírája, melyeket az odaadó személyes vallásosság, a *bhakti* ihletett, 2. a rádzsput udvari genealógusok írásai, és az azokat értelmező huszadik századi tudósok leírása alapján kirajzolódó rádzsput Mírája, 3. továbbá az alacsony kasztú énekesek mai vagy korábbi dalaiban megjelenő Mírá. Míg az első két kép a régi és a mai indiai középosztály elképzeléseiben él, az utóbbi a társadalom alsóbb rétegeiben. Az óhindi bhaktikutatás doyenje, John Stratton Hawley mindehhez hozzátesz még egy negyedik Mírá-képet is, a legkorábbi kéziratos könyvekben és legendákban szereplő dalok Mírá-képet.

Mielőtt rátérnénk az első Mírá-képre, mely a nemzetközi köztudatba is eljutott, és amelyet mintegy negyedszázada készült Mírá-fordításunk is magáévá tett, ejtek néhány szót az utóbbi három Míráról.

Lássuk először a történetírást. A Mírá-t megemlítő legkorábbi udvari krónikákat 100-200 év választja el a költőnőtől. Noha csak röviden említi Mírá-t,

mégis elhelyezik őt az ismert személyiségek között. A két legkorábbi genealogikus krónika a század első negyedében keletkezett. Szerzőjük, Munhtá Nainszi a dzsódhpuri udvar magas rangú hivatalnok volt. *Khját* című műve a következőket mondja: „Bhódzsrádzs Szángávat: azt mondják, Mírábái Ráthór az ő felesége volt.” A *Vigat* című történelmi helyleírás függeléke pedig ezt: „Ratan Szingh: Ő kapta Kurki falut. Fia nem volt. Mírá báí pedig nagy istenimádó lett, és Csittór királya vette feleségül.” E két említés alapján véljük tudni Mírá apjának nevét és Ráthór nemzetségét, valamint férjének nevét, és új otthonát Mévár állam központjában, a csittóri várban, és ezek alapján helyezhetjük el az 1510-es és 1520-as évek rádzsasztháni uralkodócsaládjaiban. J. S. Hawley azonban felhívja a figyelmet a *Khját* „azt mondják” kifejezésére, és általában megkérdőjelezi a Mírá vélt élete után mintegy két évszázaddal született krónikák szavahihetőségét. A történelmi Mírá-források legkorábbi kézirata csak 1843-ra datálható, és lehetséges, hogy a Mírára vonatkozó részek interpolációk bennük egy, a 19. században formálódó Mírá-kép alapján. Eddigre már megindult a történelmi személyiség európai típusú keresése, hiszen 1830 környékén egyszerre három brit könyv is említette Mírát.

Megjegyzendő azonban, hogy bár megerősíteni nem tudják, egyes kutatók nem vetik el a történelmi Mírá-kép lehetőségét. Ennek egyik oka, hogy nem bizonyítható a krónikák megbízhatatlansága sem. Mivel történelmi mellékszereplőkkel kötik össze a költőnő alakját, kicsi a lehetősége, hogy valamiféle hátsó szándék határozza meg az említéseket. A kutatások felhívják rá a figyelmet, hogy egészen a legutóbbi időkig a rádzsput, és ezen belül is különösen a mévári köztudat hallgatott Míráról. Ez az elhallgatás azonban nem vonatkozott a vallásos irodalomra. A majdnem kortárs Vjász például közvetlenül a Mírát említő sor után szól annak feltételezett rádzsput unokatestvéréről, Dzsajmalról. Mindenesetre a fentiekből annyi levonható, hogy azon túl, hogy számos forrás helyezi el Mírát a 16. század első felének rádzsasztháni világában, annak történelmi alakjáról nem lehet a 19–20. század hindi tudósainak magabiztosságával beszélni.

Az alacsony kasztú énekesek által előadott Mírá-dalok képezik legkevesbé vizsgálódásom tárgyát, hiszen ezeknek van a legkevesebb köze az általánosan elterjedt Mírá-képhez. Ezek azon szájhagyományban terjedő irodalomnak, oratóriának a részét képezik, melyet a írott kultúrát vizsgáló irodalomtörténet-írás sokáig figyelmen kívül hagyott. Emellett betekintést engednek a le nem jegyzett Mírá-versek világának egy szeletébe.

Elmondható róluk, hogy központi érzelmük mély fájdalom, mely kutatójuk, Paritá Mukta szerint az amerikai „rabszolgák vallásával” állítható párhuzamba. E dalok hangot adnak a nők társadalmi és patriarchális elnyomásának, és az annak való ellenállásnak. Jellemző rájuk, hogy elmosódik bennük az átmenet a dalok mitikus világa és az előadó társadalmi tapasztalata között. Mukta odáig megy, hogy kijelenti, szerinte az alacsony kasztú énekesek autentikusabb Mírá-képet tartottak fenn, mint a rádzsputok, akik igyekeztek emlékéket kitörölni. E dalokban például a Mírá életére törő király maga a férj. Noha posztkoloniális feminista kutatók a Mírá-dalok mindegyikében fellelni vélik a patriarchális rádzsput világ kritikáját, az alacsony kasztú énekesek előadásaiban ez a kritika különösen kirajzolódik.

Mi tudható meg Míráról a legkorábban lejegyzett dalok és a legkorábbi legendairódalom alapján? Mírá legkorábbi említése a vrindávani Harirám Vjász egy dalában szerepel, mely a 16. század közepe táján keletkezhetett. Ebben Vjász a közelmúltban elhunyt nagy istenimádó költők nemzedékét siratja. A Míráról szóló sor:

Mírá nélkül ki fogja az imádókat mint apát magához ölelni?

1600 környékén ír Míráról mind Anantadász, mind pedig Nárájandász 'Nábhá'. Az előbbi csak annyit említ róla, hogy „közeli kapcsolatban volt Istennel”. Az utóbbi azonban ennél jóval többet mond el Az istenimádók fűzérében:

*Mint egy gópi, e vaskorban élt szerelemmel telve,
félelem nélkül, zabolátlanul az Örömadót hirdette nyelve.
Gonoszt forraltak ellene, rokonai életére törtek,
nem görbült haja szála sem, mint nektárt itta ki a mérget.
Verte Mírát a bhakti dobját, senki előtt nem szégyellte,
világi szemérmet, családi rendet eldobva a Hegyettartót énekelte.*

(Bangha Imre és Déri Balázs fordítása)

E korai forrásokból Mírát három fontos jellemzője rajzolódik ki: az istenimádók közösségéhez való tartozása, vallásossága és rendíthetetlensége. Érdekes módon egyik sem említi Mírát királyi származását, amint nem teszi azt a 17. században keletkezett *Beszéd a 84 Visnu-imádóról* sem, mely annyit mond el, hogy Mírát házban lakik, és vallásos embereket pártfogol.

Hasonlóképpen, a korai kéziratos versek Mírát képe több vonatkozásban is különbözik a 20. században elterjedt „vulgáta” versekétől. Hawley szerint a manapság hozzáférhető korai versek erőteljesebbek, tartalmilag sűrítettebbek, és figyelmük központjában nem annyira Krisna áll, mint maga a szerelem.

A „vulgáta” versek többsége sok mindenben egybevág vagy a szikh *Prém Abodh* (1693 előtt), vagy pedig Prijádász *Bhaktamál*-kommentárjának (1712) Mírát-képével. Mivel ez az Indiában és nyugaton leginkább elterjedt Mírát-kép, írásom következő részében ezt fogom vizsgálni.

Mit mond a szöveg? A verseknek nemcsak a szerzősége, hanem a nyelvtana is gyakran bizonytalan. A „költözz a szemembe!” például lehet akár „szemembe költözött” is. Hasonlóképpen a hindi nyelvtan szabályai nem teszik lehetővé, hogy eldönthessük, egy-egy igealak jelen vagy múlt idejű, és hogy alanya első vagy harmadik személyű-e. Ezáltal gyakran szándékosan elmosódik, hogy a költői én magáról szól-e, vagy esetleg a pástrolányról, vagy éppen Míráról egyes szám harmadik személyben, mint teszi azt a „Csengettyűk a lábán, Mírát táncol” mondatban. E dalnak rádzsasztháni szövegváltozatából ezen a szöveghelyen hiányzik a Mírát szó, és az ige „táncolok” vagy „táncoltam”-ként értelmezhető.

Mi a közös ezekben a dalokban? A történelmi szerzőség helyett a leggyakoribb motívumok adnak egyéniséget a Mírát-verseknek. Formában a nyelvi és gondolati egyszerűség, tartalomban pedig az, hogy az egyén legfontosabb kérdéseiről szólnak érzelmektől átítatottan. Nancy Martin szerint, bár a versek-

ben megjelenő bizonyos érzelmeket lehet vitatni, „a kötöttségeket nem ismerő, tántoríthatatlan szerelem áll e határozottan női hangvétel középpontjában, melyet kíméletlen vágyakozás, szenvedélyes vágy, eksztatikus öröm, semmit magának vissza nem tartó önátadás és rendkívül céltudatos bátorság jellemez”. Az abszolútumhoz való viszonyt misztikus kapcsolatként éli meg Mírá. A költői én érzékeivel tapasztalja az istenséget. Találkozik vele, elveszíti, keresi és megtalálja. Mindennek leírásához Mírá a szerelem kifejezőképességét és a Krisna-legenda elemeit használja fel.

E közös vonások miatt lehet őket egy kötetbe összegyűjteni. A költemények egymáshoz tartozását növeli a legtöbb motívum ismétlődő előfordulása. Gyakori, hogy egy motívumot hordozó fél sor vagy sor több versben is szinte változatlan formában tér vissza. Ez annál is inkább természetes, mivel egy-egy dalon belül a sorok összetartozása gyengébb. A költeményben egymást követő motívumok között gyakran nincs szoros logikai összefüggés.

A „vulgáta” Mírá-versek két alapvető viszonyról beszélnek: az egyén és az istenség, valamint az egyén és a környező világ viszonyáról. Mindkét viszonynak van az egyén szempontjából aktív és passzív oldala. Az egyén és az abszolútum viszonyának passzív oldala az, hogy az abszolútum megjelenik az egyén szeme előtt. A vers ilyenkor az istenség tulajdonságait és tetteit írja le. Az aktív oldal az egyén útja az istenség felé. Az egyént az indítja el ezen az úton, hogy meglátta az istenséget, és vágy ébredt benne iránta.

Az én és a világ viszonyát az istenkeresés határozza meg, bár itt már nem az istenséget kereső és az azt megtalált ember különbsége hangsúlyos. Az egyénnek választania kell Isten és a világ között. A döntés pedig a világgal való összeütközés és az arról való lemondás. A világ viszont támadja azt, aki eltér a megszokott normáktól. Ez ismét a passzív oldal. Az egyén erre nem azzal válaszol, hogy a világból kivonulva csak az abszolútumra figyel, hanem benn marad a világban, bírálja azt, és próbálja felrázni, hogy ébredjen rá a helyes életre. Ez újabb aktív oldal.

Mindkét viszony íve hasonló: az istenségtől az istenségig, közben annak hiánya és az utána való vágyakozás, valamint a világtól a világig, közben a lemondás és a világ kritikája. A vizsgált versek legtöbbször az egyént a költői én, azaz Mírá vagy a pásztorlány-Mírá jelöli, az abszolútumot pedig Krisna. Őt Mírá nagyon sok néven szólítja: *Hari*, *Sjám*, azaz a Fekete, *Giradhara*, azaz Hegyettartó, stb.

A Mírá-verseknek szinte minden motívuma elhelyezhető e két viszony ívén valahol. A dolgot megkönnyíti, hogy egy-egy motívum legtöbbször csak egy sor vagy fél sor hosszú. A következő bekezdésekben a vulgáta Mírá-verseket végigpásztázva mutatom be Mírá szerelemfelfogását.

Krisna. A misztikus kapcsolat akkor alakul ki, amikor az én valamilyen érzékével tapasztalást szerez az abszolútumról. A leggyakrabban Mírá látja Krisnát. A megjelenő „verbális ikon” a hagyományos hindu ikonográfia képe: templomi Krisna-szobor. Az istenségszobor megtekintése Indiában vallásos cselekedet. Mírá ezt időtleníti, mikor a dal szerint Krisna Mírá szemébe költözik.

A leírások jellemzője, hogy az istenségnek mindene csábító. Szinte minden ragyog rajta. Gyakran *hallja* Mírá *Hari* szavát vagy furulyáját, de a Szép Fekete

még szaglására, sőt ízlelésére is hat. Krisnán *aragadzsá* nevű illatszer van, szava pedig édes. Az érzéki képen kívül gondolataiban is él egy kép Krisnáról, mely a mítoszok Krisna-Visnuja.

A Krisna-bhakti iskola költői Rádhával azonosítják magukat, és így írnak Krisna iránti szerelmükről. A Mírá-versek költői énjének nő voltánál fogva magától értetődő a szerelme, és azt nem szükséges további álarc mögé rejtienie. Ezenkívül sokkal könnyebb magát a sok pásztorklány közé becsempésznie, mint a mindig előtérben levő Rádhá szerepébe bújni. Ennek ellenére van olyan vers is, melyben még Rádhá álarca mögül beszélve is a költői én mély fájdalomát halljuk megszólalni. Mivel Rádhá szerepében nehezebb személyes fájdalomnak hangot adnia, ezért ha Rádháról ír, a Krisnával együtt levő Rádhát írja le, aki örül a furulyaszónak, vagy együtt játszik Harival. Egyszer maga is hasonló ruhát ölt, mint Krisna, de szégyelli magát, és csak elbújva lesi őt meg. Az erről szóló versben a költői én és Rádhá személye nyelvtanilag is egybeolvad: a vers első két sorában, a refrénben Rádhá egyes szám első személyben beszél, a következő sorok azonban harmadik személyben szólnak Rádháról, míg az utolsó sorban Mírá szól egyes szám első személyben.

Azt az állapotot, midőn a szerelmesek egymástól távol vannak, *virahán*ak nevezik Indiában. A költészet egyik közkedvelt alaptémája a kedvesétől távol levő szerelmes nő, a *virahiní* szenvedésének és kedvese utáni vágyódásának bemutatása.

Vágy és várakozás. Mírá, akárcsak az egész világ, vágyra kelt Krisna szépsége vagy éppen a neve iránt. A Hegyettartó elvakította őt, és elragadta lelkét. Testét nézve vagy furulyáját hallva csapdába esett. Ez a csapda a szerelem vagy a távollét (*viraha*) csapdája. Ezért él benne erős vágy, hogy találkozzon a Feketével, látásának nektárjára szomjazik.

Mírá állandóan Krisnára vár. Az egyik leggyakrabban előforduló motívum, hogy az utat kémelve várja őt. A *virahiní* nemcsak nappal fürkészi az utat, hanem még a leghosszabb éjjelen is nyitva van a szeme, miként házának ajtaja.

Az idő lassan telik: minden pillanat egy teljes világkorszaknak tűnik. Az éjszaka különösen lassan múlik el, hat hónap hosszúnak érződik. Krisna azt üzenete, hogy eljön, ezért ő számolja a napokat. A sok számolástól már a körmei is elkoptak.

Egyes kutatók szerint számos vers szenvedélyes világi szerelmes versként értelmezhető egészen addig, míg az utolsó sorban Mírá meg nem idézi isteni szerelmét, a Hegyettartó Nágarat. Más versekben azonban megtudjuk a szerelemről, hogy az az előző életből való „rég”i szerelem. Ez ad erőt a költői éneknek, hogy a jelen, átmeneti világot visszautasítsa.

Beteljesülés? Visszatérő téma a családdal és a mindennapi elvárásokkal való szembenállás. Fontos megjegyezni, hogy a versek elsöprő többsége a családi élet konfliktusai közé helyezi Mírá, és viszonylag kevés szól a világról, és a családi kötöttségekről lemondott zárándok hangján.

Hasonlóképpen a nyelvtan korábban említett bizonytalanságai ellenére is elmondható, hogy Mírá magáról a misztikus útról dalol. Annak végső állomásáról, az istenséggel való találkozásról azonban csak kevés versben szól, és

akkor sem mint bizonyosságról: a találkozás vagy jövő időben („hallom már, hogy az én Harim eljön ma este”), álomban („álomban a szegények urával egybekeltem”) vagy kérésként („Nanda-fiú, költözz a szemembe!”) jelenik meg.

Női szemszögből. Mennyire lelhető fel a női szemszög ezekben a legendában és a versekben? Az egyik legnagyobb hatású indiai tudós-műfordító, A. K. Ramanujan az indiai női szentek legendairodalmát vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy általában mindegyikükben fellelhető öt állandó elem: először is a gyermekkori vallásosság, továbbá mind a házasságkötés, mind a társadalmi normák elutasítása, a vallási beavatás és végül a házasságkötés az istenséggel. Az elterjedt Mírá-kép esetében kisebb változtatásokkal megtalálható mindegyik elem. A polgári Mírá-kép mindezen csak annyit változtatott, hogy Mírát boldog házasságban mutatta be férje haláláig.

Ami pedig a verseket illeti, két fontos elemet emelek ki. Először is azt, hogy a dalok hallgatója-olvasója tisztában van azzal, hogy női szerzőnek tulajdonított dalokról van szó. Másodszor pedig a versekben magukban fellelhető női érzékenységet.

A Mírá-versekben a Krisna-mitológia általában háttérként jelenik meg. Bár a sorok felfoghatók az elhagyott pásztorlány Krisna utáni vágyakozásának, hallgatójuk elsősorban mégis a világban élő költőnő hangját hallja bennük. Ezt segíti a Mírá világára való utalások sokasága is. A Mírá-kutató Nancy Martin szerint, mikor Mírá alakja a pásztorlányéhoz képest előtérbe kerül, akkor az urát szenvedélyesen szerető nőt halljuk. A nőét, akit félreért a világ, aki szenved a meggyőződéséért, aki néha azt érzi, hogy távol tőle Isten, máskor pedig önfeladten táncol, és nevetve issza ki a neki küldött méregpoharat. A kora újkori Indiában egyre erőteljesebben megjelenő önéletrajziság azonban elsősorban költői póz. Jelentősége abban áll, hogy maga is formálja a vallási narratívát, és meghatározza, hogy a közönség hogyan fogadja be a dalt. Az önéletrajziságot szinte egybemossa a legendairodalommal, mikor a versek arról szólnak, hogy mások mit mondanak Míráról: „A világ azt mondja, Mírá megőrült, anyósom, hogy romlás a családon, hej!” Egyes előadók esetében a költő művei és az életrajzi irodalom teljesen egybeesnek.

Az óhindi költők elsöprő többsége férfi volt, ám költői énjük legtöbbször a Krisna után vágyódó, elhagyott pásztorlányként szólal meg. Mivel a nők a hagyományos társadalomban sokkal kiszolgáltatottabbak, mint a férfiak, ezért a női hang inkább megjeleníti az egyéni lélek Isten és a társadalom előtti gyengeségét. Ezek a költők igyekeztek tehát hangvételüket verseikben mindinkább nőiessé tenni. A Mírá-szöveg-hagyományozás bizonytalanságait figyelembe véve elképzelhető, hogy a vulgáta versek, csakúgy mint a korabeli költemények, nagy része férfi szerzők műve, akik a női hangvételt utánozzák. Érdemes azonban megjegyezni, hogy számos más, női szerzőnek tulajdonított vers szövegváltozatokban megjelenik Mírá neve alatt is. A szöveg-hagyományozás dinamikája a kevésbé ismert szerzőtől az ismert költő felé vonzza a verseket. Az, hogy más női szerzők versei végül Mírá nevéhez kötődtek, arra utal, hogy a hagyományozás érzékelte e dalokban a nőiséget, és így valószínűsíthető, hogy az inkább közösségi, mint személyes élményt megjelenítő „vulgáta” Mírá sok további női szerző dalait tartalmazhatja.

Bizonyos tartalmi elemek, mint például az anyóssal való összeütközés, Indiában a nő élet részét képezik, hiszen a házasság után a nő költözik át férje családjához. Emellett, a hagyományos Indiában voltak kifejezetten női dalok, melyeket a nők a házi munka, például lisztőrlés, vagy ünnepek, például házasságkötések alkalmával énekeltek. Egyes Mírá-versekben felfedezhető ilyen dalok hatása. Ám amíg a hagyományos házassági dalok például örömeiket lelik a házassági kellékek és a menyasszony ékszereinek felsorolásában, addig Mírá a hasonló felsorolást az istenimádás erényeinek listájává költi át. A Mírá-versek kifejezetten női aszketikát mutatnak be, melyben a patriarchális normákat, mint például a házasság, a költői én szisztematikusan Istenre irányítja. Nancy Martin szerint ezáltal Mírá is az alternatív életmódot választó nők példaképévé válik.

Összegzés. Az utóbbi évtizedek kutatásai elvetették az elmúlt két évszázad Mírá-képét, és felhívták a figyelmet megismerésünk töredékes voltára. Ma inkább különböző Mírá-képekről beszélhetünk. Az indiai kutatók emellett átpolitizálják Mírá alakját. Míg a nemzeti ébredés modern, polgári Mírá-képet teremtett, addig az indiai és nyugati egyetemeken dolgozó baloldali kutatók, miközben elvetik ezt a képet, egyfajta baloldali Mírát igyekeznek fellelni. Annak misztikus tapasztalata helyett a hierarchikus és patriarchális társadalommal való proto-feminista és proto-szocialista, gyakran forradalmi szembenállását hangsúlyozzák, amit korának vallásos nyelvezetén fejez ki. A teljességhez hozzátartozik, hogy a jelenkori India jobboldali gondolkodóinak Mírá-képével eddig még nem jelent meg komolyabb tanulmány.

Mírá egyetemes jelentősége azonban túlmutat a politikai csatározásokon. A nevével összekapcsolt dalok az emberi léleknek az istenség utáni, politikán és vallásokon átívelő vágyáról szólnak egy csodálatos kultúra nyelvezetében ágyazva.

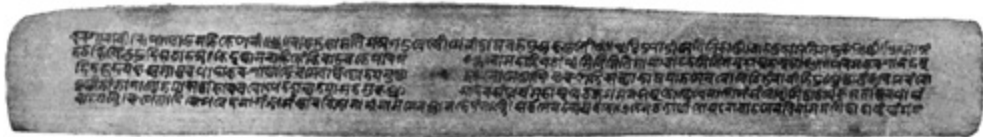

ASTRID PRESTON
EZER VIRÁGZÁS

Kambalin dala a megváltás felé evezésről az együttérzés csónakján¹

Együttérzés-csónak (bábakri rága)

Arannyal teli az együttérzés-csónak.
A parton lett csak hely az ezüsttársolynak.
Evezz, Kambalin, az eget megcélozva.
Ami egyszer elmúlt, hogy térhet az vissza?
Horgonyát kitepte, kötelét kioldta.
Kambalin evez már, hisz mestere mondta.
Hajóderékra áll, s mindenfele kémlel.
Evezője nincsen. Túlra most hogy ér el?
Jobbot és balt elhagy; halad egy irányba,
és közben rálel a tiszta boldogságra.

* Kambalin (szanszkritul Kambaláambarapáda) valamikor a 10–12 századból származó verse a tantrikus buddhista *csarjá* dalok mintegy ezeréves kelet-indiai gyűjteményében maradt fenn. Az ötven ismert dal közül ez az egyetlen, mely Kambalin neve alatt szerepel. A költő személyéről semmit nem tudunk. Az akkoriban beszélt proto-bengáli-maithili nyelvjárássok és az irodalmi apabhramsa nyelv keverékén született *csarjá* dalok egy időben rendkívül népszerűek voltak, és volt szanszkrit és tibeti fordításuk és kommentárjuk is. Az indiai buddhizmus kihasználásával azonban az eredeti dalok eltűntek Indiából. Egyetlen, töredékes kéziratukat 1906-ban fedezte fel Nepálban egy bengáli tudós, és mutatta be azt a bengáli legfontosabb nyelvemlékeként. A dalok gyakran a mindennapok képvilágába helyezett paradoxonokkal mutatják be a jógikus-tantrikus utat. Bár ez csak egy a vers lehetséges értelmezései közül, a szanszkrit kommentátor Munidatta többek között elmondja, hogy itt a kegyelem csónakja a megvilágosodásra törekvő tudatot (*bodhicsitta*), az arany a buddhista megváltás egyik központi fogalmát, az ürességet (*súnjatá*), az ezüst (*rúpa*) pedig a világ utáni vágyódást kiváltó öt elem (*szkandha*) közül az első kettőt, a formákat (*rúpa*!) és azok észlelését (*védanā*), az ég a legfelső csakrát, a mahászukha-csakrát, az „ami egyszer elmúlt, hogy térhet az vissza?” a születések körforgásából való kilépést, a horgony az illúzió valósnak gondolását, a kötél pedig a tudatlanság fonálát jelképezi. A negyedik sor a mester útmutatását figyelembe nem vevő eltévelyedésről szól. Az utolsó sorban a jobb és a bal a kettősség-képzetet (*ábhasza-dvaja*), a tiszta boldogság (*mahászukha*) pedig a lélekneküliség felismerését (*nairátma-dzsnyána*) jelenti.

A metrikailag és nyelvtanilag bizonytalan verset egyik legkiválóbb indiai kutatójuk, H. C. Bhajáni az apabhramsa és újind epikus költészet leggyakoribb versformájában, a moraszámláló csapúai versmértékben rekonstruálta. Mivel a moraszámláló verselés magyarul visszaadhatatlan, ezért azt a mi elbeszélő költészetünk felező tizenkettesére „fordítottam le”. (A ford. megj.)

Lálan Fakír dala a rétvész Istenről²

Kormányosom, lelkem reád hogy leljen?
Légy velem a hullámok közt, hogy lélekvesztóm általérjen.
Könyörület óceánja,
nyomorultaknak barátja,
szolgád lábad hadd imádja!
A lét viharát hogy átvészeljem!

Ha a bűnös nem ér partot,
megmentőmnek kit mondhatok?
Magam szeljem lét-folyamod?
És nevedben majd senki se higgyen?

Hajó tőled süllyed vagy jár.
E világon nincs senkim már.
Lálan szól, esküszik akár:
Istenem, lábadnál adj helyet nékem!

Parvathy Baul és Ravi Gopalan Nair fametszete

² Lálan (1772 [?] – 1890. október 17.), akit hol szentnek, fakírnak, sahnak vagy mahátmának neveznek, az egyik legnagyobb hatású baul énekes költő.

Csandidász dala a szerelem ébredéséről Krisna, a Fekete iránt³

Rádhának mélyen a szíve, ó, hogy fáj!
Egyedül maradva üldögel magába';
nem hallja, ha szól neki száj.

Gondokba merülve néz sötét felhőre;
másfele a szeme nem jár.
Nem gondja az étel, sárga ruhát visel;
mint egy jógi-nő olyan már.

Fonata kibomlik, virágja kicsúszik,
csak omló vaksötét haját lát.
Mosolyog az égre, gomolygó felhőre.
Mit mondhat emelve karját?

Nőstény és hím páva éjsötét nyakára
szegzi egyre tekintetét.
Csandidász így mondja: először most látta
szeretőjét, a Feketét.

Csandidász horgászik, Rodzsokini ruhákat mos a falu tavában
(Parvathy Baul és Ravi Gopalan Nair fametszete)

³ Csandidász (angolul Chanidas, 15. század) bengáli költő, neve mellett gyakran szerepel a Baḍu, Dvija vagy Dina megjelölések. 1916-ban a Bangiya Sahitya Parishad közzétette a *Srikrishna Kirtan* című kéziratát, amelyet Basanta Ranjan Roy Bidwatballabh fedezett fel Bankurában.

Szanátan Dász Bául és Bínádász dala a lélekmadárról⁴

Aranymadár, ne repülj el, ne hagyj itt!
Gonddal őrizlek, kalitkába zárlak.
Lélek-madár, kalitkámban jársz-kelsz.

Aranymadár,
Mielőtt e kalitkába szálltál,
Láttad-e annak urát?
Váltottál-e vele édes szavakat?

Egy nap, madár, elrepülsz majd, egy nap, madár, elrepülsz és elhagysz.
Ő, elrepülsz majd; és vajon milyen kalitkába szállsz? Ő, milyen kalitkába
szállsz majd oly nagy kedvvel?

Maradj az én bolond mesterem lábánál!
Örök életed lesz, madár.
És újra ismételteted majd: „Krisna, Krisna.”

Csont-ketrecben lélegzet-madár, folyton ki-be jár.
Mély titkát vajon ki ismeri?
Övét, ki egy nap s egy éj huszonegyezer-hatszázszor megy ki és be.
Aki titkát tudja, túljut életen és halálon.
A gyöngyöt, mely a szél erejével száll, hol őrzí a lélek?
Kinek ölt formát a formátlan? Ki ismeri szokásait?

Ó, ha csak egyszer is megismernéd, leráznád a földi létet és kötelékeit.
A bolond szól, légvárakban, játszik a forma nélküli ember.
Bolond Szanátan, általjutsz majd a földi létén. Ó, imádd a mester lábát.

Bangha Imre fordításai

⁴ Szanátan Dász Bául (1930–2016) bengáli énekes költő, Parvathy Baul mestere. Bínádász Parvathy Baul költői neve. Kambalin, Lálan Fakír, Csandidász fentebb közölt dalát, valamint e dalt Parvathy Baul több száz darabot számláló előadói repertoárjából válogattuk.

Parvathy Baul¹

Tedd az életed imává

Az átadás. A bául hagyomány Guru-Sisja parampará (mester-tanítvány láncolat) útján, beavatáson keresztül hagyományozódik át, nem születési alapon. Ez mindig is így volt. A bául eredetét nehéz felfejteni, mert nincs írott története, a bául mesterek tudásukat dalokban adják át, a dalokat „beszélt bölcsességeknek” hívjuk. Ezek jelentik a tanítást, ezeken meditál mindenki. A bául hagyomány az idők során számos átalakuláson ment át, kereszteződése a *tantrikus*, *advaita védánta* iskoláknak, *fakír*, *szúfi*, *buddhista* utaknak és a *vaisnava bhaktinak*. A *bhakti* nagyon fontos elem a báulok számára.

Amikor megkérdeztem a mesteremet a bául eredetéről, ő azt mondta, Sívával kezdődött. Indiában a legtöbb hagyományról azt tartják, hogy Sívától erednek, mert ismeretlen időig nyúlnak vissza, az emberi történelmen túlra. Ez a tudat sok-sok időn át létezett, majd az emberben manifesztálódott.

Amit mi Bengálban báulnak hívunk, ahhoz hasonló tradíciók egész sora létezik India-szerte. A földrajzi és kulturális eltérések miatt különböző neveket kaptak, de a gyakorlat ugyanaz. A *vaisnava bául* és a *fakír* hagyomány az a két fő vonal, amely a mai báulban találkozik. Több ezer bául dal van, sok közülük a belső ösvény, a gyakorlás, *szádhana* különböző aspektusairól beszél. Vannak dalok, amelyekben a gyakorló önmagával beszélget, ezeket *monosiksának* nevezik. A kezdő *szádhaka* tesz fel kérdéseket, és azt kutatja önmagában, mi a célja annak, hogy megtestesült ebben az időben, és hogy mit kell szolgálnia.

A báulban az emberi életet négy különböző szinten látjuk: *sztula*, *pravarta*, *szádhaka* és *sziddha*. A *Sztula* (Tudatlanság) a természetes hétköznapi létezés, az emberek többsége idetartozik, ezen a szinten nem érezzük szükségét sokszor még annak sem, hogy kérdéseket tegyünk fel, egyszerűen csak sodródunk az élettél. Ezután jön a *Pravarta*. Ez a kezdő kereső, aki kezd kérdéseket feltenni, miért is van itt. Megérti, hogy ez a *tula*, a világ, amit látunk, nem elegendő, nem teljes. Amikor valaki már elkezd szemlélődni, meditálni a kérdéseken, és ezt a szemlélődést egy belső folyamatként integrálja, *szádhakává*, gyakorlóvá válik. Tehát vannak dalok, amelyek a *pravarta* szintről kezdődnek, és átmennek a *szádhaka* szintre. Sok beszélgetés van a *pravarta* és a *szádhaka* között. A végső állapot pedig a *sziddha*, a tökéletesség állapota. Aki tökéletes, annak már nincs többé szüksége beszédre, nincs szüksége magyarázatra. Ezt az állapotot, mi úgy tartjuk, már nem lehet megénekelni, mert ez az állapot csak megtapasztalható. Az éneklés addig marad meg, amíg a *szádhana* állapot áll

¹ Parvathy Baul (Párvati Bául) (1976) Nyugat-Bengáliából származó énekes-költő, festőművész és mesélő. Gyermekkorától részesült zenei és táncoktatásban, majd vizuális művészeteket tanult Santiniketában a Tagore által alapított Kala Bhavan Egyetemen. Itt hallotta először későbbi mesterének, Szanátan Dász Báulnak a koncertjét, amelynek hatására az évezredes bául hagyomány útjára lépett.

fenn. És amikor valaki tökéletessé válik, akkor a másik elme, amely túl van a mi törekvő és gyakorló elménken, egyfajta teljességet hoz. Ez a *bául* szintje. A *bául* olyasvalaki, aki kiteljesedett.

A *bául* tradíció egész Bengálban fellelhető, leginkább a falvakban, itt még vannak kis *akharák* (*bául* ásrámok), közülük sok igen régi, nyolcszáz-ezer éves. A *bául* gyakorlók párban élnek, férfi és nő ketten együtt gyakorolnak. Ez nem olyan, mint más tradíciók Indiában, mint a világról teljesen lemondott szerzetesek (*daśanāmi sampradāya*), akik szannyászsként élik az életüket. Mi, *báulok* a világban maradunk, megéljük a társadalmi feladatokat, szolgáljuk a közösséget, de nem igazán kötelezzük el magunkat, mert – ahogy az egyik *bául* dal mondja: „*Ússz a folyóban, menj egyik parttól a másikig, de ne sározd be a ruhádat, ne vizezd be a hajad! Főzzél és szolgálj fel, de ne menj be a konyhába, ne nyúlj a fazékhoz!*” Vagyis légy a világban, de ne engedd, hogy a világ megérintsen téged. A *bául* ugyanakkor azt mondja, bármilyen is itt a világban, nekem itt kell a testemen keresztül megtapasztalnom az Istenit. Hová is kellene mennem innen? A világban vagyunk, nincs más hely, ahová elmehetnénk, tehát tapasztaljuk meg az Istenit itt. Éljük meg minden egyes nap.

A kis *akharákat* rendszerint egy pár vezeti, ők a mesterek, nekik tanítványaik lesznek, és lesznek híveik. A hívek a falusiak. A legtöbb falusi ember nappal dolgozik, de esténként összegyűlnek, és ekkor *szatszangok*ra kerül sor. De a *bául szatszangokon* senki nem tanít semmit, nem tartunk szónoklatokat, csak dalokat éneklünk, hallgatjuk, beengedjük a hangokat a bensőnkbe. Hisz a dalokban minden tanítás benne van. Nekünk csak szemlélődnünk, meditálnunk kell rajtuk. Persze ha valaki feltesz egy őszinte kérdést, talán a mester, a *guru* ad némi magyarázatot.

Felvetődik a kérdés, hogyan tanulhatja valaki ezt a hagyományt? Felkereshet egy mestert, az viszont már a mester döntése, hogy elfogadja-e az illetőt tanítványként, vagy sem. Eleinte követi a mestert a nap huszonnégy órájában és segédkezik körülötte, szolgálja őt, majd idővel, amikor a tanító azt érzi, hogy a tanítvány készen áll, akkor lassan megkezdí a tudás átadását. Nekünk nincs semmiféle formális iskolánk, ahol ülünk és tanulunk. Csupán követnünk kell a mesterünket napi huszonnégy órán át, és ébernek kell lennünk mindenre, amit mond. Felmerülhet, hogy akkor hogyan tanuljuk meg a dalokat, a tánclépéseket? Természetesen van egy sajátos útja mindennek, amit a *guru* akkor ad át, amikor úgy érzi, elérkezett rá az idő. De nem fogja újra és újra átadni, csak egyetlenegyszer. Ezt a tanítvány gyakorolja, majd visszatér a mesterhez, ő pedig felméri, meddig jutott el, és eszerint adja meg a következő tanítást. Így működik az átadás.

A mester, hogy a hagyományvonal továbbélését biztosítsa, átadja azt a legjobb tanítványai egyikének. (Ezt olykor megteszi, olykor nem, attól függően, mit lát, és hogy megtörtént-e, aminek bekövetkeztét várta.)

Az út kezdetén. Én akkor találkoztam a mesteremmel, amikor vizuális művészeteket tanultam az egyetemen Santiniketanban, a Tagore által alapított egyetemen. Gyerekkoromban nem hallottam *bául* dalokat. 16 éves koromban Santiniketan felé utaztam a bátyámmal, és a vonaton jött egy *bául* énekes, vak volt. A kinézete nagyon felkeltette az érdeklődésemet, annyira kiragyogott a vo-

natfülkéből. *Ektara*² volt a kezében, amely bádogedényből készült, és emiatt nagyon fémes hangzása volt. Elkezdett rajta játszani. Abban a pillanatban, amikor meghallottam az *ektarának* ezt az egy húrját, az volt az érzésem – nem is érzés volt ez, inkább tapasztalás –, hogy minden eltűnt körülöttem, az egész zajos fülke. Pedig – mint tudjuk – Indiában sok a zaj a vonaton, árusok jönnek-mennek, „csáj, csáj, muri, muri”, de minden megszűnt, csak az *ektara* hangját hallottam. Azután elkezdett énekelni, és ez olyan volt, mintha valaki hívott volna engem, nagyon messziről. Úgy éreztem, mintha ismertem volna ezt a hangot, magával vitt valahova, és amikor a dalnak vége lett, visszatértem a fülkébe. Az énekes elment, és soha nem láttam őt többé. De általa valamit megtapasztalhattam önmagamban. Ekkor elhatároztam, hogy nem hallgatok soha többet *bául* dalt, mert ha még egyet meghallgatok, akkor *bául* lesz belőlem. Mert mindez annyira én vagyok. Így hát elkezdtem kerülni a *bául* énekeseket, ahogy megláttam egyet közeledni, elfutottam a másik utcába, és nem mentem oda hozzájuk. De amikor felvettek a képzőművészeti kollégiumba, az első tanulmányi gyakorlat, amit a tanárom kiadott nekem, az volt, hogy menjek és rajzoljam le a *bául* mestereket, töltsék velük egy kis időt, tanulmányozzam az arcukat – mert különlegesek –, és a megfigyelésük közben tanuljak portrét rajzolni. Szóval megfogtak, és így órákon át hallgattam a *bául* énekeket, azok kezdtek belém hatolni, kezdtem emlékezni rájuk, a szavakra, a dallamra. Ekkor elhatároztam, hogy ténylegesen belekezek a *bául* tanulásába, és felkerestem egy női mestert, *Pulmalá dászit*. Mellette kezdtem tanulni, és egy év elteltével azt mondta nekem, ha többet akarsz tudni, beavatást kell kapnod. Azt feleltem, igen, szeretném megkapni a beavatást, avasson be. De azt mondta, olyasvalakihez kell mennem, akit a mestere felhatalmazott arra, hogy másokat beavasson, mert ez egy hagyományvonal, és ily módon lehet csak megkapni a beavatást. Ekkor tűnődni kezdtem, kutatva, hogy ki fog engem tanítani. E télen azután eljött az egyetemünkre Szanátan Bába, a gurum. A Kálíja³ történetet énekelte. Megint látomásom volt, miközben énekelt, magam előtt láttam Vrindávant, láttam Rádát, láttam Krsnát. Utána azt mondtam magamnak: ha ez a mester ilyen tapasztalásban tudott részesíteni engem, ez azt jelenti, hogy általa számtalan ilyen tapasztalást megélhetek. Odamentem hozzá, és azt mondtam neki, szeretnék tőle tanulni. Semmit nem válaszolt, csak nézett engem és hümmögött. Nagyon meg voltam rémülve. Ettől kezdve mindenfele kerestem őt, végül eljutottam az *ásramjába*. Amikor odaértem, elkezdtem magyarázkodni, hogy ezt meg ezt akarom, tanulni szeretnék tőle, szeretném, ha beavatna. Ő csak nézett engem, majd megkérdezte, ettem-e már. Mondtam, hogy nem. „Akkor ebédelj meg – szólt –, majd beszélünk később!” Így hát megebédeltem, majd leültem. Tizenöt napig ültem, semmit nem kérdezett tőlem. Teltek a napok, teltek az éjszakák, ő soha még csak rám sem nézett, nem mosolygott, mintha nem is léteznék. A tizenötödik napon úgy éreztem, összetört a szívem, nem tudtam, hova menjek. Végül ezen az estén magához hívott, és azt mondta, gyerünk sétálni. Zöldségekért mentünk az ás-

² A báulok által használt egyhúrú hangszer, amelyet már a Számavéda is említ. (A ford. megjegyzése)

³ Kálíja – ötféjú, tűzokádó mérges kígyó, aki megfertőzte a Jamuná folyam vizét. Krsna legyőzte s az óceánba száműzte. (Forrás: *Kagyólókürt* folyóirat)

ram számára, és útközben a mezőn elkezdett énekelni, én pedig hallgattam őt. Hirtelen felém fordult, és azt mondta: „Bolond vagy? Énekelj velem!” Én meglepődve kérdeztem, hogy tényleg énekelhetek-e vele együtt. Erre nem mondott semmit, csak folytatta a dalt. A mesterem nagyon kevés beszédű ember volt, és nagyon szigorú. De ugyanakkor mélységes szeretettel teli. Elkezdtem vele énekelni, és amikor a piacra értünk, azt mondta, rendben, most elég. A teendőink végeztével hazafele indultunk, és visszafele, ugyanazon a helyen, ahol korábban énekelni kezdett, megkért, ismételjem el a teljes dalt. És én furcsamód képes voltam visszaemlékezni a szavakra, nem tudom, hogyan, hiszen csak egyszer énekelte el. Erre azt mondta: „Lám csak, noha nő vagy, mégis van agyad. Jól van, tanítani foglak, úgy gondolom, emlékezni fogsz a dalokra.” Ekkor hazavitt, és otthon mondta, hogy másnap megkapom a beavatást. Erre azt feleltem: „Bábá, adnom kellene valami ajándékot Neked.” „Rendben – mondta –, holnap elmész őt házhoz, énekeled a *hari brahma* nevet, és a házaknál kapott rizst ideadod nekem.” Másnap elmentem az általa kijelölt házakba. Végtelenül szegény emberek házában találtam magam. Ezek az emberek nagy nélkülözésben éltek, és még nekem kellett kérni tőlük, ez rendkívül nehezemre esett. A neveltetésemben – ahogy a legtöbb családban – nem volt benne, hogy kérjek. Tehát le kellett vetnem magamról, amit addig tanultam, meg kellett szabadulnom az adásról alkotott elképzelésemtől. De hogyan tudsz elfogadni, amikor mindig inkább adni szeretnél? Megint jött az egó, és nem voltam képes meglátni annak a szegény asszonnak a nagyságát, aki oda fogja adni nekem a kulcsot, mely megnyitja az ajtót spirituális utam előtt. Az életem előtt, amelyet ezzel az úttal járok tovább. Nem voltam képes meglátni benne Szaraszvatit. Csak egy szerencsétlen asszonyt láttam benne a hatalmas egóm miatt. Tűnődtem, habozva ácsorogtam az ajtaja előtt, erre ő kijött, és megkérdezte: ki vagyok. Mondtam, hogy ez és ez vagyok. Kérdezte, miért jöttem. Azt mondtam, *madukorira* jöttem. (Így nevezik a *báuloknál* a koldulást.) „Akkor hát énekelj, mit ácsorogsz itt” – förmedt rám. Elkezdtem valamit énekelni *kártál*⁴ kíséretével, de a hangom el-elcsuklott. „Ki küldött ide Téged? Még rendesen énekelni sem tudsz.” Mondtam, hogy Szanátan Bábá. „Ó, Szanátan Bábá küldött!” Erre bement a házba, és adott egy kis rizst nekem a *dzsolába*⁵, a kis tarisznýámba. Majd rám kacsintott, és azt mondta: „Sok időbe fog telni ez Neked! Sokat kell még tanulnod.” És én ráébredtem, hogy valóban sok időbe fog telni, mire mindazon túllépek, ami bennem van, mindazt levetkőzőm, amit addig tanultam.

Visszamentem az *ásramba*, és Szanátan Bábá megadta a beavatást. Ettől kezdve mindenhova követtem őt huszonöt éven át. Ez egy olyan kapcsolat, ami egyetlenegyszer adatik meg, egyszer éljük meg ezt, és napról napra növekszik bennünk. Még azután is, hogy a mester elhagyta testét. Egyre csak nő, egyre erőteljesebb az összeköttetés, a kapcsolódás.

Én azért vagyok gyakran Nyugaton, mert a mesterem elküldött, hogy menjek a világba, és énekeljem e dalokat, amelyekben emberek tapasztalása van benne. De tudnunk kell, hogy ez a hagyomány Bengálban nagyon élő. Nők és

⁴ Kis cintányér. (A ford. megjegyzése)

⁵ A Vairágja dzsola: néhány *bául* a nem birtoklás jelképeként kis tarisznýát visel a vállán, melyet aszkétatarisznýának hívnak. (A ford. megjegyzése)

férfiak – de nem is nevezem őket nőknek és férfiaknak, hanem gyakorlóknak, *szádhakáknak* – minden egyes nap élük ezt a hagyományt, és hordozzák. Az ő életük, az ő teljes lényük táplálta a *báult* évszázadokon át. És ez továbbra is így van. Tehát meg kell emlékeznünk róluk, hiszen ők küldtek ide engem. Ha beavatást kaptál, akkor nem tehetsz akármit, a mestered tudta nélkül. Ez volt a mesterem akarata. Én is egy vagyok közülük, csak ki lettem küldve a nagyvilágba, hogy itt énekeljem a dalokat, de a hagyományt sokan viszik tovább.

Az ének mint *mahámantra*. A tánc és az ének egy tapasztalási folyamat. Éppúgy, mint amikor az emberek meditálnak, mantrákat énekelnek, hogy tapasztalásra tegyenek szert. Érzékelhetjük, hogy van valami, amit tapasztalásnak hívhatunk, de amíg nem történik meg a testben is, addig ez a tapasztalás nem marad meg. A *báulok* azt mondják, le kell hozni ide, ebbe a testbe. Ez olyan, mint amikor a gyerekeknek azt mondjuk, ne nyúljon a tűzhöz, de ő habozik, hozzányúljon vagy sem. Végül, amikor egyszer megégeti az ujját és megtapasztalja a tüzet, akkor megérti, és nem fog többé a tűzhöz nyúlni. Amíg nem történik meg a tapasztalás a testben, soha nem lesz a mienk. Tehát a *bául* hagyomány azt mondja: „hozd le!” Az énekléssel a magasabb – bár nincs magasabb, alacsonyabb, csak így képzeljük – szóval ezt a magasabb elmét akarod lehozni. És ez néhány évnyi gyakorlás után meg is történik. Először csak felvillan és újra eltűnik, azután megint lejön kicsit, és ismét elmegy. De ha nem zavarodsz össze, és folytatod a gyakorlást, akkor egyre hosszabbá válik ez a tapasztalás. És egyszer csak eljön az idő, amikor énekelsz és táncolsz, és ez meditációvá válik. Közben benne vagy a folyamatban, de ahogy befejezed, újra olyan leszel, mint bárki más. Ez azt jelenti, hogy a folyamat még nem teljes. De eljön az az idő is, amikor énekelni és nem énekelni egy és ugyanaz lesz. Annyira eggyé válsz a hangoddal, hogy többé nem szakadsz el tőle. Mert amit éneklünk, az csak egyik megnyilvánulása a hangnak, az, amit az énekeinken keresztül hallhatunk, érzékeinkkel tapasztalhatunk meg. De van hang a csendben is. Bennünk. Ehhez nincs szükségünk az érzékeink használatára, de ez is létezik. És az, aki közel kerül ehhez, vagyis eggyé válik vele, annak számára énekelni vagy nem éne-

Parvathy Baul és Ravi Gopalan Nair fametszete

kelni egy és ugyanaz lesz. Olyan ez, mint amikor az emberek mantrákat énekelnek, sok-sok órán át, és amikor egyszer csak elérik a tökéletességet, akkor a mantra magától fog áradni, nem lesz szükségük arra, hogy ehhez leüljenek, vagy bármilyen erőfeszítést tegyenek. A *báult szahádzs*nak tartjuk. A *szahádzs* az erőfeszítés-nélküliség. Ha megvalósul ez az erőfeszítés-nélküliség, akkor énekelni vagy nem énekelni egy és ugyanaz lehet.

A dalok jelentése az idők során változik számunkra. Ugyanazt a dalt, ahhoz képest, ahogyan korábban megtapasztaltad, néhány év elteltével érettebben, mélyebben tapasztalod meg. Azután újabb néhány év elteltével, éneklés közben, megint valami többet látsz meg. Örökké új. A szavak ugyanazok, a vers ugyanaz, de egyre több és több mélységet fedezel fel benne. Ez olyan, mint hogy amekkora levegőt veszel, annyira merülhetsz le az óceánba. Ha kezdünk nagyobb lélegzetet venni, egyre mélyebbre megyünk le az óceánba. A dalok is ilyenek. Minél nagyobb levegőt veszel, annál mélyebbre mész le benne. Azt gondolom, néhány év elteltével ezt minden gyakorló megéli.

Női báulok. A *mahádzsanerpád*⁶ tanítása szerint nincs tisztán hím- vagy nőnemű lény. Minden nőben van egy férfi belül, és minden férfiban van egy nő, az emberi test mindkét organizmusból születik. A külső manifesztálódás szerint nevezünk férfinak vagy nőnek valakit. De mindenki ember.

A férfi és nő közötti egyenlőség tiszteletben van tartva a *bául* hagyományban. Ugyanakkor előfordulhat, hogy a mester azt mondja: a nő létezés magasabb rendű, mint a férfi; a férfi az önmegvalósítást a nő lábánál imádkozva érheti el. Az egyik *mahádzsanerpád* így szól: „Öltözz női lélekbe, fordítsd át természeted és szokásaid...”

Kevesebb a nő *bául* gyakorló, mint a férfi. A legtöbb női *szádhaka* az *ásram* mindennapi teendőivel van elfoglalva. Alkalmanként persze elkísérik férfi társukat *bául* találkozókra, ünnepekre. Magukat *szévéadászinak*, az Imádozt Egyetlent szolgáló hajadonoknak nevezik.

Banamala Dászi – mi Goszái mának hívjuk őt –, aki Sasánka Bába társa, ezt mondta: „A *szévéadászi* feladata, hogy gondoskodjon férfi társáról, aszketikusan, és mindig éberén őrizze, hogy a *szádhana* folytonos maradjon, soha ne zavarja meg az érzékek csábítása.” Goszái má nagyon figyelmes, nagy tudású anya, és a *bául* rendkívül fegyelmezett gyakorlója. Az ösvényen általa szerzett tapasztalatok felmérhetetlenek. Mindig elfoglalt, mindig valami látszólag apró munkába van belemerülve az *ásram* körül, olcsó, fehér száríba öltözve. Ha valaki látja őt, rögtön megérzi benne a mély bölcsességet. Sok férfi és női *bául* fordul felé megilletődött tisztelettel. Egyike ő azoknak, akik egészen pontosan fel tudják mérni, hol tart valaki a gyakorlásban, mennyire érett *szádhaka*.

Bár a női gyakorlók szám szerint kevesebben vannak, nagyon fontos helyet foglalnak el. Mindennap gyarapodik a számuk is. A tapasztalatom viszont az, hogy egy mestert meggyőzni a *bául* előadói út iránti odaadásról, és elérni, hogy a mester átadja tudását, e téren egy nő lényegesen nagyobb nehézségekkel találkozott, mit egy férfi. Ugyanakkor a legkevésbé sem vagyok elfogult. Alig

⁶ A dalok költői szövegeit nevezik Mahádzsanerpádnak. A Felsőlélek dalait, ha belül újra és újra ismétljük, az a dzsapa jógával egyenlő. (A ford. meg.)

akad női gyakorló, aki precíz tréninggel rendelkezik. A nőknek van egy természet adta jó hangjuk, képesek sok dalt megtanulni; de mint előadók mégsem olyan erőteljesek, mint a férfiak. Ez leginkább azért lehet így, mert meg vannak fosztva a teljes fokú tréningezés lehetőségétől; ez majdhogynem lehetetlen számukra. A múltban Nanibala vagy Csintamoni vagy Sohocsori voltak azok a női előadók, akik ugyanolyan erőteljesek voltak, mint a férfiak.

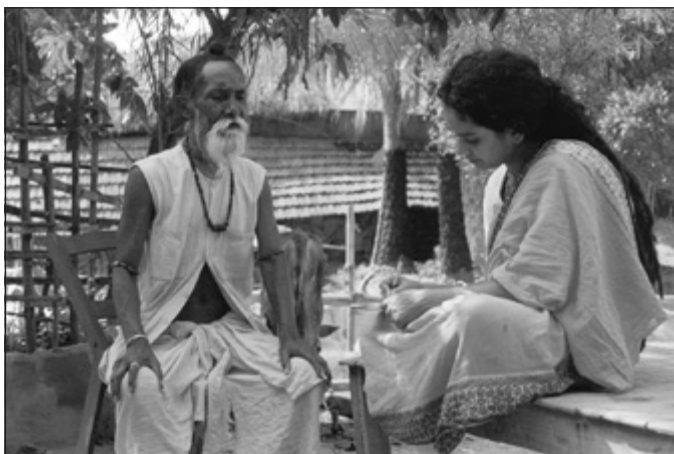
A női gyakorlók a külvilág részéről is megpróbáltatásoknak vannak kitéve, hiszen a társadalmunk nem fogadja be a női egyenjogúság gondolatát. Mindig akad néhány felhúzott szemöldök, ha valaki erről beszél. A *bául* lázadó, a hétköznapi élet minden rabsága alól keresi a felszabadulást. Tehát egy nő, aki független és szabadon gondolkodik, aki a szívünkben lévő Embert, a *manér manust* keresi, olybá tűnik, mint aki ellentmondásban áll az élet más szokásaival.

Amikor én beavatást nyertem a *bául* életútba, érzékelhető váltás volt a felém való viszonyulásban közeli, kedves, „jóakarató” emberek részéről, akik mindent megtettek, hogy visszatérítsenek engem a „normális élethez”. Ezt én úgy fogom fel, mint a hagyományainkra vonatkozó tudatosság hiányát, ami az idők során mostanra kialakult.

A tudatosságnak ez a hiánya az angol gyarmatosítás közvetlen öröksége. Valójában, ezek a hagyományok mind teljes odaadást kívánnak, egyhegyűséget, türelmet, kitartást, valamint figyelmes elmét és magatartást. De a mi „modern”-ről és „normális”-ról alkotott elképzeléseink sok esetben vakká tesznek bennünket a hagyományainkban lévő bizonyos aspektusok valódi értéke iránt.

Kemény küzdelem árán a női *bául* a szív kivételes együttérzésének és szilárdságának minőségére tesz szert; így még mosolyogni is képes az akadályokon. Ahogy az egyik Mahádzsanerpad találóan fejezi ki: „*Ó, kedves! / Égess el engem / égess el engem szívtelenül / éged el a szívem tömjénjét / A tömjén nem ad illatot, csak ha már elégett.*”

Rideg Zsófia fordítása

A képen Szanátan Dász Bául és Parvathy Baul látható

A fényképet készítette: Ravi Gopalan Nair, forrás: Parvathy Baul, *Song of the Great Soul*

Eljöttél hozzám, Kedves

Eljöttél hozzám, Kedves,
hogy elmondd, soha nem mentél el tőlem.
Nem súlyos láncsal,
de lehetőfinom fénysugárral
van összekötve szívünk.
Öleld ki belőlem a vágyat,
dorgáld ki a haragot,
simogasd el az irigységet.
Ha szólsz hozzám,
érezem, hogy szeretsz,
ha hallgatsz,
érezem, hogy szeretsz.
Végy karodba engem,
fürdess meg az öröm tengerében,
sírtam már eleget.
Boldogságra teremtetted minket,
játékos kedved nagy csodája az élet.
Engedd, hogy tisztán lássak,
hogy legyek, mint te,
áttetsző hegyi kristály.
Engedd, hogy veled énekeljek! Neked.

Se szóval, se gondolattal,
se egy elhibázott mozdulattal
se akadozó lélegzettel
ne bántsalak többé soha!
Ajtóm lakatját feltörted
s kivittél innen, barátom,
add, hogy ne kússzak vissza
a küszöb alatt!
A felhőket fényeddel
egemről elhajtottad,
tedd, hogy kusza elmével
ne borítsam be újra!
Szívem kristálytiszt lakója,
szórj ki lényemből
minden salakot!
Engedj végleg lábadozást ülnöm,
hangodat hallgatni csak,
ahogy szerelmesen érinti
a csillagokat!

Rideg Zsófia

Bhuszukú*

Ünöm, ahogy monddod

Az őz, mely húsát fogyasztom,
soha nem született meg,
nem élt e világon,
nem is halt meg.
Ha tapasztalataink lényei nem léteznek,
mi a vadász és áldozata valója?
Jaj nektek, szegény emberek,
kik engem Bhuszukúnak neveztek!

Kit fogadtam el, és kit adtam fel?
Vadász siralma hangzik mindenünnen,
saját húsa az őz legnagyobb ellensége.

Bhuszukú, a vadász, egy pillanatig sem szabad tőle,
őze szája zöldet nem érint,
vizet nem fogyaszt,
ünőjének szállását sem tudja,
ám egyszer csak meghallja üzenetét,
kedvese mondja:
hagyd el az erdőt, légy szabad!

S lám, rohan, rohan az őzbak,
nyomot sem hagyva maga után.
Bhuszukú mondja:
csak a bölcsek értik ezt.

---

* Bhuszukú, más nevén Santidéva egy 8. századi indiai buddhista szerzetes, ki tanított a nálandai Srí Mahávira Árja Bhiksu Szanghászja buddhista tudományok iskolájában. Korában e központ könyvtárában több millió kéziratot őriztek. Az átültetést angol fordítások alapján készítette Domokos Johanna.

Bána

A bivalydemont legyőző istennőről

– részletek a 7. századi Csandísatakából –

Durgá istennő nem változik,*
 örök természete, hogy segítsen a világon:
 ő hozzon nektek békét!
 A bivalydemon Mahisa, istenek urának ellensége,
 bár szándékai a végsőkig romlottak voltak,
 Sivá lába mellől mégis helyet kapott a mennyben,
 amikor szembefordulva vele szarvának hegyével megütve
 nemegyszer megszólaltatta csengő ékköves bokaperecét,
 mint pengetővel egy lantot. (6)

Vérrel van bekenve az istennő diadalmas lába,
 a vörös lakk nem mutatna jól rajta, ugye, Vidzsajá?
 Nevetséges is lenne ujjakkal masszírozni azt,
 ami összezúzta a Himálajához hasonlatosan masszív ellenséget.
 Csak félelemből hajol meg előtte ma mindenki e mészárlás miatt.
 Ambiká ellenségölő lába óvjon benneteket,
 amelyet e szavakkal csókoltt meg titokban a mosolygó Siva. (12)

* Durgá istennő (más nevén Csandí, Párvatí, Ambiká, Sarvání stb.) legnagyobb ünnepe ma Dél-Ázsiában a monszun végén, szeptember-október táján megtartott Navarátri fesztivál, amikor a bivalydemont legyőző istennőt mint a világrend (*dharma*) védelmezőjét ünneplik. Durgá számos istennő alakját olvasztotta magába az évszázadok során. Olyan helyi istennők lehetnek ezek, akik megőrizték veszélyes természetüket: keresztutaknál, halottégetőknél lehet velük találkozni, hatalmuk van betegségeket terjeszteni és elhárítani, tönkretehetik a rítusokat, ha nem kapnak ajándékot, és többen közülük félig állati alakban jelennek meg. Ilyen volt a Krisztus utáni első évszázadokban Mathurá környékén tisztelt bivalyölő *déví*, akinek kultusza a naphoz, a tűzhöz, a monszun végi időszakhoz kötődhetett. A Nagy Istennőt láthatjuk vadabb, vérszomjasabb alakban is, de nem annyira a *puránákban*, mint inkább a tantrikus, illetve szépirodalmi szövegekben. A *Csandísataka* („Száz vers Csandírói”), bár nem nélkülöz egy-két véresebb részletet, nem fest ilyen felkavaró képet: benne Durgá/Csandí a *puránák*ból már ismert igazságosztó, világot megmentő, rendet helyreállító istennőként jelenik meg, aki azonos Párvatíval, a Himálaja lányával, Siva feleségével. Azt a kimerevített pillanatot láthatjuk száz-egynéhány versszakon keresztül, amint Csandí lábával eltapossa Mahisát, a bivaly formájú szörnyeteget. Himnusz és ima ez az istennőhöz, szinte valamennyi versszak így fohászkodik: „Csandí óvjon benneteket!” Szerzőjének a hagyomány a szanszkrit irodalom egyik legnagyobb alakját, Bánát tartja, aki Harsavardhana király udvari költője volt a 7. század első felében, Kanaujban, és aki elsősorban két hatalmas prózai művéről híres, a romantikus és kalandos *Kádambari*ról és a Harsa király trónra kerülését elbeszélő *Harsacsaritá*ról.

Amikor az istenek útja, az égbolt hirtelen vörössé vált
a szigonnyal átdöfött bivalyból feltörő áradattól,
amely elöntötte körben a földet, Siva azt hitte,
eljött az alkony, és táncba fogott, majd
amikor rájött tévedésére, mosolyogva így szólt:
„Győzelmi ünnepet tartok”,
és átölelve Párvatít újra táncolni kezdett:
ez a Párvatí védelmezzen bennetek. (16)

Az istennő holdkorong-arcán összevonta lengő fürtjei között
felragyogó szemöldökének íját,
szembogara ide-oda rebbent a heves mozgástól,
vörösén villogó szeme tágra nyílt,
s mint egykor az Alkonyinak tett hódolattal őt megsértő Sívát,
bal lábának lótuszával hirtelen elrúgta magától
a démon bivallyá lett testét:
ez a Párvatí tisztítson meg bennetek. (74)

Mikor a fejét lenyomta a rúgás,
és a bivalydémon összeszűkülte torkát nem hagyta el hang
Sarvání istennő lótusz-lába mellett,
amelytől egy nagy, sűrű, piros lótuszhoz hasonló színű kör terjedt szét,
úgy nézett ki, mint egy mézbe ragadt, mozdulatlan dongó –
ez a Sarvání védjen meg bennetek,
a három világra leselkedő veszélyek elhárítója,
akit az égiek dicsőítenek. (95)

Amikor Mahisa fogával szorosan tartotta a lándzsáját,
íjáról a húrt leoldotta a szarvával,
farkával körbefonta a karját úgy, hogy kezéből kiesett a kard,
dárdája pedig messze a földre hullt szép tenyeréből
a rángó lábak rúgkapálása miatt,
Csandiká a bivalyt teljes testében összezúzta a lábával:
így lett ő a győztes! (102)

Dezső Csaba fordítása

Gilah Yelin Hirsch

Zöld Tara és a Dalai Láma életrajzírója

Az 1940-es évek közepe táján, amikor még kislány voltam Kanadában, közelebből Montreálban, valami megmagyarázhatatlan módon tudtam, hogy létezik egy Tibet nevű hely, és egy ember, akit úgy neveznek, hogy Dalai Láma. Észak-Amerika egyik legnagyobb zsidó gettójában nőttem fel, ahol több mint 20 000 ember arra szentelte életét, hogy megőrizze a judaizmust és

a zsidó kultúrát. Sokan voltak közülük holokauszt-túlélők, sokan pedig a túlélők gyermekei, unokái. A Zsidó Peretz egyházi általános iskolába jártam, ahol két részre volt osztva az oktatás. A világi tantárgyakat franciául és angolul oktatták, míg héber és jiddis nyelven folyt a zsidó kultúra, történelem és a Tóra oktatása.

Nyolcéves koromban jiddis nyelven kérdeztem meg a Tóra ortodox tanártól, hogy a Tórában az istent jelölő főnevek és névmások miért egyaránt hímneműek és nőneműek, miközben istenre csak hímneműként hivatkozunk. A tanár végigment a 19. századi íróasztalok között és a hajamnál fogva kidobott. Többé nem mehettem vissza. Ekkortól datálódik feministává válásom kezdete.

12 vagy 13 éves lehettem, amikor Montreál belvárosában, egy dohos könyvesboltban felfedeztem Tuesday Lobsang Rampa *A harmadik szem* című művének egy elég használt példányát. Habzsoltam a szerző minden szavát, mellyel leírja, milyen szerzetesként élni egy tibeti kolostorban. Minden, amit olvastam, bámulatosan ismerős volt számomra, olyan volt, mintha én is ott éltem volna. Idővel a szerző minden fellelhető művét elolvastam. Sok évvel később derült ki, hogy Tuesday Lobsang Rampa egy brit vízvezeték-szerelő fiának, Cyril Henry Hoskinnak (1910–1981) az írói álneve, aki azt állította, hogy testét Tuesday Lobsang Rampa tibeti szerzetes lelke szállta meg.

Még a kivételesen erős és érdemi zsidó oktatás, kutatás és tapasztalat ellenére is megmagyarázhatatlanul megszállottjává váltam ennek az ismerős ismeretlennek. Bárhova mentem, a Dalai Láma és Tibet létezéséről kérdezősködtem. A csalódás kutató és informálódó éveit következtek.

1979-ben, Londonban, a St. Martin's Művészeti Egyetemen kaptam művészeti ösztöndíjat. Ott találkoztam egy kanadai diplomatával, aki biztosított arról, hogy a misztikus Himalájában valóban létezik a gyakran Shangri-La néven emlegetett Tibet, és a vallási vezetőként ismert őszentsége, a Dalai Láma szintén

létezik. Azt is mondta, hogy szinte lehetetlen odalátogatni, mivel azt a tengerszint feletti magasság nagyon megnehezíti, és csak nagyon kevesen szánták rá magukat a bizonytalan útra. Időközben rátaláltam és szétolvastam a tibeti felfedezővé vált, francia operadiva, Alexandra David-Neel könyveit. Nemcsak hogy ő volt az első nő, aki elutazott Tibetbe, de az 1900-as évek elején ő volt az első női láma. Első könyvét, az 1929-ben megjelent *Mágusok között Tibetben* címűt több, utazásairól szóló könyv követte, melyekben a tibeti buddhizmusról és miszticizmusról írt. Olvasás közben éreztem, hogy nemcsak tudásom nő, hanem a vágy, hogy nyomába lépjek azon a legendás helyen. Néhány évvel később, továbbra is lánggra lobbantott szenvedéllyel, rátaláltam Heinrich Harrerre, a *Hét év Tibetben* (1952) írójára, kutatóra.

Eltökélt szándékom volt megtalálni Tibetet és a Dalai Lámát. 1986–87-ben, a Los Angeles-i Kalifornia Állami Egyetem, ahol 1973 óta művészeti tanárként folyamatosan állásban voltam, egy év kutató szabadságot bocsátott a rendelkezésemre. Ugyanakkor a festményeimmel NEA szenior ösztöndíjat nyertem, így hát 1986. szeptember elsején, hátizsákkal a hátamon nekivágtam az egy évig tartó, 15 ázsiai országot érintő útnak. Éppen akkor töltöttem be a negyvenkettedik évemet, amikor végre megvalósíthattam gyermekkori álmom.

Ugyanakkor, arról nem volt tudomásom, hogy abban az időben Kína csak szorosan felügyelt csoportokat engedett be a körülhatárolt kínai területekre. Ezek elsősorban orvosi csoportok voltak, mivel a kínai orvoslást, különös tekintettel az akupunktúrára, a nyugati országok egyre inkább elismerték. Egyedül, sötét éjszaka érkeztem Japánból egy apró repülőgéppel az egy barakkal rendelkező sanghaji repülőtérré. A repülőtér világítása egy meztelen villanykörte volt. Nem beszéltem sem mandarin, sem kantoni nyelven, ráadásul ott tartottak egy éjszakán át. Nem tudtam, mi fog történni – visszadobnak Japánba, vagy talán az Egyesült Államokba küldenek?

Csodával határos módon, másnap kaptam egy írást, amelyen kínaiul az állt, hogy az Első Számú Csoportba tartozom. A nyelvészet e sajátos adaptációja lehetővé tette számomra, hogy önállóan utazzam Kínában, és olyan tapasztalatokat gyűjtsek, ami más külföldi csoportok számára nem lehetséges.

Számtalan tanulságos tapasztalatra tettem szert kínai utazásom során. Sikerült eljutnom a hatalmas ország legtávolabbi csücskeibe. Számos kínai városban és tartományban láttam ősi buddhista barlangokat és szélesebb körben ismert értékeket. Óvatosan kérdezősködtem Tibetről is, de csak elutasító választ kaptam, és semmit nem tudhattam meg Tibet létezéséről, a tibetiek viszonyú üldöztetéséről és a több mint 1300 tibeti kolostor megsemmisítéséről. Attól függetlenül, hogy Tibet Kína egyetlen térképén sem volt beazonosítva, számomra egy fantasztikus, felderítendő cél maradt.

A kínai légitársaság volt az egyetlen, amely generációkon át repült Tibet fővárosába, Lhasába, bár a várost a kínaiak nem ismerték el. „A kínai légitársaság gépei mindig lezuhannak”, volt a mindenütt látható mondás, ami a bádogdoboz repülőkhöz és a kínai légitársaság kétes rekordjához kapcsolódik. A másik lehetőség egy többhetes kemény út Chengtuból, Szecsuan tartomány legnyugatabbra fekvő városából. Időközben egyre hidegebb lett. Úgy döntöttem, hogy addig Chengtuban maradok, amíg lehetőségem nem lesz feljutni a ritkán járó, Lhasába induló gépre.

Két nappal később úton voltam egy fűtetlen, szigetelés és ülés nélküli gépen Chengtuból Lhasába. Hetedmagammal ültem az apró gép hideg fémpadlóján. A fémfalakon lévő kampókhoz rögzített hevederekbe kapaszkodtunk, és az utaskísérő a légitársaság üdvözlési protokolljának megfelelően, már amit ő annak hitt, szó szerint cukorkát és kulcstartót dobott nekünk.

Mielőtt elhagytam Los Angeles, ujjam a földgömbre helyeztem, hogy érezzem a hatalmas különbséget Tibet és Ázsia többi részének magassága között. Lhasa tengerszint feletti magassága 3600 méter. Úgy készültem fel erre a potenciálisan veszélyes magasságra, hogy három nappal az indulás előtt és ott tartózkodásom alatt folyamatosan Diamoxot szedtem. A legtisztábbnak tűnő hotelben laktam, ahol minden szobában volt oxigénpalack. Az étteremben jakburgert szolgáltak fel.

A Lhasában töltött első éjszakámon döbbenetes álmot láttam. 17. századi ferences apáca voltam, és a „Havas Hegység” egyik szakadékaiba zuhant „elveszett hittestvéreim” után kutattam. Homokszínű zsákvászon ruhában láttam magam, amely durva kötéllel volt a derekamnál megkötve. Természetes aranybarna hajam fekete volt, és az arcom mentén szögletesre volt vágva. Nem nagyon ismertem magamra, mégis tudtam, hogy én vagyok az apáca. Követtem „hittestvéreim” nyomát a hófedte hegységen a szakadékba, és egy valóságos kisvárosban találtam magam, amely folyójával, hídjaival és magas szobraival az emberi kéz absztrakt jeleit viselte. Ismerősnek tűnt a hely, bár sötét volt. Közeledett az éjszaka, mégis tökéletesen élénk volt, és mind a mai napig fennmaradt az összes tájékoztató és földrajzi pont. Álmomban „elveszett hittestvéreimet” soha nem találtam meg. Felriadtam, és azonnal térképet készítettem arról, amit láttam. Ekkor még nem tudtam, hogy a „Havas Hegység” az angol megfelelője annak a szónak, amit a tibetiek használnak a Himalájára. Azt sem tudtam, hogy azok az emberi jellegű absztrakt szobrok Buddhát reprezentáltak és a tibeti buddhisták tiszteletét élvezik. Óvatosan összehajtottam a térképet, és naplómbe rejtettem.

Teljesen megváltozott állapotban éltem át azt a két hetet, amit Tibetben töltöttem. Kolostorról kolostorra jártam, és megdöbbenve tapasztaltam, hogy többségük romokban állt. Tanúja voltam olyan esetnek, amikor szerzeteseket bántalmaztak. A tibetiek azt állítják, hogy a kínaiak 6 millió tibetit öltek meg. Tibetben halál után a testet vagy ünnepélyesen elhamvasztják, vagy visszadják a földnek égbe temetés által. Anno olvastam az égbe temetésről, ezért elmentem a Lhasa melletti hegy tetején levő helyszínre, hogy tanúja legyek a szertartásnak. Mivel a terep sziklás, és a földbe temetés lehetetlen, éppen ezért a közelmúltban elhunyt személyek testét idehozzák, feldarabolják, és a testrészeit ott hagyják a mindig ott repdeső dögkeselyűk számára.

Nagyon hideg volt, esős és jeges. Minden órában heves hóvihár zúdult le, ennek ellenére a Barkor utcai piac a megszokott módon működött. Mindenhova egyedül mentem, körülveve gesztenyebarnába öltözött szerzetesekkel és apácaikkal, és gazdagon öltözött tibeti törzsi családok tagjaival és feudális urakkal. Elkápráztatott a tibeti nők és férfiak látványos ruházata, a sokféle selem és brokát, finom színű szálakból és fonalakból szőtt „kötények”, a pazar jak-, juh- és kecskeszőrmék. A férfiak és a nők ezüst, türkiz, korál és sok más ásványi anyagból és drágakőből készített ékszerrel voltak pazarul felékesítve. Néhányuk a rendkívül ritka és áhított „Dzi követ” viselte a nyakán. A sötét hangelű téli napok ellenére a tibetiek ragyogtak.

Itt az érdeklődő mindent megtalál, ha cserélni vagy vásárolni akar. Erre a himalájai piacra a világ minden sarkából érkezett áru: Indiából és Kínából pamut és selyem, állati testrészek, gyógyitalok, mint például kígyóméreg és agancs, mindkettő a férfiasság és a termékenység elősegítésére, élelmiszer, fűszerek, hordozható elektronikai eszközök és csempész DVD. A tibeti orvosok ellenőrizték a betegek kilenc vagy tizenhárom pulzuspontját és vizeletét, és kiosztották a gyógynövényeket. A fogorvosok a hóviharban is szünet nélkül dolgoztak a zsúfolt kültéri piacon, mellettük köcsög, teli fájós fogú páciensek kihúzott fogával, amit, ha a szükség úgy hozta, beragasztottak másvalaki szájába. Hideg Chang, a tibeti sör és forró tea is kapható a piacon. Külföldit alig lehetett látni.

A szent kántálás egész nap és egész éjjel hallható volt. A kántálás zenei frekvenciája mind fizikailag, mind érzelmileg magas energiaszintet tartott fenn. Ájtatos idős emberek pörgették az imakerekeiket, míg az óramutató járásával megegyező irányban imádkozók hada járta körbe a szentélyt nagy imakerekeket forgatva, folyamatosan küldve imáikat a tudatos lények világegyetemébe; om mani pad me hom...

Meglátogattam az orvosi és az asztrológiai iskolát, amelyek szerves részét képezik a szerzetesek képzésének. Én voltam az egyetlen nő ebben a környezetben. Elértem célom, megtaláltam Tibetet, bár a Dalai Lámát nem.

Nem engedélyezték, hogy belépjek a Potala palotába, de az kiderült, hogy 1423 szobája van. Többször is elmesélték Kína 1959-es betörését Tibetbe, és a Dalai Láma a Himaláján keresztüli menekülését, hogy ideiglenes otthont létesítsen Jawaharlal Nehru miniszterelnök által. A Dalai Láma a mai napig Észak-Indiában él száműzetésben Dharamszala felett, McLeod Ganjban.

Az időm eléggé beszűkült, mivel a heves himalájai viharok egyre rendszereesebbek lettek. Ideje volt délre menni, Katmanduba, Nepál melegebb éghajlatú országába. Lhasában találkoztam három nyugati utazóval, akik szintén Katmanduba akartak eljutni. Közösén kibéreltünk egy tibeti sofőrt és egy terepjárót, hogy eljussunk a világ tetejéről Nepál sűrű dzsungeléibe. Útközben rengeteg kolostort, szívfacsaró pusztítást és rombolást láttunk, valamint magányos tibeti családokat, amelyek egy nőből és két férjből álltak. A férfiak gyakran testvérek voltak. Tibetben a többférjűség megszokott gyakorlat, főleg az elszigetelten élő családoknál tapasztalható. Ily módon az egyik férj a juhokat és a jakokat alacsonyabb magasságban található termékeny legelőre terelheti, míg a másik férj a jurtánál vigyáz a feleségre és a gyerekekre. Magányos emberek kemény munkája ez.

Az üldöztetésekről mindenkinek megvolt a maga története. Mindenkinél ott volt a Dalai Láma arcképe, ami különben tiltva volt, rejtett helyről hozták elő megmutatni. A kínaiak megtiltották a tibeti buddhizmus gyakorlását és a Dalai Láma nevének említését. Mégis, minden tibeti család elvárta önmagától, sőt megtiszteltetésnek számított, hogy a legfiatalabb, 3-4 éves gyermeküket beadják a kolostorba szerzetesnek. Ezt még a rengeteg lerombolt kolostor dacára is megtették. Az apró gyermekeket idősebb szerzetesek oktatták, és az egész életüket a kolostorban töltötték. Láttam, ahogy a vörös köpenyeges apró fiúcskák kölyökkutyákhoz hasonlóan egy halomban aludtak szinte minden kolostorban, amit meglátogattam éveken keresztül utazásaim során Tibetben, Nepálban, Indiában és Bhutánban. A gyerekek így, összebújva vigasztalták egymást.

Rémesen le voltam sújtva, szomorúsággal töltöttek el a tibeti állapotok, ugyanakkor tisztán láttam magam előtt a nekem kijelölt utat Tibet és a tibeti buddhizmus támogatójaként és terjesztőjeként.

Lefelé haladtunk a hegyről, gyakran ragadtunk iszapba, és mélyen le kellett ásnunk, hogy kiszabadítsuk a kereket, vagy a folyó közepén kellett sziklák okozta földcsuszamlás miatt megállnunk. Rájöttünk, hogy a testi tisztaság nem tartozik a prioritások közé a kemény életet élő tibetiek között. Iszonyúan büzlöttünk, a zuhany a nem létező fogalmak közé tartozott. Házigazdáinknak nap mint nap keményen meg kellett küzdeniük az ivóvízért, ami hosszú utat tett meg, amíg hozzánk eljutott.

A hét vége körül egyre sűrűbb zöld lombos környéken haladtunk lefelé Nepál irányába. Pazar erdők, virágok, majmok és egzotikus madarak üdvözöltek minket, még akkor is, amikor három nappal a Katmanduba érkezésünk előtt meglátogattuk a tibeti szent, Padmasambaba barlangját. A tibeti fennsík gleccserei, havas és száraz homokos környezete után hatalmas megkönnyebbülés volt számunkra a buja Katmandu-völgy, és hogy magunk mögött hagytuk a nyugtalanító valóságot, aminek tanúi voltunk. Ugyanakkor hálával tölt el, hogy láthattuk, ami megmaradt Shangri-lából, és örömmel néztünk elébe mindannak a komfortnak, amit Katmandu nyújthatott.

Abban az időben egyedül az American Express postai szolgáltatásán keresztül lehetett levelet kapni. Az egész világot behálózó nemzetközi irodák biztosítottak egy biztonságos postai címet, egy megbízható bankot a nagyon szükséges pénzügyi tevékenységek megvalósításához, távirat-szolgáltatásokat és távolsági telefonos lehetőségeket az utazók számára, ezek az irdodák a világ híreit is eljuttatták hozzájuk, és angol nyelvű segítséget is kaptak. Mivel nem készítettem részletesebb utazási tervet, néhány Poste Restante címet megadtam azoknak az embereknek, akik esetleg fel akarták venni velem a kapcsolatot. Ugyan részletes naplót vezettem és állandóan fényképeztem, levelet alig írtam utazásom első hetei során. A Katmandu Poste Restante-ban rám váró egyik levelet Los Angelesből továbbították. Nagyon megörültem, hogy Rajiv Gandhi meghívott az úrról szóló első nemzetközi interdiszciplináris konferenciájára, amelyet 1986 novemberében tartanak Újdelhiben. Azt ígérték, hogy szállásomról és ott-tartózkodásomról gondoskodnak, és arra kérték, hogy az ábécé eredetével kapcsolatos elméletemről tartsak előadást. Ezután már csak arra koncentráltam, hogy időben eljussak Újdelhibe a konferenciára.

Katmanduból a Kasmirtól északra fekvő Ladakhba repültem, a másik távoli tibeti városba a Himalájában.

Végül fedett teherautóval jutottam el a messze északon fekvő Ladakhba, és tudtam, hogy ismét egy másik világba érkeztem. Elmentem távoli kolostorokba, és szokatlan rituáléknak voltam tanúja. Láttam tuomo rituálét egy szál köpenyben, meztelen nyakkal és vállal végző szerzeteseket a rémisztő hidegben. Erről Alexandra David-Neel *Misztikusokkal és mágusokkal Tibetben* című könyvében olvastam. Miközben én remegve fagyoskodtam Himalája-kutatóknak tervezett többretegű gypjú és Gortex márkájú expedíciós ruhámban és térdig erő, bélelt, vízhatlan lábszárvédővel ellátott Sorrel csizmámban, addig

a szerzetesek, a hidegnek tisztán láthatóan ellenállva, kántáltak és fütyültek munka közben. Tibetben egyáltalán nem vetkőztem le, és nem is mosakodtam meg teljesen. A legtapasztaltabb sarkvidéki utazók azt állítják, hogy egy idő után az ember ruhája már olyan merevvé válik a szennyeződéstől és az emberi test reakcióitól, hogy a ruha magától megáll.

A folyamatos hóviharak miatt késve repültem el Ladakhból. Egy jéghideg házban, ahova nagylelkűen befogadtak, töltöttem az éjszakákat. Több napig nekem készített, csodálatosan forró és tápláló jaklevest ettem. Egy idő után egy kis méretű turbólégcsavaros repülőgép érkezett a déli országrészből, és végre, pont egy nappal a konferencia előtt elrepülhettem Újdelhibe.

Egy, a konferenciának helyett adó fényűző hotelbe érkeztem, Delhi egyik legpompásabb szállodájába, ahol piszkos és rossz szagú expedíciós ruhában, hatalmas hátizsákot cipelve, sétabottal a kezemben a recepcióhoz léptem. Körülöttem mindenki normálisan volt öltözve, és úgy néztek rám ebben a fejlődési környezetben, mint egy alamizsnát remélő koldusra.

Gandhi nekem írt levelét megmutattam a recepciónak, egy magas tibeti férfinak, aki a tibeti apátok öltözetéhez hasonló gesztenyebarna és sáfrányszínű köpenyt hordott. Közöltem a gyanúsán néző hotelalkalmazottal, hogy várnak rám, és egy speciális lakosztályt kell kiutalni számomra. Az apát hatásköre vitathatatlan volt, mivel a recepció személyzete utasításának megfelelően intézkedett. Mielőtt a lakosztályomba kísérték, az apát közölte velem, hogy a konferencia után a dharamszalai McLeod Ganjban, az észak-indiai Himalájában, a Dalai Láma otthonában várnak rám. A tibeti apátot nem láttam többé.

Amint vége lett a konferenciának, busszal elutaztam Dharamszalába. Tizenkét órányi fásaszto buszozás felfelé a Himaláján. Ismét az immáron tiszta expedíciós ruhámba öltöztem, amely minden megállónál egyre piszkosabb lett. A pihenőhelyek (WC-k) szottyos szeméthegyek, emberi ürülék, vizelet, halott és élő rovarok és állatok gyűjtőhelyei. Nagyon sürgős dolga kellett hogy legyen annak, aki ilyen roppant, szívgó és bűdös pocgödörben akart testileg megkönnyebbülni. Félelmetes volt ez a buszozás, mivel az út olyan keskeny volt, hogy a busz egyik oldala szinte súrolta a hegyet, míg a másik rémisztő közel az út széléhez, ami több ezer lábnyi alig látható mélységben végződött. Még szörnyűbb volt, amikor esett, mivel a busz összevissza csúszkált. Szembejövő forgalomkor az egyik jármű felfelé, a másik lefelé haladt, tehát valamelyiknek meg kellett állnia, hogy elengedje a szembejövőt. Itt senki nem követett semmiféle előírást, ennek következtében tanúi voltunk, amint a hegyről tragikus halálba zuhantak zsúfolásig megtelt buszok.

Dharamszala nyüzsgő, közepes nagyságú hegyi város, amelyet az angol hadsereg alapított az indiai megszállás alatt. Ideérkezésemkor azt javasolták, hogy taxival menjek tovább a hegyen fölfelé, McLeod Ganjba. Harmincperces autózás után meg is érkeztem abba a városba, ahol megtalálhatom a Dalai Láma tartózkodási helyét. Meredek, kanyargós út vitt abba az apró városba, amely madárfészekként gubbasztott a Himalája szélén, 7000 lábnyi magasan. McLeod Ganjban a Dalai Láma hivatalos információs irodájába irányítottak, amely ez időben a város egyetlen szállodájában, a Tibet hotelben volt, három út találkozásánál.

Amint beléptem az irodába, egy európai ruhába öltözött férfi üdvözölt, és közölte velem, hogy már vártak. Megajándékozott egy ünnepeken használatos

kendővel, Khatával, és Zöld Tarának szólított. Tudta a nevem, tudta, hogy hónapok óta utazom, hogy merre jártam, és hogy Újdelhiből érkeztem. A Tibet hotelben, amely valóban egy nagyon szerény vályogház, évezredekre attól a varázslatos hoteltől Delhiben, lefoglalt nekem egy hatágyas szobát. Később megtudtam, hogy a hotel mindegyik szobájában hat ágy van, mivel a tibeti hagyománynak megfelelően, ami azonos más, harmadik világbeli országokéval, több ember aludt egy szobában.

Nem sokkal később bemutatkozott a Dalai Láma hivatalos életrajzírója, bizonyos Ngawandhondup Narkyid, és közölte, hogy ő a házigazdám. A becenevén (Kuno) kellett szólítanom. Kért, hogy kövessem, és elvezetett a Namgyal kolostor udvarán levő templomhoz, amely szintén a Dalai Láma tartózkodási helyéhez tartozott. A templomban, egy trónszerű emelvényen helyezett kényelemben. Miután imákat mormolt körülöttem, szarvasmaszkos és szarvaskosztümbe öltözött táncosok ünnepélyes táncba kezdtek, nyilvánvalóan a tiszteletre. Meg voltam győződve, hogy álmodom vagy hallucinálok. Aranyisteneket idéző templomban, istenként kezeltek és tiszteltek, mint a kreativitás és az együttérzés istenét, Zöld Tarát, akiről egészen addig soha nem hallottam.

A következő két hétben Kuno volt a házigazdám és kísérem. Meghallgatta gyermekkori történeteimet és lhasai tapasztalataimat, és azt állította, hogy a tibeti családfához és hagyományhoz tartozom.

Megmutatta a templom és a kastély (így hívta Dalai Láma lakhelyét) környékét. Az épület mondjuk jobban hasonlított egy hatalmas tanyasi házhoz, mint egy palotához. Kuno megmutatta az irodáját és a lakását, amely össze volt kötve a Dalai Lámáéval, bemutatott a titkárnak és a szakácsnak, aki mindkettőjükre főzött. A következő pár napban Kuno elvitt több szent helyre, ahol olyan istenségeket mutatott meg, amelyek általában rejtve vannak, mivel őket tartják a leghatalmasabbaknak. Bemutatott a legfelsőbb (nagyiszteletű) lámának, rinpocséknak (inkarnált lámák) és geséknek (lelki tanítóknak). Hangot adtam aggodalmamnak, hogy akaratlan csalónak is vélhetnének, és hogy nem lennék képes részt venni a rituálékban, nem tudnék meghajolni és a földre borulni. Mondtam, hogy „Zsidó vagyok, és nem tudok meghajolni egy ember vagy egy bálvány előtt”. (Ekkor még nem ismertem az istenség szót.) Kuno türelmesen biztosított arról, hogy soha nem kell meghajolni senki és semmi előtt, és amikor találkozom a Dalai Lámával, vele is ugyanolyan természetesen kell beszélnem, mint vele és akárki mással.

Továbbra is a Tibet szállóban tartózkodtam. Egy különösen fagyos éjszakán később tértünk vissza a „palotába”, mint ahogy az örök elvárták, és nem tudtunk bemenni a keményen őrzött kapun. Kuno ezért visszakísért a hotelszobámba. Bementem a fürdőszobába átöltözni, és mire visszatértem, Kuno lótuszpozícióban meditált az egyik ágyon. Mély transzban volt, és 3-5 lábnyi áttetsző aranyló aura sugárzott körülötte. Nyitva volt a szeme, de nem látott. Teljesen megbabonázott az, aminek tanúja voltam; azoknak a gyakorlatoknak az egyike valósult meg a szemem előtt, amelyről már olvastam. Saját frekvenciájának megváltoztatásával a körülötte levő tér tulajdonsága és minősége is megváltozik.

Egy alkalommal Kunónak az irodájában megmutattam azt a térképet, amelyet Lhasában készítettem. Ő a háta mögötti polcra levett egy könyvet, és kinyitotta egy megjelölt oldalon. Egy az egyben a saját térképemet láttam ma-

gam előtt kiterítve, minden tekintetben abszolút pontosan, mintha a térképet fénymásolóval készítették volna. Ezután odalapozott egy másik oldalra, ahol hatalmas tömeg előtt egy vörös hajú nő állt kezével (szent) tanító mudra pozícióban. Kuno rám nézett, és így szólt: „Ez az, aki vagy, ez az, aki mindig voltál, Zöld Tara.” Ez nagyon megdöbbenett.

Mindennap különféle rituálékat és gyakorlatokat mutattak meg. Valószínűleg felkészítettek valamire. Találkoztam a Dalai Láma személyes jóságával, az állami órakulummal (necsung órakulum), láttam, amint transzba esve órákig táncolt egy 408 kilós fejdísszel a fején. Megtudtam, hogy az órakulum pozíció genetikailag apáról fiúra száll. Az órakulumok rövid életűek, mivel testüket kivételes keménységgel sanyargatják. A Neching órakulum családját nagyra becsülik, és igényt tartanak véleményükre a fontos és kényes döntések időszakaiban. Példának okáért, a kínai invázió és a Dalai Láma ellen tervezett merénylet után az előző Neching órakulum rendelte el a Tibetből való menekülés időpontját.

Kuno közölte, hogy a Dalai Láma éppen nem tartózkodik McLeod Ganjban. A leghidegebb hónapokban Őszentsége dél-indiai kolostorokban tanít. Ugyanakkor azt is mondták, hogy többször fogok vele találkozni – így is lett.

December végére McLeod Ganj népessége jelentősen lecsökkent, mivel azok, akiknek lehetőségük volt délre emigrálni, el is mentek. Bár Kuno maradt a felelős vezető, úgy éreztem, itt az idő, hogy folytassam utazásom. Még több országot meg akartam látogatni, mielőtt terveim szerint augusztus végére visszatérek Los Angelesbe. Amikor elhagytam McLeod Ganj városát, meg voltam győződve arról, hogy ez a fantasztikus álom véget ért – vagy meg sem történt, vagy az egész csak egy villanás volt, egy gyűrődés időben és térben.

Utamat Indián, Srí Lankán, Bangladesen, Burmán (ma Mianmar), Thaiföldön, Malajzián, Szingapúron, Balin, Szumátrán és Jáván keresztül folytattam. Elkezdtem megérteni a kultúrák közötti óriási különbségeket, a különböző ábécéket és nyelveket, amelyek igazolták az ábécék származásával kapcsolatos elméletemet.

Srí Lankában lehettem, amikor levelem érkezett, amelyet Los Angelesből továbbítottak számomra. A levél meghívást tartalmazott a New Hampshire-ben levő, komoly elismerésnek örvendő művésztelepre az 1987. június végén kezdődő hathetes időszakra. Bár úgy terveztem, hogy augusztusban visszatérek Ázsiából Los Angelesbe, mégis nagyon örültem a meghívásnak, és el is fogadtam. Tehát, Indonéziából egyből a New Hampshire-i apró falucskában, Peterboroughba utaztam, ahol a MacDowell művésztelep megtalálható.

Napi sétáim alatt a telepen, a szénabálák formája lelkileg megemelkedett identitásokká kezdett átalakulni. Szentélyként, apró templomként láttam őket, amelyek különféle érzéseket és asszociációkat idéznek fel. Elképzeltem, hogy az egyik bálát egy nő istenség lakja. Más bálák a rokonaimra jellemző tulajdonságokat feltételeztek, vagy pedig szokatlan installációkat, amelyek titkos égi összehangolásokat rögzítenek. A közönséges szénabálák rendkívülivé váltak.

Ez az újonnan felfedezett látomás végig befolyásolta egész életemet. Kiderült, hogy a dolgokat különböző szinteken lehet látni és érezni, mivel a metafora az emberiség mágikus pénzname.

Szeptemberben írtam Kunónak, hogy októberben látogasson el Los Angelesbe. Előkészítettem nyolcvan szellemi vezető, politikai és oktatási alapítvány

és intézmény befolyásos vezetőinek, valamint a tibeti templomok lámáinak, geséinek és apátjainak fogadását. Jöttek Santa Barbarából, San Diegóból és San Franciscóból, hogy találkozzanak vele, megismerjék a tibeti helyzetet, fogalmuk legyen a folyamatos kínai invázióról, és híreket kapjanak a Dalai Lámáról.

Annak ellenére, hogy nem beszéltem tibetiül, tökéletesen megértettem és simán lefordítottam a szavait angolra a különböző városokból érkező lelkes és érdeklődő vendégeknek. Kuno magyarázata alapján, falra vetített térképeket készítettem a tibeti földrajz és történelem könnyebb megértése érdekében.

Az elkövetkezendő 33 évben, egészen az Újdelhiben bekövetkezett 2017-es haláláig, Kuno minden évben nálam lakott. Bár sok amerikai konferenciára beszerveztem előadónak, elbűvölő személyisége, intelligenciája és tudása révén ezeken kívül is rengeteg meghívást kapott, ennek megfelelően sokat utazott minden amerikai látogatása idején. 1994-ben mindketten amerikai útlevelet kaptunk, ami megkönnyíthette volna számára, hogy elutazzon Tibetbe. Tibetieknek tilos volt visszamennie Tibetbe, és bár ő az amerikai útlevéllel elutazhatott volna, de soha nem tette.

Az évek során rengeteg időt töltöttünk együtt. „Isten adta lánytestvérnek” hívott, és a „Shawa-Shawa-Deer-Deer (őzike-őzike)” nevet adta nekem, mert keresztnevem után álló mindkét vezetéknevét jelent (Hirsch németül, Yelin lengyelül). Ez volt az egyike a bizonyítékoknak, melyek szerint valóban tibeti istenség vagyok, Zöld Tara, mivel minden templomi Buddha-ábrázolásnál két őz is látható. Buddha első tanítását az indiai Váránaszi melletti Szarvas-parkban tartotta. Kuno rendszeresen felállított egy oltárt Zöld Tara tiszteletére a házamban. Soha nem hittem teljesen oly sokszor ismételt, zavarba ejtő történeteinek, és mindig emlékeztettem rá, hogy „ez egy hitrendszer, ne vedd komolyan”. De ő meg volt győződve arról, hogy én vagyok Zöld Tara, és minél többet tudott meg rólam, annál jobban hitt ebben a meggyőződésében.

Abban a kiváltságos helyzetben voltam, hogy sok tibetivel találkozhattam: tudósokkal, gesékkal, apátokkal, tanítókkal, szent férfiakkal és nőkkel, amikor eljöttek hozzám meglátogatni Kunót és engem. És végre találkoztam a Dalai Lámával: felkértek, hogy találjak Őszentsége és 16 szerzetese számára lakóhelyet, amikor 1989-ben Los Angelesbe jön és Paszadénában bemutatja a Kálasakra gyakorlatot. Én voltam az egyetlen, aki személyesen találkozott a Dalai Lámával, és akinél nem volt fényképezőgép.

1988-ra lefektettem az alapokat, és Edward Wortz professzorral közösen megalapítottuk a World Treasures Alapítványt. Indítványoztuk, hogy Tibetet nyilvánítsuk világörökséggé, mert akkor védett lenne az ország, a tibetiek és kultúrájuk. A javaslatot, amit a világ több befolyásos vezető személyisége aláírt, nemzetközi konferenciákon és intézményeknek is előterjesztettem. A Dalai Láma, bár elismerte és aláírta a javaslatot, úgy vélte, hogy egyelőre túl veszélyes lenne továbbvinni az ügyet, mivel a kínaiakkal ismét egy lobbánékony területre tévedtek.

Kunóval az évek során nagyon sok várost látogattunk meg és rengeteg konferencián vettünk részt előadóként, ráadásul művészeti ösztöndíjasként az észak-arizonai Rim Intézetben töltöttük 1989 nyarát.

Amióta 1986-ban először találkoztunk McLeod Ganjban, azóta újra és újra hívtak, hogy menjek vissza. A Dalai Láma Namgyal kolostorában kaptam szobát. Azt mondták, hogy én voltam az első nő, akit ez a megtiszteltetés ért. Az

egyik szobában, ahol egyszer laktam, pont a közepén egy vén fa emelkedett a földtől egészen a következő emeletig. Kuno sokszor áthívott az irodájába és a lakásába, ami közvetlen összeköttetésben volt a Dalai Láma lakhelyével. Egy alkalommal, amikor a két lakás közös erkélyén álldogáltam, az örök rám, erre a betolakodó nőre fogták fegyvereiket addig, amíg Kuno nem tisztázta a helyzetet – lekiáltotta nekik, hogy Zöld Tara megtestesülése jött látogatóba.

Gyakran meghívtak vacsorázni Kunóval és más látogatókkal a Dalai Láma lakhelyére. Nagyon meghatódtam, amikor megkaptam Kuno e-mail-címét, amely azonos volt a Dalai Lámáéval. Az egyik legemlékezetesebb közös étkezésünk Kunóval és a Dalai Lámával a Láma magánétkezőjében történt, amikor levél alakú momót (hagyományos tibeti gombóc, hússal és zöltséggel töltve) szolgáltak fel, és minden egyes darabon, minden véna pontosan úgy látszott, mint egy igazi levélen.

Utoljára 2015-ben találkoztam Kunóval az indiai Újdelhiben. Már gyengélkedett, nem bírta a McLeod Ganj-i fagyos teleket, és ezért Delhiben élt, féltestvérének a lakásában. Izgatottan mutatta, hogy elkészült élete fő műve, Őszentisége életrajzának tizenkét kötete a Tibet Házban. Csodálatos napot töltöttünk együtt, sőt új Khadi ruhákat vásároltunk az örökké aktív életrajzíró számára. A következő évben, 2016-ban meglátogatott Los Angelesben, ismét bejelentkezés nélkül érkezett. Kinyitottam az ajtót, és ott állt szemmel láthatóan betegen. Azonnal elvittem a legközelebbi kórház sürgősségi osztályára. Valóban nagyon beteg volt, közel két hétig bent is tartották az ICU kórházban. Kunót nagyon megviselte, hogy többé nem képes felülemelkedni a halandóság korlátain. Két hónappal később, amikor egészségileg elég erősnek bizonyult, visszautazott Delhibe, és ott járt kórházból ki-be.

Rendszeresen telefonáltam, írtam neki, és testvérénél érdeklődtem felőle. Azt javasoltam, hogy Delhibe utazom és segítek ezen a különleges emberen. Hónapok múltak el válasz nélkül.

2017. január végén Sonam, Kuno testvére tudatta velem, hogy drága barátom nagyon betegen fekszik egy delhi kórházban. Az utolsó fényképet Kunóról 2017. februári 2-án kaptam, azon a napon, amikor 86 évesen elhunyt. Rendkívül nehéz szívvel írtam róla nekrológot és számos életrajz jellegű cikket különböző sajtóorgánumoknak. Hetekkel később a Tibet Sun említette Kuno halálát egy téves információkat tartalmazó cikkben. Kuno kérésére és párhuzamosan az én kívánságommal, harminc éven keresztül rendszeresen és alaposan meginterjúvoltam az életéről, ezenkívül számos információs anyagot gyűjtöttem különböző médiumoktól, amelyek hozzájárulhatnak a minden szempontból rendkívüli úriember és életrajzíró életrajzához.

Halála óta sikertelenül próbálom kideríteni, hogy volt-e búcsúztatása, emlékirata vagy archívuma Kunónak.

2019 szeptemberében meghívtak vendégművésznek az Újdelhi Chandigarh művészeti egyetemre. Amikor ráértem, 12 órára kibéreltem egy taxit McCleod Ganjba, közel Dharamszalához, abban a reményben, hogy találok némi információt Kuno haláláról, testének elhelyezéséről.

Pont időben érkeztem a templomba, és végig ott maradtam a szertartáson. Megdöbbenett a tisztelet hiánya, különösen az idősebbek között, akik egymást

lökdőse próbáltak teához, kenyérhez jutni, és az aprópénzhez, amit osztogattak a szertartás alatt. Semmi nem hasonlított azokhoz a szertartásokhoz, amiken korábban részt vettem.

Minden megváltozott.

A következő napra találkozót hoztam tető alá Ngawang Yeshivel, a Tibeti művek és archívumok könyvtárának főtítkárával. Taxival mentem a könyvtárig kanyargó úton a Gangche Kyishong adminisztrációs és kormányzati komplexumig, amely félúton, a meredek hegyoldalon található a nyüzsgő várostól, Dharamsalától. Az olvasószobában vártam addig, amíg Ngawang Yeshi találkozni tudott velem második emeleti irodájában. Mondtam neki, hogy miért jöttem. Emlékezett, hogy amikor három éve utoljára látta Kunót, az életrajzíró azon a széken ült, amelyen most én. Viszont semmit nem tudott küldetésemről, és javaslata sem volt vele kapcsolatban. Nagyvonalúan elfogadta a filmem, amelyet Kuno utasítására a könyvtárnak adományoztam. A film, a *Reading the Landscape* Kuno főszereplésével készült, amelyben bemutatja Tibetet, a tibetieket és a tibeti nyelvet. Hogyan lehetséges, hogy egy olyan rangos embernek, mint a „figyelemre méltó Dhondup”, nincs kijelölt emlékműve?

A város, a könyvtár, az adminisztráció és a templom nyomasztóan különböztek attól, amilyenek régebbi látogatásaim során voltak. Közönséges turistává váltam McLeod Ganj városában. Viszont írtam egy levelet, amelyben találkozót kértem Őszentségétől, hogy megmutathassam neki legutóbbi filmem, ami megmutatta Kunót a Dalai Láma, a tibeti könyvtár és archívum számára, és hogy információt szerezzek Kuno halálával kapcsolatban. Első kérelmemet hivatalosan elutasították. A második kérelmemmel valamit elértem, de amiért valójában jöttem, azt elutasították.

Kuno Isten adat nővére és Zöld Tara megszűnt létezni. Nem hallom többet Kuno engem Shawa Shawának szólító pajkos hangját. Jó pár közeli barátom, akik ismerik a történetem, időnként Shawa Shawának és Deer Deernek szólítanak. A fantasztikus, egész életén át tartó fejezet lezárult. Tovább gyászolom kedves barátom elvesztését, és ezt a nagyszerű kultúrát, amellyel oly mélyen magához ölelt.

Észlelés nélkül nincs felismerés. Felismerés nélkül nincs létezés.

1958-ban Kuno volt Lhasa polgármestere. Amikor 1959-ben a Dalai Láma Kunót jelölte ki a tibeti hadseregének tábornokává a lhasai kínai invázió ellen, felmentették cölíbatust is magában foglaló szerzetesi fogadalmából. Kuno a tibeti felkelés nélkülözhetetlen alakja volt Norbulingkában, a Dalai Láma nyári rezidenciájánál 1959. március 10-én. Kuno feladata volt Lhasa legszentebb templomának, a Jokhangnak védelme és megóvása. Ezek után, stratégia-
ilag ő szervezte meg a Dalai Láma és százfős kíséretének menekülését keresztül a Himaláján Indiába, a szabadságba.

Kuno két évvel volt idősebb az akkor tízéves Tenzin Gyatsónál, amikor a két fiú szerzetesnek tanult a lhasai templom iskolájában. Egy emlékezetes pillanatban, a fiatal Dalai Láma egy almát nyújtott Kunónak, és kijelentette, hogy ő lesz a bizalmasa, titkára és életrajzírója. A pappá szentelés, eme egyszerű cselekedet rendkívüli célokat tűzött Kuno elé.

Gyukics Gábor fordítása

Csáji László Koppány

Taravers

(Gilah Yelin Hirsch budapesti kiállítására)

Kis ember, nagy ember
 A tér sarkában körbejár.
 Milyen a világ?
 Milyen? Tele van virággal. ☉
 Egy arasznyira sincs a látóhatár.
 Óriási hangyák – aranygyűjtögetők.
 Lángoló fűszálak között édegelnek. Anyaföld szaga száll,
 ahogy a gyökerek lélekké perzselik az élettelen világot. Gigászi erők
 porszeme. ☉ Nagy ember mondja: kozmikus távlatokba nézek.
 Csillagláncom tűbe fűzve, ujjbegyemen spirálgalaxisok, üstökösvonat.
 S én? Egy apró spórában bolygókat látok,
 napszélben felszálló arany szarvasokat. ☉
 Kis ember mondja: a természet lágy öle, két bimbócska puha hegye – nekem
 világnyi táj. ☉

Tara! Kevés a fény! Égjenek azok a vörösök ott a bal sarokban!
 Csörr-csörr, mint halat fognak ki telefon-damilon, s úgy küzdök, mint a bátrak.
 Messze nézek, s a közelben meglátok. Nagy embert látok, lábujja hegyét.
 Hatalmasra táguló pupillám kapuján át hömpölyög belém a hét ég,
 sóhajod üteméből gyúrok zenét. Kovászom vagy, legyünk falattá. ☉
 Mandala. Szilánkokat építék falakká. Összegyűrt műanyag pohár.
 Csorog a víz a falakon, és lassacskán felszárad. Cseppje vagy. Száznegyvenegy.
 Az ücsörgés köldöke. Leesik egy csavar, és körbegurul. Aztán megáll.
 Én is megállok. Körülöttem ködként kavargó kulimász.
 Hallgatom, ahogy a világgal kiabálsz. Csitt!
 Gyermekünk a világ, Tara, elménk pedig a világ fala.
 Ábrák, formák, jelek a vonaton. Nem próbálom megérteni,
 nem is akarom, mégis elkísér a kör, a kereszt, a vonal,
 mind-mind a labirintusból kivezető fonal. A bejáratnál találkozunk, Tara!
 Milyen a világ? Lüktet, tátong, sebesül. Alakulása által lesz önmaga. ☉
 Ahogy a virág nő, zsugorodik a Föld. Ahogy a virág hal: növekedik a Föld.
 Lomha lények, villódzó fénnel, és írások: tűzzel, szenvedéllyel.
 Akaratom várából kitörni, kirohanni ostromlott magamból kiszakadni. Adni.
 S a világba beleharapni. Lemerülök. ☉
 Milyen a világ, Tara, milyen? A világ csak egy, mégis: akármilyen.
 Te teszed azzá, ami. Nélküled a világ légüres tér. Bolygótlan úr,
 amelybe beleestél. Világtükör? Dehogy. Találkozó tekintetek óceánja. ☉
 Ősrobbanás minden szívdobbanás. A sötétben valaha az Egysejtű Bálna szállt.

* ☉ jeleknél egy tibeti harangot szólaltatok meg, amire a közönség soraiból felel egy másik harang.

Lehunyod szemed – a világod bánja. Engem minden pillantásod lekaszált.
Odabent talán még nagyobb béke vár? De a kintiekért milyen nagy kár, Tara, mily kár!
Sokan belefúltak a harántmocsárba.
Közeledik egy aprócska hangyabába. Teszi a dolgát, nem él hiába. Nem kiabál. ☉
Az én mesémnek lassacskán vége már. Tara! Én vagyok az a bába.
Én kószáltam el hetedhét világba! Én maradtam itthon, szívemnek fűszála.
Én nővök nagyra, de bárhol vagyok – béke vár.
Nagy ember, kis ember
a tér sarkában körbejár. ☉

CSÁJI LÁSZLÓ KOPPÁNY
ZÖLD AZ ÚR

Marguerite d'Oingt*

A tükör

1. Úgy tűnik, hallottam, hogy azt mesélted, a Mi Urunk sokféle kegyben részesítette némely barátait, és hogy azoktól ők hosszú időre jobbak lettek. És mivel a te üdvösségedet ugyanúgy kívánom, mint a sajátomat, a lehető legrövidebben elmesélem neked azt a jutalmat, amiben a Mi Urunk részesítette, nem is olyan régen, egy ismerősömet. És hogy még nagyobb hasznod legyen belőle, elmondom, milyen okból tette ezt vele Isten.

2. Isten kegyelméből ez a személy szívébe véste Jézus Krisztus szent életét, amit a földön élt, a jó példáit és a jó tanítását. Annaira a szívébe zárta az édes Jézus Krisztust, hogy néha úgy tűnt neki, megjelenik előtte, és kezében egy csukott könyvet tart, amelyből tanítani akarja.

3. Ezt a könyvet teljesen a borítóra írták, fehér, fekete és vörös betűkkel; és a könyv kapcsai arany betűkből voltak írva.

4. A fehér betűkkel volt megírva Isten áldott fiának szent élete, aki teljesen fehér volt végtelen ártatlansága és szent cselekedetei miatt. A fekete betűkkel az ütlegek és fütyök és a mocsok volt írva, amit a zsidók vetet-

tek az arcába és az ő nemes testére, úgy, hogy leprásnak tűnt tőle. A vörös betűkkel voltak megírva a sebei és az értékes vére, amit érettünk hullajtott.

5. Volt két kapocs is, amelyek a könyvet bezárták; ezek arany betűkkel voltak teleírva. Az egyikre ez volt írva: „Deus erit omnia in omnibus” („Isten legyen minden mindenkiben”, 1 Kor 15,28.). A másikra pedig ez: „Mirabilis Deus in sanctis suis” („Csodálatos Isten az ő szentjeiben”, Zsolt 67,36).

6. Most elmondom nektek röviden, hogyan kezdett neki ez a teremtmény a könyv tanulmányozásának. Amikor eljött a reggel, elkezdett gondolkodni azon a módon, hogyan szállt alá Isten áldott Fia e világ nyomorúságába, és hogyan vette magára a mi emberi mivoltunkat és kapcsolta össze az istenségével, oly módon, hogy azt mondhatjuk, Isten, aki halhatatlan volt, meghalt értünk. Azután arra a nagy alázatra gondolt, ami Őbenne volt. Azután azon elmélkedett, hogyan kívánta mindig, hogy üldözzék. Azután az Ő nagy szegénységére és türelmére gondolt, és arra, hogyan volt engedelmes haláláig.

* Marguerite d'Oingt (c. 1240–1310. február 11.) nemesi származású apáca, legalább 1288-tól haláláig a Lyonhoz közeli poiteins-i karthauzi kolostor priorisszája. Több misztikus szövege is fennmaradt latinul, illetve frankoprovanszálul, ezen a középkori provanszálhoz és a franciához egyaránt közel álló, de mindkettőtől némileg elkülönült nyelven, melynek legkorábbi irodalmi emlékei Marguerite írásai. Bár helyi kultusza élénk volt a Nagy Francia Forradalomig, sohasem kanonizálták.

Két legfontosabb, népnyelvű írása közül az egyik rendtársa, Béatrice d'Ornacieux, az 1869-ben kanonizált misztikus szent életrajza, akinek életét és misztikus élményeit elsősorban Marguerite elbeszéléséből ismerjük. A másik az itt olvasható *A tükör* (*Speculum*), egy látomás leírása.

7. Amikor jól megnézte ezt a könyvet, elkezdett olvasni a tudata könyvében, amelyről úgy találta, hogy tele van hamissággal és hazugsággal. Amikor Jézus Krisztus alázatát szemlélte, saját magát gőggel elteltnek találta. Amikor belegondolt, hogy Ő azt akarta, alázzák meg és üldözzék, magában pont az ellentétét találta. Amikor a szegénységét szemlélte, úgy találta, ő maga nem akart olyan szegény lenni, hogy megvessék érte. Amikor Jézus türelmét szemlélte, magában nyomát sem lelte. Amikor arra gondolt, hogyan volt engedelmes haláláig, nem találta magát olyan engedelmesnek, amilyennek lennie kellett volna.

8. Fehér betűkkel volt megírva Isten áldott fiának élete. Azután, amikor minden hibáját jól megnézte, azon erőlködött, hogy kijavítsa őket, amennyire képes rá, Jézus Krisztus életének példáját követve.

9. Azután a fekete betűket kezdte tanulmányozni, amelyekkel azokat az ocsmányságokat írták le, melyeket Jézus Krisztuson elkövettek: ezekből megtanulta, hogyan viselje el türellemmel a gyötrelmeket.

10. Azután a vörös betűket kezdte tanulmányozni, melyekkel Jézus Krisztus sebei és becses vérének hullatása voltak megírva. Ezekből a betűkből nemcsak türelmesen gyötrődni tanult meg, hanem örülni is, oly módon, hogy a világ minden gyönyöre utálatossá vált számára, és úgy tűnt neki, nincs már a világon semmi, ami elég méltó és édes lenne elviselni a világi szenvedéseket és kínzásokat Alkotója szerelme kedvéért.

11. Azután az arannyal írt betűket kezdte tanulmányozni. Ezekből megtanulta az égi dolgok kívánását.

12. Ebben a könyvben megtalálta leírva, milyen életet élt Jézus Krisztus

a földön, születésétől a mennybemenetelig.

13. Azután kezdte elképzelni, hogyan ül Isten áldott Fia a dicsőséges Atya jobbján. De még olyan sötét volt a teste és a szeme, hogy nem volt képes szemlélni Urunkat az égben. Mindig vissza kellett tértie Mi Urunk Jézus Krisztus földi életének kezdetéhez, amíg jól meg nem javította saját életét, a könyv mintája szerint. És sokáig medített ilyen módon.

2. fejezet

14. Nem olyan régen a matutinum után éppen imádkozott, és elkezdte nézni a könyvét, ahogyan azt megszokta. Ahogyan elmélázott, úgy tűnt neki, kinyílt a könyv, amelyet addig csak kívülről látott.

15. A könyv belülről olyan volt, mint egy szép tükör, és csak két lapból állt. Abból, amit a könyvben látott, nem fogok sokat elmesélni, mert az értelmem nem képes felfogni, sem a szám elmesélni. De valamit mégis mondok róla, ha Isten kegyelme megengedi.

16. Ebben a könyvben egy kelles hely tűnt fel, olyan nagy, hogy azzal összevetve az egész világ is kevés dolognak látszik. Ezen a helyen egy nagyon dicsőséges fény tűnt fel, amely három részre oszlott, mint három személy, de emberi száj erről nem képes beszélni.

17. Innen származott minden lehetséges jó. Ebből sugárzott ki az igaz bölcsesség, amiből minden dolog készült és teremtetett. Ott volt a hatalom, amely akaratának minden dolgok engedelmeskednek. Olyan nagy gyöngédség és vigasztalás áradt belőle, hogy az angyalok és a lelkek annyira elteltek vele, hogy mást már nem is tudtak kívánni. Olyan jó illat szállt fel onnan, hogy magához vonzotta az összes égi erényt. A szerelem

olyan nagy lángja csapott föl onnan, hogy a földi világ összes szerelme csak keserűség azzal összehasonlítva. Olyan nagy öröm fakadt belőle, hogy emberi szív azt el sem tudná képzelni.

18. Amikor az angyalok és a szentek a Mi Urunk nagy szépségét szemlélik, és érzik a jóságát és gyöngédségét, olyan nagy az örömük, hogy nem tudják megállni, hogy ne énekeljenek, de teljesen új dalt készítenek, amely olyan édes, amilyen csak egy különleges dallam lehetséges. Ez az édes dal végigvonul az angyalok és a szentek rendjén, az elsőtől egész az utolsóig. És alig ér véget ez a dal, máris egy teljesen újat kezdenek énekelni. És ez a dal örökké fog tartani.

19. A szentek úgy lesznek jelen Teremtőjükben, mint a halak a tengerben, akik mindig teleisszák magukat, de úgy, hogy nem telnek el a vízzel, és nem is csökkentik azt. Ilyenek lesznek a szentek, mert Isten nagy gyöngédségét fogják inni és enni. És minél többet kapnak belőle, annál éhesebbek lesznek. Ez a gyöngédség nem tud se jobban, se kevésbé csökkenni, mint a tenger vize. Mert ahogy a folyók a tengerből erednek és oda térnek vissza, ugyanúgy a Mi Urunk szépsége és gyöngédsége, bár mindenfelé kiterjed, mindig belé tér vissza. És ezért nem tud soha csökkenni.

20. Még ha a szentek sohasem csinálnának mást, mint hogy az Ő nagy jóságára gondolnak, akkor sem tudnák tökéletesen elképzelni az ő hatalmas könyörületességét, mellyel a nagyon jó Úr az ő áldott Fiát a földre küldte.

21. És gondolatok arra, hogy ezen túl is mennyi jóság van benne. Ő minden, amire csak gondolni lehet, amit csak kívánni lehet az ő szentjeiben. És ez az a felirat, amely a könyv első kapcsára volt írva: „Deus erit om-

nia in omnibus” („Isten legyen minden mindenekben”, 1 Kor 15,28).

22. A második kapocsra ez volt írva: „Mirabilis Deus in sanctis suis” („Csodálatos Isten az ő szentjeiben”, Zsolt 67,36). Nincs emberi értelem, mely képes lenne felfogni, milyen csodálatos Isten a szentjeiben.

3. fejezet

23. Nemrég egy személy, akit ismerek, imádkozott matutinumkor vagy utána. Elkezdett Jézus Krisztusra gondolni, hogyan ül az Atyaisten jobbján. És hirtelen a szíven olyan elragadtatás lett úrrá, hogy úgy tűnt neki, az egész világnál is nagyobb az a hely, ahol van, és jobban ragyog mindenfelől, mint maga a Nap; és tele volt olyan szép és dicsőséges emberekkel, hogy azt emberi száj nem képes elmondani.

24. Egyebek között látni vélte Jézus Krisztust is olyan dicsőn, hogy emberi szív azt felfogni is képtelen. Abba a dicsőséges ruhába volt felöltözve, amelyet Miasszonyunk nemes testében öltött. Nemes kezén és lábán megjelentek a dicsőséges sebei, melyeket az irántunk érzett szeretet miatt szenvedett el. Ezekből a dicsőséges és áldott sebekből olyan nagy világosság áradt, hogy az elkápráztatott mindenkit, mintha az isteni szépség haladt volna rajta keresztül. Ez a dicsőséges test olyan nemes és olyan áttetsző volt, hogy nagyon világosan lehetett látni benne a lelket. Ez a test olyan nemes volt, hogy az ember világosabban látta magát benne, mint egy tükörben. Ez a test olyan szép volt, hogy angyalokat és szenteket lehetett benne látni, mintha oda lettek volna festve. Az arca olyan fenséges volt, hogy az angyalok, akik a világ teremtése óta csodálták, nem tudtak betelni a nézésével, és egyre jobban kívánták nézni őt.

25. Nyilván, ha valaki felfogná és szemlélné a benne lakozó szépséget és jóságot, olyannyira szeretné őt, hogy minden más dolog keserűnek tűnne számára. Mert olyan jó és olyan gyöngéd és olyan udvarias, hogy minden javát megosztotta a barátaival.

26. És most képzeljétek el az ő nagy szépségét, amely olyan nagy, hogy megadta minden angyalának és szentjeinek, akik az ő tagjai, a lehetőségét, hogy olyan világosak legyenek, akár a Nap. Most már el tudjátok gondolni, milyen szép az a hely, ahol annyi világosság van.

27. Hiszen Isten olyan nagy, hogy mindenütt jelen van, ami olyan képesség, amivel csak ő rendelkezik. Olyan nagy könnyűséget adott az ő barátainak, hogy egy pillanat alatt oda tudnak menni, ahová akarnak; és valóban, bárhol is legyenek, mindig velük van.

28. Isten nagyon erős és nagyon hatalmas, és ezért barátainak annyi hatalmat és erőt adott, hogy képesek mindenre, amit csak akarnak: ha azt akarnák, kisujjal fel tudnák emelni az egész világot egészen könnyedén.

29. Jézus Krisztus teljesen szabad, és ezért olyan szabaddá, fenségessé és anyagtalanná tette az ő barátait, hogy a csukott ajtón keresztül ki és be tudnak járni, minden gond nélkül, ahogyan azt Jézus Krisztus tette a felátadása után.

30. Isten szenvtelen, és semmi nem üthet rajta sebet, és ezért barátainak olyan nagy egészséget adott, hogy sohasem lehetnek betegek, elgyötörtek vagy szenvedők, sem testben sem lélekben.

31. Isten hatalmas öröm, és nincs gyöngédség, sem gyönyör, ami ne belőle származna. Ő az édes orvosság, melyben minden jó íz megtalálható. Olyan jó, hogy akik megköstölják,

minél többet kapnak belőle, annál nagyobb lesz az éhségük, és nem fognak merni mást kívánni, csak azt az édességet, amit benne éreznek.

32. Isten tele van bölcsességgel, és annyit adott a barátainak, hogy sohasem lesz szükségük semmit kérni, mert meglesz mindenük, amit akarnak.

33. Isten szerelem, és annyit adott belőle a szentjeinek, hogy ők úgy szeretik egymást, mint egyik testrészt a másikat. És amit az egyik akar, azt akarja mind a többi is.

34. Isten végtelen, és ezért olyan nemes anyagból készítette a barátait, hogy nem tudnak tönkremenni, sem megöregedni, de örökké vele fognak élni.

35. Immár el tudjátok képzelni azt a hatalmas jóságot, ami őbenne van, aki mindenét odaadta a barátainak. Többet is tett értük, mert saját magát is odaadta. Olyan széppé és dicsővé tette őket, hogy mindenki látja magában a Szentháromságot, ahogy szemből látunk egy szép tükröt. És erről szólt a felirat a második kapcsan, ahol ez szerepelt: „Mirabilis Deus in sanctis suis.”

36. És ugyanúgy, ahogy a szentek gyönyörködnek a Mi Urunk látásában, a mi jó Teremtőnk tetszéssel szemléli szépségét és szerelmét szép teremtményeinek, akiket saját képére és hasonlatosságára teremtett, ahogy a jó mester is szívesen néz egy szép festményt, amikor jól csinálta meg.

37. Szerintem az, aki elkezd elmélkedni a Mi Urunk hatalmas szépségén és a dicsőségen, ami szentjeiben megjelenik, joggal mondhatja, hogy ezek igazi csodák, és szerintem el is kell neki alélnia, és mondhatná, hogy Isten megtartotta az ígéretét a szentjeinek, amit Dávid próféta által tett nekik: „Ego dixi, dii esti” („Én azt mondtam: Ti istenek vagytok”, Zsolt

81,6). Mert mindenki számára úgy fog tűnni, hogy mindegyikük egy kis isten, minthogy ők lesznek a fiai és örökösei.

38. Bizony nem hiszem, hogy lenne a világon olyan hideg szív, akit ne forrósítana föl teljesen a szeretet, ha el tudná képzelni és meg tudná ismerni a Mi Urunk hatalmas szépségét. De vannak olyan elfajzott szívek, akik olyanok, mint a malacok, akik jobban kedvelik a dagonya szagát egy szép rózsáénál. Így tesznek azok, akik szívesebben gondolnak az e világi dolgokra, és több felüdülést találnak bennük, mint Istenben. És ezek anyyira tele vannak sötéttséggel, hogy az orruk hegyéig se látnak.

39. És azok az emberek, akik ilyen kevésbé tiszták, nem képesek szeretni vagy megismerni Istent. Hisz Isten

úgy mondja az Evangéliumban, hogy senki sem ismeri a Fiút, ha nem az Atya, sem az Atyát, hacsaknem a Fiú és azok, akik előtt a Fiúnak feltárni tetszik Őt. Úgy hiszem, hogy Isten Fia nem tárja fel a titkait olyan embereknek, akik nem tiszták, és ezért boldogok a tiszta szívűek, mert ők világosan fogják látni Istent. Ő maga ígéri meg az Evangéliumban, és mondja, hogy boldogok a tiszta szívek, mert szemtől szemben fogják látni Istent az ő nagy szépségében.

40. Jézus Krisztus adja meg nekünk, hogy olyan nagy szívbeli és testi tisztességben élhessünk, hogy amikor a lelkünk elhagyja a testünket, kegyeskedjék nekünk megmutatni az Ő dicsőséges orcáját. Ámen.

Seláf Levente fordítása

ASTRID PRESTON
VONALAK DALLAMA

Falvy Dávid

Folignói Angéla és a késő középkori olasz női misztika

Folignói Angéla (1248–1309) egyszerre tipikus képviselője annak az új típusú spiritualitásnak, amely Itáliában a 13–14. században teljesen új távlatokat nyitott a világiak, és nem kis részben a nők számára; másrészt teljesen egyedi hangú és gondolatvilágú gondolkodó, a késő középkori női misztika egyik emblematikus képviselője. Angéla a közép-itáliai Umbriában élt, s származásáról, életrajzáról kevés pontos információ áll rendelkezésünkre. Az biztos, hogy férjhez ment, és több gyermeke is született. 1285 körülre tehető megtérése, és miután elveszíti családját, a ferences harmadrend tagjává lesz, s teljes egészében a vallásnak szenteli életét. Kivételes vallásos élményei már életében élénk figyelmet keltettek, nem csupán a ferencesek körében, akikhez formálisan is csatlakozott, hanem azon túl is. Vallásos tapasztalatait, látomásait, gondolatait ferences gyóntatójának diktálta, s így maradt az utókorra a *Libernek* nevezett, roppant érdekes írásmű, melynek egyik részét, amelyet tulajdonképpen Angéla spirituális önéletrajzának tekinthetünk, *Memoriale* néven ismeri a kutatás. Noha az élményeit megörökítő írás számos megrázkéztető, sőt sokkoló képet és megfogalmazást is tartalmaz, a Katolikus Egyház boldogként tisztelte, s végül 2013-ban Ferenc pápa szentté is avatta.

Amióta 1985-ben a *Liber* kritikai kiadása megjelent, Folignói Angéla személyét és jelenségét a középkorkutatás számos területén kezdték intenzívebben vizsgálni: az írásmű filológiai problémái, Angéla kapcsolata a ferences rend különböző ágaival, valamint a kor laikus mozgalmaival; vallástörténeti fontossága és a középkori misztikán belüli szerepe, mind olyan kérdés, amelyeknek számos tanulmányt, tematikus konferenciát és kollektív kötetet szenteltek az elmúlt 30–40 évben. Olaszországban főleg Enrico Menestò tudományszervezői tevékenységének köszönhetően igen megélénkült a kutatás, számtalan publikáció foglalkozik Angélával, s ő gondozta a *Memoriale* új, 2013-as kritikai kiadását is. Magyar nyelvterületen viszont nem tartozik az ismertebb szerzők közé, művének nincs teljes magyar fordítása, abból szemelvényeket közölt Puskely Mária *Ezer év misztikája* című műve, valamint fordításomban hosszabb részletek jelentek meg belőle a Pozzi–Leonardi-féle *Olasz misztikus írónők* című antológia 2003-as magyar változatában. Vallástörténeti szempontból Klaniczay Gábor foglalkozott munkásságával több összehasonlító elemzésében, s az ő nyomdokain én is érintettem személyét néhány korábbi írásomban.

Köztudott, hogy a középkori ember számára a vallás nem személyes döntés kérdése volt, hanem az egész kultúrát – Jacques Le Goff szavaival – az utolsó sejtjéig átítató kódrendszer. Az is közhely, hogy a 12. századtól kezdve a nyugati világban mélyreható változások zajlanak a vallásos élet terén: főképpen az erősen urbanizált nyugati területeken széles tömegek részéről jelenik meg az az igény, hogy a vallást személyesebben, közvetlenebbül éljék meg, és

olyan vallásgyakorlási formákat kezdenek spontán módon gyakorolni, amelyek a korábbi századokban a klérus, vagy még inkább a szerzetesek privilégiuma volt csupán. E vallásos mozgalmak egyik közös jellegzetessége az úgynevezett evangéliumi vagy apostoli életformához való visszatérés ideálja volt. E jelenség legismertebb megnyilvánulását a laikus mozgalmak burjánzása jelentette, és ezen belül is külön ki kell emelnünk egyrészt a tömeges eretnekmozgalmakat, másrészt pedig, nem kis részben éppen az eretnekmozgalmak semlegesítése érdekében az Egyházba integrált koldulórendek jelenlétét.

A laikus-koldulórendi spiritualitás egyik legfontosabb központja az erősen urbanizált észak- és közép-itáliai régió volt, és ezen belül is fontos kiemelni Umbriát, ahonnan maga Assisi Szent Ferenc útjára indította a ferences mozgalmat. A ferencesség, és vele párhuzamosan a másik nagy koldulórend, a domonkosok alapjaiban határozták meg a késő középkori itáliai spiritualitást, sőt tágabb értelemben véve a kultúra nagy részét is. A 13. század második felétől kezdve a kor főbb intellektuális központjaiban, például a Párizsi Egyetem Teológiai Fakultásán is meghatározóvá válik a koldulórendi gondolkodók szerepe. Végig szem előtt kell tartanunk a prédikációs tevékenységet, amely a legfontosabb csatornája volt a főképpen latin nyelvű és írásbeli elit kultúra szélesebb tömegek irányába történő transzferének. Legalább ilyen lényeges, ám sokkal áttételesebb szerepet játszik ebben a folyamatban az ugyanebben az időszakban szintén radikálisan megújuló képzőművészet is. Az új koldulórendekben szinte az első pillanattól kezdve fontos szerepet játszottak a nők is – gondoljunk Ferenc társára, Assisi Szent Klárára (1193–1255) –, s noha a másik nemmel való viszony komoly dilemmákat okozott minden középkori közösségen belül, azonban mindkét nagy koldulórendnek hamar kialakult a női ága, sőt, a 13. század végétől formalizálódik a világban maradó férfiak és nők számára kialakított harmadrend is.

Igen vázlatosan e fenti aspektusok jelentik azokat a kereteket, amelyeken belül a 13–14. század folyamán egy sor olyan olasz nőt ismerünk, akiknek vallásos tapasztalatai írásos formában is ránk maradtak. E személyeket szokás misztikus írónőknak is nevezni, noha a legtöbbjük a szó szoros értelmében nem volt író, sőt többen közülük, mint a jelen esszé tárgyát képező Folignói Angéla is, valószínűleg analfabéták voltak, s így egyrészt a kor filozófiai-teológiai ismereteit csak igen korlátozott mértékben és közvetett formában (leginkább a prédikációkon keresztül) ismerhették csak meg, másrészt legtöbb esetben tapasztalataikat, gondolataikat is többszörös szűrőn jutnak csak el hozzánk. Assisi Klára nyitja a sort, és a legnagyobb hatású 14. századi alak, Sienai Katalin (1347–1380) zárja. Természetesen Katalint követően is vannak fontos női vallásos gondolkodók Itáliában, ám a 14. század végétől egy újabb korszak kezdődik a spiritualitás tekintetében (sőt részben már maga Katalin is inkább az új korszakhoz tartozik), amelyet az úgynevezett obszerváns reform határoz meg. Nem véletlen, hogy Bernard McGinn az 1350-es korszakhatárt alkalmazza nagyszabású misztikatörténeti összefoglalójának *The Flowering of Mysticism: Men and Women in the New Mysticism (1200–1350)* című kötetében. A Klárától Katalinig tartó másfél évszázad alatt legalább tucatnyi „olasz misztikus írónőt” ismerünk, a Pozzi–Leonardi-féle antológia rajtuk kívül Beatrice d’Este, Umiliana Cerchi, Umiltà da Faenza, Contronai Margit, Benvenuta Bojanni, Orvietói Vanna,

Montefalcói Klára, Villana de' Botti írásait tartalmazza ebből az időszakból, de még jó néhány hasonló személyt ismer a kutatás, és számtalan anonim vallásos iromány is köthető női szerzőkhöz, vagy íródott kifejezetten női közösség számára. Például a kor egyik legnépszerűbb devóciós írásműve, a szintén olasz ferences *Meditationes Vitae Christi* is kifejezetten női közönség számára íródott, s van olyan középkori változata is, amelyet feltehetően női szerző fogalmazott.

Angéla *Memorialéját* gyóntatójának és rokonának, a kéziratokban csak *frate* A.-ként megjelölt személynek diktálta. Ezt a tényt azért érdemes hangsúlyoznunk, mert amikor a szöveget olvassuk, szem előtt kell tartanunk, hogy többszörös szűrőn keresztül jutnak el hozzánk e szavak: Angéla saját népnyelvén (umbriai olasz népnyelven) diktálta élményeit A.-nak, aki latinul vetette papírra azt, amit megértett belőle. Ez utóbbit azért fontos hangsúlyozni, mert az is világosan kiderül a szövegből, hogy az írnok sokszor egyszerűen nem értette meg az Angéla által megfogalmazott gondolatokat, és ezzel a ténnyel ráadásul mindketten tisztában is voltak: A. szinte szolgaián igyekezett minél pontosabban tolmácsolni Angéla szavait, és így azok a megjegyzései is megőrződtek, ahol Angéla arról panaszkodik, hogy nem ismer rá saját szavaira, mikor a szavait lejegyző barát visszaolvassa neki a szöveget.

Egy más alkalommal e szavakkal fejezte ki magát: „E szavak által emlékszem arra, amit neked mondtam, de ez az írás igen homályos, mert e szavak, amelyeket felolvasol nekem, nem fejezik ki a jelentésüket, és ezért ez az írás homályos.” Megint egy másik alkalommal így beszélt: „Azt írtad le, ami a legrosszabb, és semmit sem írtál le abból, amit a lélek értékesnek érez.” És ez kétségtől az én hibámból volt, nem azért, mintha bármit is hozzátettem volna, hanem azért, mert valóban képtelen voltam mindazt megérteni, amit mondott. (Memoriale 2013, 134–135. Ahol külön nem jelölöm, ott saját fordításomban közlöm a szövegrészleteket.)

Mielőtt kitérnénk e megértési probléma értelmezésére, szeretném röviden felhívni a figyelmet arra a jelenségre, hogy milyen viszony olvasható ki e szavakból a női és a férfi szereplő között: a középkorról joggal azt szoktuk tartani, hogy a nők minden értelemben alá voltak vetve a férfiak autoritásának, és ez nem volt másképpen a vallásos életformát választó nők esetében sem, hiszen pontosan a lelki vezetők, gyóntatók egyértelműen hatalmi helyzetben voltak velük szemben. Azonban pontosan ebben a környezetben megfigyelhető a nemi szerepek lassú (és természetesen részleges és igen korlátozott) megfordulása is: a kivételes vallásos képességek, élmények egyfajta spirituális hatalommal ruházzák fel az itáliai női misztikusok egy részét, és ezáltal az elvileg hatalmi pozícióban lévő gyóntató-írnok szinte alávetett helyzetben tűnik fel. Angéla esetében más források is tudósítanak arról, hogy ismert vallási vezetők fordulnak csodálattal felé: a korszak egyik legismertebb spirituális ferences (a renden belüli vitában a radikális álláspontot képviselő) vezetője, Ubertino da Casale írja le, hogy milyen nagy hatással volt rá találkozása Angélával. Ez a folyamat majd a domonkos rendhez tartozó Sienai Katalin esetében bontakozik ki a leglátványosabban, nem csupán azért, mert számos férfi követő is leste szavait, hanem főképpen abban, hogy ő a spirituális hatalmat szinte valódi politikai tőkévé is alakította (amihez természetesen kellett a pápaság komoly válsága is a 14. század közepén), és jelentékeny levelezést folytatott a kor politikai és egyházi vezetőivel.

Visszatérve az Angéla és „a szavait lejegyző barát” közötti megértési problémákra, azt mondhatjuk, hogy ennek hátterében két alapvető jelenség áll. Egyrészt fontos mindig hangsúlyoznunk a misztikus tapasztalat kimondhatatlan jellegét (*ineffabilitas*), hiszen sok misztikus szerző közös élménye, hogy nem lehetséges emberi szavakkal visszaadni azt a vallási élményt, amit megtapasztaltak. Angéla is gyakran beszél erről:

„Ez az élmény azonban szavakkal annyira kifejezhetetlen, hogy bármennyire is fájlalom, még hasonlatot sem igen találok rá. Isten bocsássa meg nekem, hogy egyáltalán beszélni kívántam róla, de csak azért tettem, hogy Isten jóságát föltárhassam...”

„Olyan, mintha káromkodnék. Káromlásnak érzem kérdésedet is...”

„...arról, ami a lélekben végbemegy, mikor Isten cselekszik és megmutatkozik, nemhogy beszélni, még dadogni sem lehet.”

„Mikor Isten titkaiból visszatérek, nem tudok mást mondani, mint szegényes, emberi szavakat, melyek bizonyosan kívül maradnak a lelkemben zajló kimondhatatlan isteni cselekvésen, s meg sem közelítik a lényegét, ezért mondom hát, hogy szavaim rombolnak, s ezért neveztem káromlásnak.”¹

Másrészt utalnunk kell pontosan a nő szerepből adódó társadalmi különbségekre: hiába származott Angéla valószínűleg előkelő családból, a korban a nők számára az iskolázottság igen korlátozottan volt elérhető. Ez pedig nem csupán azt jelentette, hogy ő maga képtelen lett volna írásba foglalni élményeit, és még csak nem is azt, hogy latinul nem tudott (hiszen Dante Alighieri koráról beszélünk, amikor a népnyelvű irodalom már majdnem száz éve magas színvonalon jelen volt Itáliában), hanem azt is, hogy a formális egyetemi képzés hiányában nem állt rendelkezésére az a szó- és fogalomkészlet, amelyvel a korabeli teológusok – a nagy hatású 12. századi Clairvaux-i Bernáttól az Angélánál csak egy generációval idősebb olasz ferences Szent Bonaventuráig (1221–1274) – a misztikus élményt próbálták meg objektív és személytelen módon szavakba önteni.

A legmagasabb misztikus élmény, a misztikus egyesülés (*unio mystica*) leírására adódik azonban egy nyelvi készlet, amely tökéletlen ugyan, ám a tanulatlan emberek számára is rendelkezésre állt, ez pedig a földi szerelem, az erotikus egyesülés nyelvezete. A keresztény misztika kezdetektől jelen volt az emberi szerelem szavainak, képeinek Istenre, az Istennel való egyesülésre való felhasználása, gondoljunk csak az *Énekek énekére*, és ez a jelenség a késő középkorban sem egyedül a női szerzők sajátossága. Már a fentebb említett Clairvaux-i Bernát több szövege is tartalmaz erotikusnak ható képeket,² és érdemes egy pillanatra felidéznünk Folignói Angéla kortársát, a szintén umbriai,

¹ Olasz női misztikusok, 150, 162, 168. Az antológiában is szereplő szövegrészleteket saját ott megjelent fordításomban közlöm (köszönettel tartozom szerkesztőmnnek, Barna Imrének), ám néhány helyen az alapszöveg új kritikai kiadása fényében módosítom a megjelent fordítást.

² ...Ki Téged ízele, éhezik
s szomjasabb lesz, aki iszik,
de másra már nem szomjazik,
csak Jézusért óhajtozik.

Estére zárva reteszem
ágyamban Jézust keresem:
titkon vagy fényes tereken
csak őt szeretem, őt lesem...

(Ujjongása Jézus nevére, Babits Mihály fordítása)

ugyancsak ferences harmadrendi híres költőt, Jacopone da Todit. Jacopone több laudájában is megkísérli a misztikus élmény versbe foglalását, ám ő is beleütközik mind a kimondhatatlanság akadályába, mind az emocionális túlfűtöttségbe, és az erotikus képek is feltűnnek e versekben.

*...Ha az öröm megárad – dalolni kell, dalolni;
a nyelv dadogva lázad – nem tud semmit se szólni;
de ki tudná titkolni – édes tüzét szívének?
Ha az öröm föllobban, – sírni kell, sírva sírni;
a szív csordulva dobban, – alig lehet kibírni:
s ajkunk sikolyra nyílani – nem érzi szégyenének.³*

Noha Jacopone formálisan sokkal műveltebb volt, mint Angéla, hiszen valószínűleg jogot tanult, és latin nyelvű művei, sőt értekezése is fennmaradtak, ám ő sem végzett teológiai tanulmányokat, így a nyelvi gátak egy része az ő számára is fennállt.

Angéla lángoló, kimondhatatlan szeretete azonban nagyrészt krisztológiai jellegű, tehát nőként a valóságos emberré lett Fiúisten felé irányul, és ez a jelenség még nyilvánvalóbbá és ugyanakkor olykor még félreérthetőbbé teszi az egyesülés szavait. A leghíresebb és legvitatottabb jelenet Angéla élményei között, mikor látomásában Krisztus sírjában látja magát:

„egy misztikus elragadtatásában Krisztussal együtt a sírban találta magát: előbb megcsókolta Krisztus mellkasát (...) majd megcsókolta a száját, amelyből kimondhatatlanul édes illat áradt. Ezután orcáját Krisztuséhoz simította, Krisztus pedig az ő arca másik felére tette kezét, és magához szorította őt...” (Olasz misztikus írónők, 143.)

A vallásos áhítat testi jellegű kifejeződése különösen jellemző volt a korabeli női vallásosságra, sokszor idézik Montefalcói Klára példáját, akinek társai tanúvallomása szerint a szívében halála utána megtalálták Krisztus kínszenvedéseinek kicsinyített mását; vagy éppen Sienai Katalin leveleit és eksztázisban diktált értekezését, amelyben a Jézus szent vére iránti lángoló áhítat jelenik meg változatos formában. E kérdésnek hatalmas nemzetközi irodalma van, a legmélyebben talán Caroline Walker Bynum, magyarul sajnos még nem olvasható művei tárgyalják e kérdést. Nekem is már volt alkalmam írni róla korábban a *Corpus/Body. Test teátruma*, 1. felvonás: *Női testek* című kötetben, ahol utaltam rá, hogy miért tartom félreértésnek a hasonló jellegű testi képek, megnyilvánulások orvosi-pszichológiai értelmezését. És ugyanez igaz a mai olvasó számára tényleg sokkoló önsanyargató gyakorlatokra is, például mikor Angéla így fogalmaz:

„...három tagomban, a legszégyenletesebbekben igen nagy lángolást érzek, melyet korábban, míg te meg nem tiltottad nekem, természetes tüzzel fojtottam el, s oltottam ki magamban.” (Olasz misztikus írónők, 155.)

Az ilyen és ehhez hasonló, mai szemmel elborzasztó gyakorlatok leírásánál érdemes szem előtt tartani, hogy a test radikális manipulálása egy, az adott korban magasabb rendűnek tartott cél elérése érdekében jelen van még a mai, szekularizált kultúránkban is, gondoljunk csak az élsportra.

³ A hangot fogó örömről, ford. Sárközy György, in: *Olasz költők antológiája*, szerk. Rába György, Budapest, Kozmosz, 1966, 47–48.

Itt most azonban Angéla írásának egy másik aspektusára hívnám fel a figyelmet. Teológiatörténeti szempontból ki szokták emelni Folignói Angéla egyéni Szentháromság-koncepcióját, amely azonban éppen a fentebb tárgyalt közvetítési nehézségek miatt nem teljesen világos formájában bontakozik ki a szövegből:

„Eljött beléd a Szentháromság – s így szólt hozzám: – Kérdezd meg tőle, miképpen jöhetett el. – És azt sugallta nekem, mintha e beszélgetésben részt vett volna az Atya, a Fiú és a Szentlélek is. S akkor mintha kijelentette volna, hogy a Szentháromság egységet alkot, s a nap példáját, valamint egy másik példát hozott föl, de én elutasítottam, mivel valahányszor ily nagy szavakat mondanak nekem, elutasítom, mivel félek, hogy méltatlan vagyok rá...” (Olasz misztikus írónők, 134.)

Angélát véleményem szerint az emeli ki igazán a korabeli női vallásosság képviselői közül, hogy olyan elementáris erővel képes belső lelki-pszichológiai élményeit szavakba önteni, hogy az még a sokszoros szűrőn is egyértelműen áttör. Különösen erős képekkel fejezi ki a spirituális fejlődésének egyik fontos és hosszan tartó fázisát jelentő misztikus elhagyatottság (*derelictio*) élményét.

„Látom, ahogy az ördögök fölakasztják lelkem, s ahogy az akasztott embernek nem marad semmi támasza és segítsége, ő is mintha magára maradna. A lélek minden erénye fölbomlik, miközben maga a lélek továbbra is lát, értelmез és gondolkodik. Mikor lelkem látja, hogy minden erénye és képessége megsemmisül, elenyészik, s hogy semmit sem képes ez ellen tenni, oly nagy fájdalmat, annyira reménytelen dühöt és szenvedést él át, hogy kínomban és a mérhetetlen fájdalom és harag miatt olykor zokogok.” (Olasz misztikus írónők, 154.)

Mikor sikerült túljutnia az elhagyatottság fázisán, hasonlóan személyes szavakkal képes megfogalmazni az Istenhez való visszatalálás tapasztalatát (pontosabban annak kimondhatatlanságát):

„A lélek azonban e látványt nem képes sem szavakkal, sem szívével kifejezni, hiszen a semmit látja, de a mindenséget pillantja meg.” (Olasz misztikus írónők, 160.)

„Isten látványa a homályban azonban nem hoz kacagást ajkamra, sem áhítatot, sem buzgalmat, sem szenvedélyes szeretetet nem kelt bennem; testem s lelkem nem remeg, mint korábban, hiszen a lélek a semmit látja, és a mindenséget pillantja meg: a test elcsendesül, s megbénul a nyelv.” (Olasz misztikus írónők, 161.)

Spirituális önéletrajzának végére eljut a szinte tökéletes öröm állapotába:

„Mintha a háromság közepében lettem volna, úgy, mint még sohasem, minthogy az eddigiéknél sokkalta nagyobb adományok jutottak osztályrészemül, s teljesen elmerültem bennük. Ebben az Istenben való létben tökéletes boldogság töltött el, s színiültig teltem gyönyörrel. S ebben a tapasztalatban, hogy e javak és leírhatatlan égi örömek között lehetek, melyek fölfebbvalók minden eddigi élményemnél...” (Olasz misztikus írónők, 165.)

Folignói Angéla spirituális önéletrajza töredékesen és tökéletlenül közvetíti csak vallásos élményeit, ám abból, ami képes áttörni a szűrőn, egyszerre tárul elénk a misztikus tapasztalat időtlen volta és a késő középkori Itália spirituális-kulturális kontextusának számos aspektusa.

Frauhammer Krisztina

És egyedül a te szerelmedért, ámen

A misztika és népi áhítat találkozása

„Jaj Uram melly illetlenül bánt veled ez világ, de te hogy idvességemért kezibe magadat adtad. Szerelmes Jézusom szánlak főképen, mikor jut eszembe, hogy mint tolvaj meg fogatattál, kötöztettél, halálodig kinzódattál. Oh! kicsoda csöpegő szem nélkül meg gondolhatja, melly szeretettel ellenségid eleibe mentél, kik rongáltak, rútítottak, hirtoltak. Oh! kegyelmes Jézusom, meg-foghatatlan a te szereteted ellenségidhez, mert midőn ők kínoztak, te Szent Atyádat érettek engesztelted, midőn tövissel koronáztak, te Mennybéli koronáért, ha megtérnek, Szent Atyádnak elfedeztél. Oh! Jézusom, hogy nem olvadnék el, midőn te Felséges ISTEN az Latrok között keresztfához szegeztetvén káromkodásokat szenvedtél. Oh! lelkemnek édes istene, hogy feleljek meg szeretetednek, mellyből testedet érettem kínokra, keresztre, halálra adtad: Imé Uram Szívemet néked adom, kívánván éretted szenvedni. Minek okáért engedd meg, hogy kinaidat szívemben hordozzam és a te véghetetlen szeretetedről megemlékezzem, Amen.” (Két atyafi szent szüzek, 1789, 116–118.)

A 13. századi misztikus szent, Gertrúd imádságának 18. századi magyar nyelvű átültetése e fenti sorok, ám könnyűszerrel rátalálhatunk hasonló szövegekre 20. századi archaikus imagyűjteményeinkben, sőt olykor még idős adatközlőknél is.

A hagyományos népi vallásosság jelenségeivel foglalkozó néprajzos számára mindig izgalmas kérdést jelent a hasonló, nagyanyáink kegyességi gyakorlatában felbukkanó imaszövegek vizsgálata. Sokszor érezzük archaikusnak, különlegesnek őket, a bennük sorakozó, mára már sokszor csak komoly irodalomtörténeti háttérismerettel rendelkezők számára érthető motívumaiak és nyelvezetük miatt. Mégis, olykor évszázadokat is átívelve jártak be sikertörténetet ezek az imák. A kutató számára pedig egy olyan lélekvilágot tártak fel, amelyben megragadhatóvá vált az egyén transzcendenshez való viszonyulása és vágyakozása. Hetény János *A magyarok Máriája. Mária-tiszteletünk teológiája és néprajza* (2011) című munkájában érzékletesen írja le az egyszerű, paraszti környezetben és közegben élő, mélyen vallásos embernek ezt a sajátos, transzcendenshez fűződő viszonyát: „A természettel szorosan együtt élve nap mint nap megtapasztalta a földi lét szűkre szabott kereteit. Így folyamatosan törekedett arra, hogy valamiképp felülemelkedjen ezen a megfogható, fizikai világon. Hitte, hogy a mindennapok sikere múlhat a felsőbb világgal való kapcsolatteremtésen, hiszen sok évszázados tapasztalata volt, hogy a természet-fölötti valóság egy elsődleges realitás.”

A népi vallásosság tárgykörébe tartozó folklór szövegeket olvasva gyakran szembesülhetünk a mára már eltűnőfélben lévő hagyományos paraszti társa-

dalom ilyenfajta misztikához való „vonzódásával”. Ez elsősorban a Máriával és Jézussal való bizalmas együttélésben volt megragadható. Őket a mindennapi élet kereteibe helyezte, és egy meleg, közvetlen valóságként felfogott kapcsolatot alakított ki velük. Ezáltal váltak megérthetővé és megközelíthetővé, és így kapcsolódtak egybe bennük az emberi és emberfeletti, földi és mennyei elemek. Erdélyi Zsuzsa néni is gyakran mutatott rá arra, hogy adatközlői imitációjukban Szűz Máriát saját anyjukként szerették, Jézushoz pedig jegyesként, szerelmesként vagy épp fiukként fordultak. „Az isteni személyeket földi lénynek kijáró érzelmi telítettséggel vette körbe, és ez adott az egész hozzájuk kapcsolódó kultusznak valós hátteret” – olvashatjuk egy írásában.

És hogy kiktől tanulták ükanyáink, nagyanyáink azokat a szavakat, kifejezéseket, amelyekkel ezt a bensőséges kötődést kifejezésre juttatták? Nem kisebbektől, mint a középkor leghíresebb női misztikusaitól: Heftai Gertrúdtól (1256–1302) és Hackeborni Szent Mechtildtől (1240–1298). Évszázadokkal dacoló imaszövegeik a sokszor csak az imakönyvvel megbirkózni tudó asszonyi kegyesség legkedveltebb olvasmányai közé tartoztak.

Azt, hogy az egyszerű hívekhez is eljutottak a két apáca imái szerte a világban, leginkább Martin von Cochem (1630–1712) német kapucinus szerzetesnek köszönhetjük. A közel 40 német kiadást és több mint 30 nyelvű fordítást megélt *Gertudenburg*-jában (1666) népszerű válogatását adta a két misztikus imáinak. A mű magyar fordítása Ágoston Péter, neves jezsuita hitszónok neve alatt jelent meg 1681-ben, *Mennyei követek, avagy szent Gertrudis és Mechtildis imádságai* címen. A sikertörténet innen megállíthatatlan volt, újabb és újabb elnevezésekkel, mint *Len kötelecske, Két atyafi szent szüzek, Jó illatú kis rózsáskert, Illatozó Kis Rózsáskert, Kis Rózsáskert* vagy *Kis jó illatú rózsáskert*, de 1911-ig folyamatosan jelentek meg az imakönyv kiadásai Magyarországon, hogy a hétköznapi szikárságába szakralitást, érzelmi telítettséget vigyenek. Hasonló volt a helyzet az egyéb nyelveken kiadott fordításokkal is.

Cochem tanítani és buzdítani kívánt imakönyvével, hogy a laikus hívőket is rávegye a szívből jövő, személyes ima spirituális mélységeire. Az örökkévaló imádságon keresztül – amelyben szerinte a hívő ember tulajdonképpen Isten szívével beszélget – látta megvalósíthatónak az egyén Istennel való bensőséges kapcsolatát. Ő ezt az Isten szívével való beszélgetést sokkal értékesebbnek tartotta, mint a szóbeli és könyvekből olvasott liturgikus imádságokat, zsoltárokat. Az isteni és emberi szívnek imában való titokzatos társalgása mellett a szemlélődés fontosságát hangsúlyozta még a német szerző imakönyve bevezető elmélkedésében:

„Ha szívedet szomorúság éri, gondold Krisztus kinszenvedésére [...] Nézd, ellenségei milyen gonoszán bántak vele! Nézd, hogyan folyik vére izzadságcseppei és a töviskorona alatt! és te hű tudsz maradni bujaságodhoz? és hogy tudod vétkeid és álnokságod által elszomorítani isteni barátodat és végtelenül nagy jótevődöt, aki egyedül, elhagyatottan és nyomorúságosan függött a kereszten, hogy miattad meghaljon? Sokkal inkább ébreszd fel szívedben efféle szemlélődések által a szent hálát, a szép és áhítatos szeretetet iránta, és határozd el, hogy ahogy ő a halálban türelmes volt, hogy általa életedet megváltsa, úgy bátorsággal felvértezve te is vedd fel kereszted és kövesd őt.” (*Gertrudenburg*, 1927, 36–37.)

Ideálja a ferences tradíciókban gyökerező bensőséges és meditatív imádság volt, ezt próbálta meg átadni imái és imakönyvei által. Ebben nem volt helye sem a dogmatikai ismereteknek, sem a tanításoknak, csak tüzesíteni, lánggra lobbantani és Istenhez emelni kívánta az imádkozót. Segítségül a nép nyelvén, érzelmekkel gazdag stílusban, közvetlen módon imádkozott elő és együtt az olvasóval.

„Felséges Királyok Királya, Jézus! te vagy az én lelkem élete, egyesüljön meg szívem kívánsága, a’ te szereteted melegségével, te vagy édességnek édessége, minden illatnak örvendetessége, te benned minden gyönyörűségnek kegyessége, és általad lelkünkre, minden jóknak származása. Te vagy Isteni mélységnek bövsége. Te vagy felső édességnek illatos egyesülése, oh nagy szeretetű tisztaság! Oh kikeleti szépségnek töltt világja. Oh! gyönyörűséges segítő Gazdám, tégedet mindenek felett magamnak választlak. Te éretted minden gyönyörűségnek ellene mondok: Te éretted minden háborúságot felvállalok, tégedet mindenek előtt Uramnak, alkotómnak, életemnek mondlak, hirdetek lenni. Szándékomat melléje adom, a’ te hatható imádságodnak, hogy épsége által, az Isteni egyesülésnek, és tökéletességnek hegyére mehettek Amen.” (A két atyafi szent szüzek, 1789, 99–100.)

E szemlélődő imádságos lelkület kialakításában volt tanítómestere a két szent életű, misztikus apáca, Gertrúd és Mechtild. Mindketten az Eisleben melletti Heftában, a ciszterciek kolostorában nevelkedtek és éltek, egy olyan korszakban (13. sz.), amikor a hely a legnagyobb virágzását élte. A rendnek ez a háza kitűnt a korabeli női kolostorok közül, mind a német középkori nőképzés, mind pedig az itt megélt imaélet különleges kegyelmei miatt. Szent Bernát Jézus-misztikája és Szent Benedek ünnepi liturgiája mellett a szomszédos hallei domonkos kolostor a szenvedéstörténetet középpontba állító lelkisége hatott leginkább az itteni apácák vallási életére. Mindezen hatások mellett a természetfölötti kegyelmek különös kiáradása – mindkét apácának voltak látomásai – tette a kolostor apácáit a középkori német női misztika egyik leghíresebb központjává.

A német kapucinus stílis érzéke, a magyar fordítók kiváló átiratai és mindannyiuk mély istenhite tette lehetővé azt, hogy a 20. századig „működőképes” maradjon ez a középkori misztikus spiritualitás. Így válhatott a Mechtild és Gertrúd imáit átható Isten iránti bensőséges jegyesi szeretet és szerelem az egyszerű olvasó meghitt Isten-kapcsolatának forrásává:

„Oh szerelmes Istenem! oh véghetetlen jó! Szeretlek tégedet most, és mind örökké; tégedet Szívemnek minden erejével, és szeretetemnek karjaival magamhoz szorítlak, mert te vagy az én édes kíváncsú jóm, te vagy az én kedves édességem; te veled az én szívem megelégszik. Oh kedves! édes, szerelmes Istenem, te vagy én szívemnek öröme, én Istenem, én szerelmem, kíváncsúgom, édességem, én gyönyörűségem; szeretlek tégedet tehetségem szerint, de nem a’ te érdemed szerint. Vajha ezerszer nagyobb szeretettel, tégedet szerethetnék. Vajha véghetetlen szeretettel tégedet szerethetnék, verdd által édes Istenem az én szívemet, a’ te szeretettednek nyilával, és sebesítsd meg Szeretetednek sebével, Uram, adjad, hogy szeresselek tégedet, mert nálad nélkül tégedet nem szerethetlek.” (Két atyafi szent szüzek, 1789, 86–87.)

Az imákban megjelenő, szeretetben feloldódó lélek Jézus Szívéhez is nagyon mély és különleges kötődéssel viszonyult. Jézus Szívéről olyan „édes,

virágzó kegyelmek mézforrásaként” beszéltek a kegyes szövegek, melyekből vigaszt meríthetett az olvasó, és a lelki tökéletesedésben is vezethette őt:

„Üdvözlégý Jézus Krisztusnak szent Szíve a’ Szent Háromságnak Orgonája, minden: jóságnak élő kút-feje, Isteni kintsnek bövséges tárháza, ezerszer, és ezerszer áldalak tégedet. Oh! drágalátos Szive liliomnak, imádlak tégedet, mert Szentjeidre folynak belőled kegyelem bövségi. Oh! Isteni kintsnek tárháza, Krisztus Szíve, a’ Szent Háromság egyességéért imádlak tégedet kegyelmednek szívünkre származásáért. Oh Jézus Szíve! a’ te belső részeidbe lelkemet merítem, temetem vétkeimet. Néked ajánlom munkámat, veritékemet, nyomorúságomat; Néked ajánlom életemnek utolsó végét. Mutasd bé érettem az arany megbékéltető Oltáron, az én tellyes életembéli fogyatkozásimért, szenvedésedet.” (*Két atyafi szent szüzek*, 1789, 86–87.)

A Jézus Szíve iránti odaadás Gertrúdisnál és Mechtildnél az Istenhez való tartozás és az isteni szeretet záloga volt. Ez ténylegesen, képi formában is megjelent látomásaikban, melyekből a Gertrúd-imakönyv első kiadásaiban még rendszeresen idéztek a szerkesztők.

„Midőn egy üdőben Szent Gertrudis az Krisztus szentséges testit magához vőtte volna, megnyitná isteni lelki szemeit, és az következendő dolgot néki mutatná, mert láttya vala, hogy az Isten Sziviből egy gyönyörűséges arany drága kövekkel rakot láncs jőve ki, amelly el szakadhatatlanképpen az Szűznek lelkit Istenhez kapcsolá. [...] Szent Gertrudis lelki Szemeivel lélekben elragadtattván, látta, hogy az Szent áldozat idein, gyönyörűséges menybéli galamb szállott le szivibe kedves fészket szerzett; annak utána megjelent néki az Isten fia és mind két kezeivel az Szűz Szívét magához szorította.” (*Mennyei követek*, 1681, 224–226.)

Jóllehet a 18–19. század során e látomásszövegek kikerültek a Gertrúd-imakönyvek újabb és újabb átdolgozásaiból, a Jézus Szíve iránti tisztelet és odaadás ekkor kapott újabb lendületet hazánkban, hogy aztán a 20. század első felében újra virágkorát élhesse. Jézus és Mária Szíve a szeretet kiáradásának szimbóluma lett, reményt és vigaszt adva a hozzá fohászkodók sokaságának. A két misztikus Jézus és Mária Szívéhez íródott imaszövegei ekkor is mankóvá válhattak a földi világ korlátozottságából kitörni vágyó, a transzcendens élmény után sóvárgó ember számára.

A krisztusi szent sebek mélységének, a szenvedő Krisztus fájdalmainak compassiója (együttérző átélése) volt az imák másik ilyen erős láncszeme. A sebek, a keresztre feszített Krisztus fájdalmába való belehelyezkedés és az azzal való azonosulás lehetővé tette az együtt fohászkodó saját szenvedésének és szomorúságának a kifejezését is.

„Oh! melly keserves kint szenvedett akkor a’ te Szíved, mikor ápolgattad tövis koronával meg-lyugattatott Fejét, lágyan tapogattad dárdával megszárt Oldalát, Kezein, Lábain kegyetlen szegek sebeit Szemlélted. Oh Szomorú Anya! hányszor Szent Fiadnak, romlott Ortzáját megtsókoltad: hányszor szivedből forró könnyhullatásiddal Testét megmosogattad, hány keserves jajgatással megsirattad. Oh fájdalmas Anya! mind ezekért a te keserves Szíved óhajtsáért; kérlek vigasztald meg lelkemet, midőn testemtől elválík; vedd szent Karjaidra, és vidd az örök ditsőségbe.” (*Két atyafi szent szüzek*, 1789, 106.)

Erdélyi Zsuzsanna kifejezését és gondolatát ezeknél az imáknál is érvényesnek tekinthetjük. A szenvedés és a szeretet lírai kifejezései ezek a szövegek,

melyben a gyermeke kínjaiért szenvedő anya fájdalma és az emberiségért életét adó Krisztus szeretete vált az imádkozó belső erőforrásává. „Vallomások sora igazolja, hogy az anya-fiú átélte, fölnagyított, misztikus síkon jelképpé növelt szenvedésével azonosulva tompult a saját fájdalom, elviselhetővé vált az egyéni »könyökig könnybe« lét.” Különösen szép példája ennek a szenvedő Krisztus testrészeihez írott kontemplatív jellegű fohász:

„Üdvözlégység Jézusomnak gyenge Teste, mely az emberi nemzet idvességéért kínokat Szenvedtél. Üdvözlégység teremtett állatoknál börsületesebb Fő, rettenetes mindenek előtt, mely mi érettünk tövissel megkoronáztattál, és nádszállal verettettél. Üdvözlégység, Megváltómnak drágalátos Szent Ortzája, mely érettem megpökdöstettél. Üdvözlégység, Uramnak kegyelmes két Szeme, mely én érettem sok könnyhullásokban usztál. Üdvözlégység, Krisztusomnak szentséges Szája, mely én érettem epével, és etzettel megkeseredtél. Üdvözlégység Istennek szent Füle, mely érettem sok szidalommal terheltettél. Üdvözlégység Krisztusnak Szent Nyaka, és Háta, mely érettem nyakasztattál, és ostoroztattál. Üdvözlégység szerelmes Uramnak Kezei, melyek érettem szegekkel megfurattattak. Üdvözlégység ISTEN Fiának Szent Oldala, mely dárdával megnyitattál. Üdvözlégység Istennek Sz. Térde, mely imádságban megkoptál. Üdvözlégység édes Istenemnek egész Teste, mely érettem megsebesítettél, meghóltál, eltemettettél. Üdvözlégység drágalátos Szent Vér, mely vétkeimért, kiöntettél. Üdvözlégység Megváltómnak Sebe váltságunknak árara, mely most Mennyben mint a Nap, fényes vagy. Ezekbe a Sebekbe szerelmes Jézusom írj bé engemet, és ellenségim előtt rejtse el, 's lelkemet szentséges Sebeidért ékesítsd fel Sebeidnek szépségivel, hogy mikor testemtől elválík, előtted megjelenhessek, Ámen.” (Két atyafi szent szüzek, 1789, 120–122.)

Zárszó. Sík Sándor a misztika Istenhez vezető útjairól a következőket írja: „Az Isten megismerését az emberhez valami közvetíti (gondolkodás, írás, emberi szó). A vallástörténet és a tapasztalat bizonyossága szerint van azonban az embernek Istenhez – helyesebben az Istennek az emberhez – olyan útja is, amely nem szorul közvetítő közegre, amelyen át az ember »közvetlenül« tapasztalja meg Istent.” Ez a tapasztalati megismerés a szemlélődés, a belénk öntött elmélkedés, azaz a misztika, írja a szerző. Cochem imáival ezt az évszázados hagyományokkal rendelkező utat és utazást mutatta meg olvasóinak. A tőle megszokott, érzelmekkel átítatott, plasztikussá tett, egyszerű nyelvezetű imáiban tanította olvasóit, miként léphetnek erre az útra, hogy aztán ők is részesedhessenek az istentapasztalás nagyszerű élményéből.

Ezekről az útkeresésekről, úton levésekről tudósít bennünket az elmúlt fél évszázad során összegyűjtött több ezer archaikus imaszöveg, melyekben olykor a középkori misztikus apácák imáinak képei és gondolatai is visszacsengenek. Zárógondolatként álljon itt egy további példa:

Oh, Uram Jézus Krisztus, ki százket csapást a zsidóktul felvettél,
Azoktul, akikben harmincszor pofon verettél,
Annás házánál héccer fődre estél,
Fejeden, karjaidon és melleden harminc ütést szenvedtél,
Vállaidon is harmincat,

Szent hajadnál fogva harmincszor vonattál,
 Szencséges szívedből százhuszonkilenc foházkodást bocsájtottál,
 Harmincháromszor szakálladnál fogva hurcoltattál,
 Halálószerűen taszítottál, hogy a kereszttel a földre estél,
 Tehát ezerhatszázhetvenhat csapást ostorozásodkor szenvedtél,
 Szent fejedet a töviskorona miatt ezer sebet szenvedtél,
 A kereszten három hegyes tövis szent fejedet ájtárta,
 Orcádra harminchétszer köptek,
 Szent testeden ötezer-négyszázhetvenöt seb.
 A vitézek, kik megfogtak, ötszáznyolcvan volt,
 Hóhérok harminchárman,
 Kik kötözve vezettek, hárman,
 Védnek cseppjei, melyek kiszármaztak, szent testedből
     harmincezer-négyszázharminc volt.
 Védnek kiontása és szent halálad által minden bűneimnek
     bocsánatáért,
 S hogy engem megmencs
 Minden testi és ördögi veszedelemtül,
 Adj malasztot jobbulásomra,
 Ne engedd nekem kimúlnom igaz penitenciatartás és bűneim
     gyónása nélkül,
 És szencséges testednek vétele nélkül.
 Mindezek fölött a te szerelmedet adjad nekem, hogy téged
     szeresselek,
 Nem a pokoltól való félelmemben,
 Vagy a mennyország reménységéért, szeretetből
 És egyedül a te szerelmedért, ámen. (Erdélyi, 1976, 219-es ima)

Szent hely Zebegény és Márianosztra között

Fotó: Pedró Tivadar

Az Istennel létrejövő személyes szeretetközösség női profilja

Jónás Ágnes beszélgetése
Turai Gabriella filológus, valláskutatóval

– Kedves Gabi, egyik kedvenc kutatási területed a középkori női misztika, annak kommunikatív és társadalmi dimenziói. Pár éve Sólyom László-össztöndíjban részesültél, melynek révén misztikatörténeti és vallásszociológiai irányultságú kutatásokat végezhetél a Vatikáni Apostoli Könyvtárban. Mi motivált abban, hogy a valláskutatás és a filológia útjára lépj?

– Mindig is rajongtam az olasz kultúráért, lenyűgözött a középkori olasz irodalom, különösen Dante munkássága. Szerb Antallal szólva, „Az irodalomtörténet itt egy nagy szellemi terjeszkedés története, a végső cél felé: hogy szavakba öntsék, mondhatóvá tegyék a mindenséget. (...) a középkori irodalom szerkezete oly bonyolult, mint azok a csavart nyakú ír madár-ornamentumok, amelyeket a kora középkor annyira kedvelt. Nemzetek és századok átnyúlnak egymáshoz, kölcsönhatások és összefüggések beláthatatlan komplikációjában. Ha szemléletes ábrázolásra törekszünk, nem ragaszkodhatunk szigorúan az időrendhez, mert egészen primitív kultúrfokon álló és ravaszul dekadens irodalmi jelenségek keletkeznek ugyanabban az évtizedben.”

Olaszul tanultam már a gimnáziumban, majd olasz nyelv, irodalom és kultúra szakon bölcsész, valamint vallástudomány szakon szintén bölcsész mesterfokozatot szereztem a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Szakdolgozatomat a *Női misztika a középkori Európában* címmel írtam. Ezt követően a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájában vizsgáltam a középkori női misztika kommunikatív és társadalmi dimenzióit; a szegedi Vallástudomány Tanszék biztosított hátteret a kutatáshoz, témavezetőmnek, Prof. Dr. Máté-Tóth Andrásnak köszönhetően.

– A középkori női misztika nem sűrűn kutatott terület, főleg nem magyar nyelven.

– Ez így van. Szeretett mesteremmel, Pál Józseffel, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Olasz Tanszékének professzorával még a kezdetekkor leültem beszélgetni, és elmondtam neki, hogy mindenképpen a középkorban szeretnék elmélyülni, de nem szeretnék sokadik Dante-kutatóvá válni. Ekkor ajánlotta nekem a középkori női misztikát, valamint a kiváló német történész, Kurt Ruh könyvét.¹ Az olvasottak felkeltették az érdeklődésem, és örömmel vettem bele magam a kutatásba.

¹ A nyugati misztika története. A 12. és a 13. századi női misztika és az első ferencesek misztikája, Akadémiai Kiadó, 2007.

– Hogyan határozható meg a misztika fogalma a teljesség iránti vágy igénye nélkül?

– Nem könnyű megragadni egyetlen definícióval a misztika lényegét és mindazoknak a tapasztalatoknak az összességét, amelyeket a tudomány misztikusnak nevez. Sík Sándor írja, hogy „a misztika nem más, mint megtapasztalni az Istent”. Én azért szeretem ezt a meghatározást, mert kifejezi azt, hogy közvetlen kapcsolatról, személyes szeretetközösségről van szó egyén és Isten között. A misztikusok tevékenysége lényegében az anyagi létezők és a mennyei világ találkozását és kibékítését, s a majdani egyesülését célozza. Az *uniomystica* az Istennel való titokzatos egyesülés legfelsőbb szintje, az isteni végtelenség megtapasztalása, az önfeledt elragadtatás állapota, ami az ego felszámolásával jár. Amint Hans Urs von Balthasar is fogalmaz: „Jóllehet a misztika kifejezés valláspszichológiai értelme meglehetősen sokféle összetevőt sűrít magába, fő eleme egyértelműen a szubjektivitás: az egyik gyakorta (keresztény összefüggésben is) idézett meghatározás szerint a misztika *cognitio Dei* (illetve *Divini*) *experimentalis*, az isteni valóság nemcsak fogalmi, hanem egzisztenciális megtapasztalása is.”² A középkori nőknek gyakran voltak misztikus tapasztalataik, s eme individuális tapasztalat számos esetben lejegyzésre került.

Fontos azonban distinkciót tenni keresztény és nem keresztény misztika között. A nem keresztény misztikák esetében a transzcendenssel való közvetlen találkozás gerjeszthető folyamat – előidézhető például aszkézissel, meditációval vagy különféle drogokkal. A keresztény misztikában azonban nem az ember szánja rá magát Isten keresésére, hanem az Isten indul el váratlanul az ember keresésére. Folignói Szent Angéla, Bingeni Szent Hildegárd és Assisi Szent Ferenc esetében ezt láthatjuk, de Kalkuttai Teréz anya is részesült misztikus élményben, igaz, csak egyetlenegyben. S hogy miért csak egyben? Mert a folyamat – a nem keresztény misztikával ellentétben – nem gerjeszthető. Hiába imádkozza valaki végig az egész életét, s hiába él az Úrnak tetsző életet, a misztikus élmény nem biztos, hogy beköszönt. (De még véletlenül se érezze rosszul magát a hívő ettől, ugyanis az imát Isten mindenkitől ugyanúgy, ugyanolyan szeretettel fogadja, illetve a misztikus tapasztalat nem jelenhet meg mint elérendő cél a hívő ember számára.)

William James orvos-pszichiáter, Jung amerikai kortársa – aki szerint a misztika nem más, mint módosult tudatállapot – a misztikus tudatállapot és élmény elkülönítésére négy karakterológiát használ. Ezek a noetikus minőség, a kimondhatatlanság, az átmenetiség és a passzivitás. Átmenetiség, hogy a misztikus élmény szerinte rövid, 30, maximum 60 percig tart, s miután az egyén átélte a spirituális élményt, passzivitásba esik, ami érthető is, hiszen ez testileg és szellemileg is egyaránt megterhelő. Folignói Szent Angéla például úgy legyengült, hogy nyolc napra ágyba zuhant. Anoetikus minőség arra utal, amikor valaki a misztikus tapasztalat átélése során különleges tudás birtokába jut. Jó példa erre Svéd Szent Brigitta, aki egyetlen revelációban megértette az egész Szentírás tartalmát. Ami a kimondhatatlanságot illeti: James szerint, aki misztikus tudatállapotba kerül, nem képes kellő pontossággal megfogalmaz-

² Beierwaltes, Balthasar és Haas: *A misztika alapkérdései*, Sík Sándor Kiadó, 2008, Budapest, 45–46.

ni, kimondani, amit átél, vagyis az élmény tartalma nem fogalmazható meg pontosan. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az élmény nem közölhető – csak azon a szinten nem, amelyen a misztikus az élményt átélte. Ennek alátámasztására két példát hoznék a középkorból. Az egyik Aquinói Szent Tamástól származik, aki élete végén él át misztikus tapasztalatot: „Omnia quae scripsi videntur mihi palaae” avagy „Mindaz, amit eddig írtam, csak szalmának tűnik ahhoz képest, amit láttam.”

A másik Dante tercinája az *Isteni Színjáték*ból: „Oh, quanto é corto il dire e come fioco al mio concetto! E questo, a ch'í'vidi” (Par. XXXIII. 121–122). „Milyen elégtelen és gyenge a szó az elmém fogalmához, s ez ahhoz képest, amit láttam” (ford. Babits).

– *Milyen feltételei vannak a titokzatos viszony kialakulásának?*

– Ennek a kegyelmi ajándéknak – a kegyelmi ajándék természetéből fakadóan – nincsenek feltételei. Nem ritkán gazdag kereskedők lányai vagy fiai álltak be a szerzetesrendekbe, olyanok, akiknek egyébként nem lett volna okuk a puritán életformát választani. Assisi Szent Ferenc tehetős posztókereskedő-családból származott, édesapja a város egyik leggazdagabb embere volt. Aztán egyszer csak odalépett hozzá Krisztus a San Damiano-templomban e szavakkal: „Ferenc, menj, és javítsd meg omladozó házat!” Ettől kezdve Ferenc fokozatosan felhagyott a nagyvilági élettel, nyitottá vált a transzcendencia felé.

– *Bingeni Szent Hildegárd, Árpádházi Szent Erzsébet, Folignói Szent Angéla, Sziénai Szent Katalin, Svéd Szent Brigitta, Szent Johanna, Avilai Szent Teréz egytől egyig kanonizált középkori női szentek, akik a szeretet és a szolgálat misztikájában megtapasztalták az Istent, az Istennel való szeretetteljes egyesülést, az uniomysticát. Hogyan viszonyult az akkori társadalom hozzájuk?*

– A középkori társadalmat az egyház dimenziója lengte át. Az „extra Ecclesiam nulla salus”, avagy az „egyházon kívül nincsen üdvözlés” dogmája a meghatározó. Gyakorlatilag mindenre, ami a hétköznapiakban történt, vallási magyarázatot próbáltak találni. Svéd Szent Brigittát nem nyilvánították eretneknek misztikus terheesség-élménye és látomásai miatt, sőt, hittek abban, hogy valóban azon kiváltságosak közül való, akik ilyen módon is egyesülhettek Istennel. Ebből is jól látszik, hogy mindazt, amit a középkori társadalom teologizált, a 20. és 21. századi társadalom már medikalizálja, illetve terapeutizálja.

Amikor Folignói Szent Angéla (aki korábban egyébként megvetette a vezeklő embereket, és azokat, akik Krisztust követve lemondanak vagyonukról, böjtölnek és imádkoznak) átéli a misztikus élményt – a templom keresztje előtt meztelenre vetkőzik. Ma egy efféle misztikus élményre nagy eséllyel azt mondanánk, hogy egy ilyen nőnek a pszichiátrián a helye, s ki kell őt gyógyítani a téveszméiből. Ehhez az attitűdhez hozzájárult a *nietzschei* fordulat, a két világháború és a genocídiumok tapasztalata. Pedig milyen jó volna, ha a pszichiáterek és a pszichológusok felismernék a valláslélektan gyakorlati fontosságát, alkalmazásának lehetőségeit, és megpróbálnának együttműködni a kutatókkal! – szerencsére erre vannak pozitív példák. A meztelenre vetkőzés Angéla esetében a Krisztus iránt érzett felfokozott szeretet eksztatikus megnyilvánulása volt. Misztikus látomásait, zárandoklatait, megtérésének állomásait, az alázatosságot és a megpróbáltatásokat gyóntatóatyja, a ferences Arnold testvér jegyezte

fel, majd fordította a klerikusok latinjára, és terjesztette elő kivizsgálásra. A tanítást aztán nyolc minorita teológus hagyta jóvá.

– *Vagyis, akinek az egyház már életében elfogadta a tanításait, annak gyakorlatilag nem volt félnivalója?*

– Így van! A kanonizált státuszt elnyert nők (és férfiak) művei fennmaradtak, mi a posztmodern korban hivatkozhatunk is rájuk, a feministáknak pedig könnyű ezekben a nőkben előképeket látniuk. Folignói Szent Angélát, szövegei elfogadását és szentté nyilvánítását követően, *magistratheologorum*nak (a teológia mesternőjének) tekintették. Persze azért akadnak ellenpéldák is: Jeanne d'Arcot, vagyis Szent Johannát boszorkánynak, csalónak és eretneknek bélyegezik, máglyán égetik meg. További francia példa Marguerite Porete esete. Hogy az ő látomásait az egyház nem fogadta el, abban talán szerepe lehetett annak is, hogy mindketten alacsony társadalmi státusból származtak.

– *Bingeni Szent Hildegárd bencés apátnő élete és misztikus élménye is figyelemre méltó.*

– Olyannyira, hogy a középkori női misztika nagy nyitánya a XII. században pontosan vele kezdődik. Hildegárd a korabeli szokásoknak megfelelően nagyon fiatalon, nyolcéves korában került a bencés apácák közé. A természettel és a gyógyítással foglalkozó írásai miatt az első német tudósnőnek és orvosnőnek is szokták nevezni. Folyamatosan hallgatta lelkében az isteni bölcsességet, ennek tulajdonította a teológiában, a medicinában és a zenében szerzett ismereteit. Neki – Szent Angélával ellentétben – nem voltak elragadtatásai, de nagyon erőteljes képei voltak az anyagi rendekről, az ördögről. Negyvenéves korától kezdte lejegyezni és lediktálni látomásait Volmar testvérnek, III. Jenő pápa pedig kijelentette, hogy nem talál a szövegekben kivetnivalót. Befolyásos, karizmatikus személyiség volt, akihez papok és püspökök küldöttei és „egyszerű” világi emberek is fordultak tanácsért; isteni sugallatra írt leveleit pápák és hercegek is olvasták. Mindehhez természetesen az is hozzájárult, hogy ő maga bencés apátnő volt.

– *Lehetségesnek tartod, hogy az apácarendekbe való elvonulás egyfajta menekülés is volt a korabeli nők számára?*

– Szakdolgozataimban és disszertációmban is kiemeltem, hogy mivel a nők a középkorban a férfiak uralta egyház peremére szorultak (nem tölthettek be egyházi szerepet, a szertartásokon pedig külön ültették őket a férfaitól), valószínűleg különleges tapasztalataik birtokában próbáltak érvényt szerezni létezésüknek. A nők szabadsága és egyéni hangja csak ezen a terepen tudott nem kevés kockázattal érvényesülni, hiszen itt érvényesült legkevésbé a korabeli társadalom elnyomó ereje – privát vallási élmény volt az intézményesült egyház különféle rítusaival és liturgiáival szemben. Feltételezhető, hogy a misztika és a misztikus tapasztalatok menekülési lehetőségként szolgálhattak a nők számára a középkorban, de nem szabad azért ezt kizárólagossá tenni. A női misztikák többségét koruk nem értette. Felfogható mindez azonban a női kreativitás megnyilvánulásaként is, illetve úgy, hogy a nő már ekkor is kereste a helyét a társadalomban. Mindazonáltal óva intem magamat és másokat is, hogy modern kori képzeiteinket kivetítsük a középkor emberére, és különösen óvatosan kell fogalmaznunk a nők helyzetéről a középkorban. Egy izraeli történésznő, Shulamith Shahar értekezett erről a kérdéssről *A negyedik rend. Nők a*

középkorban című, mára klasszikussá vált munkájában. Minden, a téma iránt érdeklődőnek jó szívvel ajánlom.

– Távol áll tőlem, hogy gender-kérdést csináljak a misztikából, mégis furdal a kíváncsiság: másképpen férközhetett közel a középkorban egy nő Istenhez, mint egy férfi?

– A rendelkezésünkre álló adatok szerint a misztikus élmények hetven százaléka a középkorban férfiakhoz kötődött, harminc százaléka származott nőktől, utóbbi hatása azonban nagyon jelentékeny – ahogyan Caroline Bynum kutatásai is rámutatnak erre a tényre. A középkori női misztika nagyon erőteljesen használja a testi képeket, ez a férfi misztikusok esetében nem annyira jellemző. Szent Angéla ismerte a testi szerelmet, számára az erotizáló képek kézenfekvőek voltak, hiszen tudta, hogy a férfi és nő egyesülése a szerelem és a szeretet egyik legerőteljesebb megnyilvánulása. Rómában, a pápai Gregoriana Egyetemen, Alessandra Bartolomei Romagnoli professzor asszony egy konzultációnk alkalmával azt mondta nekem, hogy nincs külön női és külön férfi-misztika. És a világ egyéb vallásaiban, nemcsak a keresztény teológiában, a misztika az misztika. Maga az élmény, azaz az intenzív találkozás a transzcendenssel mindkét nem számára egyforma, „csupán” a narráció az, ami megváltozik az élmény átélése után.

– Talán nem túlzás azt állítani, hogy a középkori misztikusok és az egyház által szentté avatottak között sok nagy formátumú nő volt. Karizmatikus és határozott vezetők voltak, akik transzcendentális élményeik hatására képesek voltak létrehozni közösségeket, s gondoskodtak arról, hogy üzenetük továbbhagyományozódjon. Ma is látunk ilyen nőket, sőt, női felső vezetők, katonák és politikusok világában élünk, akik lehet, hogy ösztönös női érzéssel rendelkeznek, de férfibb minden férfinál, és kőkemények a politikai/vallási harcban.

– Mindenképpen karizmatikus vezetők voltak, és azoknak is kell tekinteni őket, Max Weber-i értelemben is. Doktori kutatásaimban pontosan erre mutatam rá Folignói Szent Angéla példáján keresztül, és csak bízni tudok benne, hogy a feltárt modellt más kutatók is haszonnal tudják majd forgatni a misztika társadalmi dimenziójának feltérképezésekor. A kérdésedre válaszolva, Bingeni Szent Hildegárd szerint a férfi és a nő egyazon érem két oldala. Csakis együtt képesek beteljesíteni a teremtés művét. Csakhogy a 20. század végére bizonyos területeken nagyon megerősödtek a nők, méghozzá extrém mértékben. Egyfajta felturbózott női energia jelenlétének vagyunk olykor tanúi és közvetítői, és nagy kérdés, hogy mihez kezdünk ezen esetekben ezzel az energiával. Létrehozunk egy agresszív, militáns politikát űző női hangot, vagy megízleljük, mit jelent harmonikusan élni a női minőségünkkel és szerepünkkel? Netalán új utakat fedezünk fel?

A női minőségeket, mint a lágyág, elfogadás-befogadás és gondoskodás, egy mai nő nehezebben vagy egyáltalán nem tudja megélni. Ehelyett gyakran megjelenik a keménység, a küzdés, a kontrollmánia, melyek sokkal inkább a sikerességhez asszociált férfienergia jellemzői. Ám biztos, hogy ennek így is kell maradnia? Nem tisztem megítélni, hogy mi lehet egy nő vagy egy férfi feladata korunkban, de úgy vélem, hogy mind a férfiaknak, mind a nőknek el kell gondolkodniuk önmagukon, tisztázniuk kell, merre tartanak, reflektálniuk

kell az életükben történő eseményekre, az esetleges versengésekre és változásokra. Nem spórolhatta meg a tükörbe nézést sem az ókori *delphoi jósdába igyekvő ember*, sem a középkoré, illetve a posztmoderné sem. Ráadásul a jelenlegi helyzet is tanúsítja, hogy életünkbe fokozottan érkeznek krízishelyzetek, ami nagy ajándék arra, hogy önvizsgálatra, valamint saját szerepeink és a társadalomban betöltött helyünk újraértelmezésére nagyobb figyelmet fordítsunk.

– *Kanyarodjunk vissza még egy kicsit a személyes élményeidhez, a pályád alakulásához! A gyűjtőmunka során az embert számos aha-élmény éri. Említenél egyet a tieid közül?*

– Ezúton is szeretném kifejezni hálámat Sólyom László elnök úrnak, az adományozott ösztöndíjért. Óriási távlatokat és lehetőségeket nyitott meg ez a tanulmányút mind a szakmai, mind a privát életemben. Viszonylag sokat foglalkoztam ez idő tájt az 1970-es és '80-as években alkotó feminista szerzőkkel, azokkal, akik alapvetően történészek voltak, s keresték az autentikus női hang jelenlétét a középkorban. Meglepett és ugyanakkor örömmel töltött el, hogy mindezt a misztikákban találták meg. Elizabeth Petroff is elismerte, hogy a középkori nők már tisztában voltak azzal, hogy ha ők valamit mondanak, annak hatása lesz. Egyébként pont az ösztöndíjas időszakom alatt zajlott az *Irgalmasság Szent éve* – római katolikusként óriási élmény volt számomra közvetlen közletről, a Vatikánban megtapasztalni a keresztény energiákat és Ferenc pápa karizmájának tapintható jelenlétét.

– *Van olyan szívednek kedves, misztikával kapcsolatos mondat, amely akár a mottódnak is tekinthető?*

„Nem viccből szerettelek meg. A szeretetem irántad élő, buzgó, s ez neked elegendő lesz” – mondja egyik misztikus élményében Folignói Szent Angélának Jézus. Ez a gondolat nagyon velem maradt. Az igazi szeretet komoly, elköteleződni képes, és ereje mindent átformál. Erről tesznek tanúbizonyságot a nagy misztikusok, amióta világ a világ. Ha még egy mondatot választhatnék, amely igazán kedves a szívemnek, mindenképpen a huszadik századi, domonkos rendi misztika, Madeleine Delbrêl sorát választanám: A szeretet az egyetlen hivatásunk.

Emberre lesztek, ez a Fok, mit megteremteni a feladatotok

Sepsi Enikő beszélgetése Kardos Gyöngyivel
a női misztikáról

– *Onnan indíthatnánk, hogy Az angyal válaszol című könyv, amelynek a megismertetésével leginkább foglalkozol sok minden más mellett, arra négy fiatal, és először is három nő volt leginkább fogékony.*

– Igen, és leginkább Hanna, Dalos Hanna. Ez a történet 1943 és 1944 között játszódik Budapesten, és Hanna rendkívüli fogékonyságával mint egy adóvevő rádió, úgy kapta a felső adást és adta tovább. Különleges adottság ez, és sokszor megtapasztaljuk a misztikában, hogy a nők milyen tisztán képesek egyenesben kapni az adást. *Az angyal válaszol* tanításait Gitta igazságkeresése és belső sürgetése váltotta ki. Mallász Gitta világhírű sportcsillag volt a két világháború között, majd hirtelen otthagyta fényes karrierjét, megkereste Hannát, akivel fiatalon, még az Iparművészeti Főiskolán kötött mély barátságot, aki aztán segítette őt visszatalálni a képzőművészethez és önmagához. Hanna fiatalon ment férjhez Kreutzer Józsefhez, és Strausz Lilivel együtt, aki Gittát sportkarrierje idején gyógykezelt, meghitt baráti kört formáltak Hanna és Józsi budai műteremlakásában. 1943-ban a zajos Budapestről, ahol a hangszórók a szervezett hazugságokat üvöltötték, Budaliget csendjébe vonultak el. Ekkor Gitta és Hanna 36 éves, ők egyidősek voltak, Lili 42 és József 38 éves. Gitta egyre inkább érezte, hogy egy szakadék szélén él-

nek. Budaligeten nappal különféle állami megrendeléseken dolgoztak, melyeket Gitta szerzett be, ebből éltek, este pedig szenvedélyes beszélgetésekbe merültek az élet értelméről, a belső szabadságról és a kreatív lehetőségekről. Ahogy a fa nedve, életnedve az ég felé tör, mert a fényt keresi, kérdéseivel úgy fordult Gitta Hannához, hogy segítse megtalálni a kapcsolatot saját belső fényforrása felé. Hanna azt javasolta, írja le, mi gátolja őt ebben, s milyen változást szeretne. Mikor Gitta felolvasta a listáját, Hanna szólni akar, de hirtelen megáll és figyelmezteti Gittát: „Vigyázz, többé nem én beszélek.” És Gitta ezt hallja: *„Le fognak szoktatni a fölösleges kérdezősködésről. Vigyázz, mert rövidesen elszámolást kérnek tőled. Fel fognak szántani nyughatatlan kereséssel. Meg fognak keresztelni az Élet Vízével. Új nevet fogsz kapni. Megvan az új név, de nem bonthatom fel.”* Hosszú csend után, mintha egy időn túli mélységből jönne a kérdés Gitta felé: „*Ismersz?*” Gitta az emlékeiben kutat, a megfogalmazhatatlan határmezsgyéjén, minden erejével igyekszik az elválasztó rétegeket fellazítani, de nem tud áthatolni a sűrű ködön, mely régóta rátelepedett. A kérdés ismétlődik: „*Ismersz?*” Gitta tudja, hogy belső mestere szól hozzá, hogy mindig őt kereste, de csak dadogni tud. Ez 1943. június 25-én pénteken, délután háromkor történt Budaligeten,

egy kis parasztházban. Így indult be egy 17 hónapon át tartó tanítássorozat, melyből 88 lejegyzett beszélgetés maradt ránk. Az elsőről Hanna így számol be: „A beszélgetés alatt észlelésem kitágult, meglepő pontossággal láttam mindent, és tudatában voltam mestered megelevenítő jelenlétének. Meg kellett találnom a pontos szavakat arra, amit rajtam keresztül mestered közölni akart.” Hanna nem volt soha „transzban”, teljesen természetes maradt. Gitta megélése szerint: „A beszélgetés alatt egy, számunkra ismeretlen intenzitású erőter vett körül bennünket, mely testünk minden sejtjét áthatotta. Egy eddig nem sejtett erő ragadott meg bennünket. Néha Hanna jól ismert arca megváltozott és majdnem ijesztő fenéséget tükrözött.” Időnként Gitta maga mögött félkörben sorakozó hatalmas erők jelenlétét érzi, tekintetük Gittára szegeződik.

– *Gitta miért gondolta, hogy az ő belső mestere szól? Mit tudunk Gitta spirituális háttéréről? Hannáéről?*

– Gitta mindig azt ismételgette: „Teljesen hétköznapi emberek voltunk, ezért választottak minket, bemutatni, hogyan változtathatja meg az isteni tanítás a teljesen banális emberek életét.” Úgy érzem, ez persze túl nagy szerénység. Tény, hogy a négy fiatal művész teljes lényével a saját korában élt és egyfajta modernséget testesített meg. Egyikük sem gyakorolta a vallását, minden dogmatizmustól mentes, szabad emberek voltak, tele humorral és életszeretettel. A kis csoport lelke Hanna volt, „bámulatosan erős koncentrációs képességgel és intuícióval rendelkezett. A mindennapi élet kérdéseit nagy gyakorlati érzékkel, világos pszichológiai megközelítéssel és ki nem fogyó humorral oldotta meg.” Rajztanárként

„legerősebb törekvése az volt, hogy az *Új Embert*, a félelemtől megszabadult alkotó egyént felébressze bennünk” – emlékezett rá egyik tanítványa, Székely Vera. Gitta, úszóbajnoki karrierje után a művészi alkotásba vetette magát, hihetetlenül tehetséges volt, mindenhez értett, éppúgy, mint Hanna. Ők ketten grafikusok voltak, mindig együtt dolgoztak, könyvillusztrációkat, reklámokat és hirdetések, plakátterveket készítettek és folklórkiallításokat rendeztek, remekül kiegészítették egymást. Lili fizioterápiával foglalkozott, minden érdekelt, ami szellemi érték, és ami gyógyító erejű a test és a lélek számára. Sokféle mozgásterápiát tanított, kitűnő pedagógus volt. József bútortervező volt, Gitta őt tartózkodó és csendes emberként jellemezte, aki szeret olvasni, kertészkedni és elmélkedni, és fanyar humorával ledönteni minden bálványt. Hanna az, akiben a legtisztább igényesség lángol, és aki látnoki képességet kapott, ő a teremtmény világban él, de ezt humorral palástolja. Széles látókörű érzéklődése, lelkesedése „ragályos” barátai számára. „Őt kiképezték az angyalok erre a szerepre”, de nem könyveken át. Ismerte ugyan a *Bhagavad-gítát* és *Ramana Maharshi* tanításait, Lao-ce *Tao te kingjét*, de leginkább az Evangéliumok vonzották, Jézus személye, tanítása és példája. Órákat tudott tölteni templomokban, csendben átadva magát Jézus élő jelenvalóságának. A Nagyhetet és a feltámadás ünnepét a máriaremetei templomban töltötte. Gitta szerint, mielőtt hírt kapott papavatásról, festményt vagy fametszetet készített a frissen felszentelt papnak, amelyet személyesen adott át neki, áldásként. Képei sohasem a megfeszített Jézust ábrázolták, hanem a vihart lecsendesítő Jézust, vagy a tanító és a feltámadt, megdicsőült Jézust.

Nekem megvan egy fametszet-sorozata, amely a Miatyánk tíz mondatát illusztrálja.

– *Hanna katolikus volt?*

– Dehogy, Hanna zsidó származású volt. Lili, Hanna és József mindhármán úgynevezett „felvilágosult” zsidó családba születtek, akik nem tartották a vallásukat. Szüleik és nagyszüleik is asszimilált zsidók voltak, és mélyen magyar érzelműek. Hanna mindig magyar szoknyákat és mellényeket hordott, rajongott a magyar népművészetért. Hanna által fedezte fel Gitta is a magyar folklór szimbolikus nyelvezetét és erejét. Hanna meglátása szerint a magyar népművészet egy igen magas rendű szellemi tanítás és üzenet hordozója, egyetemes tudás kulcsa. Lakásukban hihetetlenül gazdag gyűjtemény tanúskodott erről, fafaragások és hímzett párnák, pástorbótok és ládák, ruhák és szőttesek, keszkenők és köcsögök. A házat sajnos lebombázták a háború alatt. Gitta szerint valóságos múzeum volt az a Dunára néző nagy műteremlakás a Szabó Ilonka utcában, a Halászbástya alatt. Én csak fényképekről ismerem.

– *Ezt honnan tudjuk?*

– Gittától, mert sokat kérdezgettem őt.

– *Ti, ugye, barátnők voltatok?*

– Barátnők lettünk és munkatársak, de Gitta elsősorban lelki édesanyám volt. Talán tizenkét éves lehettem, mikor először betoppant az életembe sugárzó lény, hála Édesapám széles körű baráti kapcsolatainak, aki ismerte mindazokat, akik őrizték a magyar hagyományokat. Ezt akkoriban csak úgy suba alatt lehetett megélni. Rábay Miklós alapította az Állami Népi Együttest, ahol Gitta jelmez- és díszlettervező volt, tolmács és öltöztető, intendáns és mindenes. Az együttes fergeteges sikereket aratott

külföldön, emlékszem, amikor Gitta a kínai útjukról számolt be, én ittam minden szavát, elbűvölve. Halvány emlékem van arról, hogy édesapám Gitta bátyját, Ottót is ismerte...

– *Ki volt a te édesapád?*

– Édesapám pozsonyi születésű volt, majd a trianoni békediktátum következtében a család Budapestre költözött, ahol ő vegyész-mérnök lett. A háború előtt Szabó Dezső titkára volt, majd a Szabó Dezső Társaság lelke. Mély magyarságszeretetre nevelt bennünket. Családunk is beleesett a kitelepítések idején a teljes kiszolgáltatottságba, a kitelepítők háromnegyed óráat engedélyeztek szüleimnek, hogy összepakolják a Zugligeti utcai házból a legszükségesebb holmikat. Ők persze inkább a négy apró gyerek kezét és a biliket ragadták meg, mintsem az ezüstkanaalakat vagy a festményeket és a bútorokat... De soha, soha nem hallottam őket panaszkodni, hogy mindenüket elvesztették. Édesapámnak gyönyörű hangja volt, több egyházi kórusban is énekelt, és eltökélte, hogy sok-sok ősi magyar népdalt megtanítsunk, kimeríthetetlen volt ebben, és meséket, verseket, magyar táncokat és ősmondákat – ezt az „örökséget” úgy hívta, „apatej”. „Nem hagyták, hogy látható örökséget hagyjak rátok, hát láthatatlan és halhatatlan örökséget adok át” – mondogatta. A zugligeti házból végül is, különféle állomásokon keresztül, a Szabadság-hegyen kötöttünk ki, Gittáékhoz közel. Akkori szokás szerint ugyan összezsúfolódva három családdal, de szüleim vidám szeretet-szigetté varázsolták otthonukat, ahol dal, zongora és hegedű szólt, versek és történelmi tanulmányok, a szépművészet kincsei s a lelki értékek felfedezése volt a téma, nem a politika.

– *Mi volt a bűnötök?*

– Főképpen a keresztény hit, azonkívül édesapámat, aki az élelmiszerkutató intézet igazgatója volt, a háború alatt azzal bízták meg, hogy Ausztriába mentse az intézet drága felszerelésait. Három év múltán, mikor hazajött, azzal vádolták, hogy „nyugatos”. Mély hite miatt persze kizárták a pártból, ezért duplán bűnhődnie kellett. Mint az első keresztényeké, szüleim példaképe a feltámadott Krisztus volt, a dogmákon túli szeretetvallást gyakorolták.

– *Tehát tulajdonképpen ebben a körben ismerted meg Mallász Gittát.*

– De nagyon kevésbé, azt hiszem, kétszer vagy háromszor találkozhatunk, télen.

– *Miért jött hozzátok?*

– Gondolom, barátságból, édesapám felé.

– *Mallász Gitta édesapád korabeli volt?*

– Igen, szinte egyidősek, néhány hónap különbséggel. Édesapám ropant sugárzó lény volt, akit mindenki szeretett, és azt hiszem, mindenki ismert; jelentős ember volt Magyarországon akkoriban, meg hát utána is.

– *Amikor kétszer-háromszor megfordult nálatok Gitta, ez az ötvenes években volt?*

– Valószínűleg, talán 1955-ben lehetett.

– *Mikor jött Franciaországba?*

– 1960-ban Gitta lepedőbe csomagolta a tizenkét fekete füzetet, mely a Beszélgetéseket tartalmazza, és kis bőröndjébe rejtve hozta ki. A vámnál félt, mi lesz, ha megtalálják, de probléma nélkül ment minden. A háború után tizenöt évig kellett őrizze azokat otthon titokban, hiszen szó sem lehetett a Rákosi-rendszerben, de Kádár alatt sem dobra verni az angyalok szavát, mert azonnal a Lipótra zárták volna be.

De mi csak 1965-ben találkoztunk újra, már Párizsban, egy hihetetlen „véletlen” folytán. Nem tudtam, hogy Gitta Franciaországban él, és persze ő sem tudott semmit rólam. Egy nap telefonáltam a szüleimnek a postáról, ez 1965 augusztusában történt, annak idején csak postáról lehetett hívni, és várni kellett a kapcsolásra akár öt-hat órát, nyilván kellett, hogy valaki fel szabaduljon, aki lehallgatja majd a beszélgetést. Egyszer csak bemondták, hogy Budapest és hányas fülke, rohantam oda, boldogan biztattam a szüleimet, hogy minden rendben van. Persze nem volt minden rendben, de meg kellett őket nyugtatni. Mikor kiléptem a fülkéből, egy idős hölgy megszólított magyarul, mert a fülkén át hallotta a magyar szót: „Te magyar vagy?” Mondom: „Igen, igen.” Bemutatkoztunk, Rosie Rey-nek hívták, és meghívott egy teára a műtermébe. Útközben elmesélte, hogy festőművész, és a Gurdjieff Kör egyik oszlopos tagja, ismeri Suzuki mestert és más híres japán zen mestereket.

– *Kik jártak akkoriban ebbe a Gurdjieff Körbe?*

– Magyarok közül csak Péterfalvi Mihályt tudom említeni, aki aztán Budapestre költözött, ő fordította le magyarra Gurdjieff könyveit. Mme de Zalzmán és Henri Tracol vezették a kört, már csak azokra emlékszem, akikkel baráti kapcsolat szövődött: Jean-Louis Blard akupunktúramester, Robert Vigne gyógyász, Gilbert Huguenin híres fogorvos. Mihály felesége, Péterfalvi Éva festőművész volt, vele hetente találkoztunk, mikor Gitta bevett engem is *Az angyal válaszol* fordítókörbe, minden találkozás igen boldogító volt számomra.

– *Te mikor kerültél Párizsba?*

– 1965. július 30-án.

– *Először milyen célból jöttél?*

– Hogy elmélyedjek a sumer nyelv titkaiban a Sorbonne Egyetemen. Nagypám példaképe Kőrösi Csoma Sándor volt, lelkesített az ő magyarságszolgálatára és rendíthetetlen hite. Gyermekkoromban számtalanszor végigjártuk a térképen hosszú útjának különféle állomásait. Akkoriban az őshazakutatás tabutéma volt, ki se volt szabad ejteni Kőrösi Csoma nevét. Engem szenvedélyesen érdekeltek az őstörténeti kutatások, titkos vágyam volt megtalálni az ősnyelvet...

– És azt Párizsban kerested?

– Igen, mert Magyarországon nincs sumer tanszék, és vonzott a francia kultúra, költészet, művészet és a Sorbonne hírneve. Régóta tanulmányoztam a régi képirással írt nyelveket, persze leginkább az agglutináló, a szótagíró és az urál-altaji nyelvek érdekeltek, mert tudtam, hogy a finn-ugor vonal politikai dolog.

– Ezeket a sumer agyagtáblákat találtad meg a Louvre-ban?

– Először a Sorbonne 4. szekcióján, az Antiquités Assyro-Babyloniennes osztályán kellett évek hosszú során át megtanulni és megfejteni az ékírástos táblákat, René Labat professzor és Jean Bottéro szárnyai alatt. Csak azután kérhettem Maurice Lambert mellé felvételemet a Louvre-ba, hogy ott a vallási és gyógyászati szövegeket tartalmazó táblákkal foglalkozhassak.

– Mit jelentett neked a spirituális utad szempontjából ezeknek a tábláknak az olvasása? Akkor már felmérted, hogy mit fog ez jelenteni?

– Nem, mert eleinte a magyar nyelv ősi megjelenési formáit kerestem, de hamar megigézett a sumer vallás és misztika, gyógyászat és költészet ereje. Sokkal többet találtam, mint reméltem. Az Inannához intézett zsoltárok szépsége és a női mi-

nőség fontos szerepe, különösen a gyógyászatban, igen mély tudásról tanúskodnak. A gyógyítás női hivatása megfogott.

– És ahhoz, hogy a férfiak gyógyítsanak, ki kell fejleszteniük a női érzékenységüket?

– Igen, ki kell nyílni és helyet adni önmagukban a nő befogadó erőnek, érzékenységnek, ez az első lépés. A ráhallgatás és a figyelem, az alázat és az együttérzés, az irgalom és a türelem, a remény és hit ékjelei mind a női minőséggel függnek össze.

– Kik azok a női misztikusok, akiket megismertél Franciaországban?

– A régiek vagy maiak? Franciaországban és Olaszországban végigjártam a híres szent helyeket és kolostorokat, ahol a legmeghittebb szentjeim éltek, hogy áldásukat kérjem. Boldog voltam, mikor Vilniusban eljutottam Fausztina nővér kolostorába is, mikor a lányom ott dolgozott. Ilonka lányommal elzarándokoltunk a Béguinekhez Belgiumba és Hollandiába, Marguerite de Porète és Hadewijch d'Anvers különösen nagy hatással volt rám. Az élők közül a Marthe Robin-nel való találkozás volt a legdöntőbb számomra 1972-ben, ő stigmatizált szent volt, és Chateaufort de Gaule-ban élt.

– Párizsban találkoztál újra Malász Gittával?

– Igen, ott szakadt félbe az előbbi történet, hogy 1965 augusztusában a postán egy idős magyar hölgy, Rosie Rey meghívott egy teára. A Rue Froidevaux-n lakott, és mikor bezárta a kertkaput, mondta: „Csöngess be nyugodtan, egy magyar barátnőm lakik itt, kinyitja neked az ajtót.” És ott találtam magamat szemtől szembe Gittával, aki játékosan rám ripakodott: „Hát te mit keresel itt?” Persze potyogó könnyekkel a nyakába ugrott-

tam, és attól kezdve ő lett a mamám, tényleg mondhatom, hogy adoptált, vigyázott rám minden téren. „Na, ez a pulóver, ami rajtad van, nem elég meleg. És van elég takaród? Fölmegyek hozzád és megnézem.” És inspekciót tartott a padlásszobámban, van-e elég lábasom, mit eszem, stb. Néha idegesített, mert inkább a szellemi dolgokról akartam beszélni vele, de Gitta elsősorban a testi egészségem fölött őrködött, lángpallossal. A terveimről faggatott, megosztottam vele a sumer kutatások élményét, jeleztem, mennyire érdekel a természetgyógyászat és a pszichológia, hogy a szenvedő embereken segíthessek. Hamarosan egy nagy összetörettetés ért engem, nagyon mélyre kellett leszállnom, talán „aki dudás akar lenni” alapon. Most már hálát adok mindenért, ami történt. Az eset következménye viszont az volt, hogy Franciaországban maradtam. Gitta látta, hogy egyre mélyebb depresszióba süllyedek, és megérezte, hogy végezni akarok magammal. Bár neki csak annyit mondtam: „Gittám édes, ne nyugtalankodj, egy hosszú utazás vár rám, majd hírt adok neked magamról, mihelyt tudok.” Ő persze rögtön megértette, hogy miről van szó, csak rám kellett nézni, és azt válaszolta: „Semmi baj, de ha nem abszolút sürgős az utazásod, akkor előbb szeretnék neked odaadni egy kéziratot, amelyet rám bízta, fontos számomra a véleményed, hogy érdemes-e kiadásra, és szükséges lenne-e a franciára fordítása.”

– És ez volt Az angyal válaszol?

– Ekkor még *A négy hírnök* volt a címe. Csak 1988-ban, az első magyar kiadáskor kapta *Az angyal válaszol* címet.

– Melyik részt kaptad?

– Az elejétől a 42. beszélgetésig. Hangosan kezdtem felolvasni a pad-

lásszobámban körbe-körbe forogva, lázban égve deklamáltam az éltető, magyarul zengő szöveget, néha az örömtől és hálaadástól térdre hullva potyogó könnyekkel és ujjongva. Az Angyal szavának ereje, mint az ősi ráolvasó rigmusoké, a sejtjeim mélyéig hatolt. *„Emberré lesztek, ez a Fok, mit megteremteni a feladatotok.”*

– Mit gondoltál erről?

– Szinte eksztázisban voltam, mondtam Gittának, hogy ez csodálatos, a legfontosabb, amivel életemben találkoztam, ezt nekem írták. És azért írták, hogy életben maradjak. De fogalmam sem volt arról, hogy Gitta személyesen élte át az eseményeket, és benne volt.

„A világ szomjúhozik, a Forrás bennetek. A világ kiált, a csend bennetek. A világ sír, nálatok az egyetlen ír. Kegye a törvény felett. Híd az örvény felett. Sikoly helyett mosoly. Téboly helyett béke. Nem a háború vége, de az ÚJ. Hozzátok le végre!”

– Akkor mennyi ideje ismerted már Gittát?

– Majdnem egy éve, talán nyolc hónapja. Sokszor találkoztunk, ismertem a barátaimat, tudtam, hogy Indiában járt és ott mesterekkel találkozott, hogy a zürichi Jung Intézet igazgatójával, Aurigemma professzorral tanácskozott egy fontos magyar kéziratról, amelyet rábíztak. Gitta mindig mókázott, sziporkázó volt, sugárzott, mint a nap, de magáról lényegében sosem beszélt. A másik ember érdekelte, és mindenkiből ki tudta hozni a legszebbet, a leginkább építőt, a rejtett tehetségeket és készségeket, amelyekről az illető nem is tudott. Mikor nekem kölcsönadta *A négy hírnök* kéziratát, meg akartam az egészet tanulni kívülről, mert azt hittem, hogy nem szabad lemásolni. Aztán egyszer megkértem Gittát, megengedné-e,

hogy lemásoljak egy-egy részt belőle, mert nem tudok mindent megtanulni, és ez a tanítás életszükséglet számomra. „Persze, nyugodtan másolj le részeket, de ne add oda senkinek” – mondta. A kéziratban Gitta nevét egy A betű helyettesítette, amiről arra következtettem, hogy Anna vagy Anikó a szereplő neve. A többi név – Hanna, Lili, József neve – helyes volt. Ki gondolta volna, hogy Gitta részt vett a beszélgetéseken, és ő az események egyetlen túlélője? Gitta annyira tapintatos és diszkrét volt e témában, az volt a gyanúm, hogy bele se nézett a kéziratba. Ezért folyton győzködtem, hogy milyen szép, és meg kellene ismernie, sőt nemcsak franciára kell lefordítani, de a világ minden nyelvére, mert ez a legfontosabb könyv, ami a 20. századnak adatott. És micsoda kegyelem, hogy magyarul kaptuk ezt a hihetetlen ajándékot.

– *Miért titkolta ezt el?*

– Nem titkolta, csak mélyen tisztelte a másik ember véleményét, de ha valaki élő tápláléknak érezte, akkor idővel felfedte magát.

– *Értem. Nem akart senkit sem befolyásolni.*

– Így van. Hogy ne azért olvassam el, mert ő adta, és örömet akarjak szerezni neki. Azt akarta, hogy én magam fedezzem föl.

– *Akkor hány éves volt Gitta?*

– Hatvanvalahány. Gitta mindig szeretett volna egy kislányt, ezért „örökbe fogadott” engem. De csak a tanulmányaimról, az étkezésről, Raimana Maharshiról, Jungról, az iráni szufi mesterek látomásairól beszélgettünk, az angyal-témában hagyott boldogulni, érlelődni. Egy nap telefonon bejelentettem neki: „Na, Gittám, égből jött érve van, a »Négy Hírnök« résztvevőivel álmodtam, és te is közöttük voltál, csak sokkal fiatalabban.”

Mire ő rákérdez: „Hanna milyen volt?” Kezdem leírni: „Az álmomban Hanna alacsony és kék szemű volt, vékonyka, és szőke haját oldalkontyba, a fülére tekerve hordta. József magas és bajszos, barna szemű, csendes, kicsit ironikus mosollyal.” „És Lili?” – kérdezi. Leírom, hogy világosbarna a haja, és vékony, de izmos a teste, és ropant finom az arca. És hozzátésem: „Te is benne voltál, ez azt jelenti, hogy el kell olvasnod a kéziratot.” Ezután nagy csönd, és ismétlem: „Gitta, te benne voltál!” A vonal másik végéről hallom a választ: „Benne voltam.” Persze azt hittem, hogy az álmomról van szó. Akkor elismételgettük négyszer-ötször, hogy „Benne voltál”, „Igen, benne voltam”, míg végre megértettem, potyogó könnyekkel, hogy igazában benne volt. „De miért van a szövegben A a te neved helyén?” „Mert nem akarok senkit befolyásolni.” Gitta ennyire tapintatos volt. Nem sokkal később meghívott a fordítócsapatba, és attól kezdve a kulcsszavakon dolgoztunk.

– *És hányan voltak az angyal válaszol fordítókörében?*

– Öten voltunk, négy magyar és egy francia. De először meg kellett értenünk a szöveget, ami évekbe telik.

– *És ki volt ez a négy magyar? Gitta, te, Péterfalvi felesége, Éva...*

– Talán Rosie, de nem vagyok biztos benne. Időnként Laci, Gitta férje is besegített.

– *És ki volt a francia?*

– Hélène Boyer és néha Josette.

– *Hélène Boyer él még?*

– Nem, meghalt, vele az angyal válaszol első kiadását készítettük elő.

– *Esetleg az Aubier Kiadóból valaki?*

– Nem, mert az Aubier-ben Dominique Raoul Duval és Françoise Mau-pint csak 1975-ben ismertem meg

személyesen. Én leginkább Gittával találkoztam kettesben, meg Évával, akinél modell voltam, mi hárman sokat voltunk együtt.

– *És mit csináltak, amikor találkoztatok?*

– Hangosan olvastuk fel az Angyal-könyvet, majd rövid csend után megbeszéltünk egy-egy részt. Sokat kínlódtunk a fordítással, nagyokat nevettünk néhány abszurd megoldáson, és sóhajtoztunk, hogy lehetetlen lefordítani. Közben átalakultunk, mármint én. Gitta csodálatos kitartással dolgozott a francia fordításon, tizenöt éven át.

Számomra óriási élmény volt, de ez aztán abbamaradt egy ideig, mert férjhez mentem, lett két gyermekem, és St Maximinbe, Dél-Franciaországba költöztünk. Gittával sokat leveleztünk, három évig nem láttam, majd az akupunktúramesterem vitt el hozzá Dordogne-ba.

– *Ez mikor volt?*

– Azt hiszem, 1972-ben. Azelőtt a gyorsmetróval háromnegyed óra alatt nála voltam, de Hay-les-Roses-ból Gitta és Laci Dordogne-ba költöztek. Egy hetet töltöttem náluk, azalatt megújultam, magamra találtam.

– *Melyik volt az a három év, amikor nem találkoztatok?*

– Kb. 1969-től 72-ig, időtlen idő volt.

– *Miért fontos Az angyal válaszol, mennyiben misztikus mű?*

– Ez a dokumentum nem egy emberi misztikus élményhez visz közel, ez a mű inkább a kijelentések kategóriájába tartozik, mint a legmagasabb minőségű ősi szent iratok. Ez egy angyali üdvözet. A budaligeti angyalok az Új Ember születését sürgetik bennünk fáradhatatlanul, a mai kor emberéhez szólnak. Bárkihez: „Van, aki megérti, a többi nem. Hiába tanult, mégsem érti. Hiába nem tanult,

mégis érti.” „Én lejövök hozzád, te feljössz hozzám.” Egy összeomló belső vagy külső rendszerben, mint az akkori, és egyre inkább a mostani, ezt üzeni az Angyal: „Ha láttok porladni valamit, higgyétek, a Fény közelít. Hírétől megremeg a föld, és összedől, mit ki nem tölt az ÖRÖK IGE.” „Az Új világ hozzátok kiált születésért.” Valami egészen ÚJ van születőben. Rajtunk múlik a létrejötte. A megújulás csak belülről indulhat. Négy művész kapta a tanításokat, akik nem jártak templomba, akik nem jártak zsinagógába, akik nem gyakorolták a vallásukat, ez a dokumentum előnye, mert így bárkihez szól. Szabad emberek voltak, a maguk korában éltek. Az elején kérdéseket tesznek fel a belső mesterüknek, akiről csak a 42. beszélgetésben derül ki, hogy Angyal, innen a cím: *Az angyal válaszol*. Három részből áll a könyv, az első rész Budaligeten, a második rész Hanna szüleinek a lakásában zajlik, a Keleti pályaudvar mellett, és az utolsó rész a Budakeszi úton, a hajdani Katalin zárdában megszervezett katonai varrodában, melyet Gitta vezetett, azért, hogy megmentse barátait a deportálástól, és 135 zsidó asszonyt és kilenc gyermeket. Mikor 1944. december 2-án a nyilasok betörték a varrodába, csak tizenhárom asszonyt találtak, a többinek sikerült elmenekülnie. A tizenhárom között ott volt Lili és Hanna. Ők nem akartak menekülni, mondván, hogy ha mindenki eltűnik, a nyilasok azonnal főbe lövik Gittát, mert a névsor elárulja, hogy hányan dolgoztak ott. Hanna pontosan tudta, hogy Gitta a *Beszélgetések* letéteményese és továbbadója. Hannát és Lilit a többiekkel együtt még aznap Ravensbrückbe deportálták, és soha nem jöttek haza. Mégis örömhimnusz ez a könyv.

A 29. Beszélgetés így kezdődik: „Az öröm bölcsőjéről szólok. Gyűlölet, tűz, méreg – ez az öröm bölcsője. A teremtett világ az Ő teste... Egy titok van. Értsétek meg! ÁTALAKULÁS. AZ EMBER A NAGY ÁTALAKÍTÓ... ÁTALAKULATLAN ERŐ, FELHASZNÁLATLAN ERŐ ROMBOL, PUSZTÍT, MÉRGEZ. Pusztító erők nincsenek a helyükön. Ezért pusztítanak... Ami rosszat csak el tudsz képzelni, abból lesz az Új Jeruzsálem. MERT NINCS ROSSZ, CSAK A FEL NEM ISMERT FELADAT. HA NEM TESZED MEG, ELPUSZTÍT. A rossz az Öröm bölcsője... A tűz pusztít, de fölfelé örömlobogás.” „A mosoly a Megváltás példája... Ha olvasol egy könyvet, olyan közel hozod, hogy lásd. Ha engem olvasni akarsz, közeledned kell. Én a mosolyban lakom.” Az angyal tudta, hogy Hannát, Józsefet és Lilit elviszi a történelem vihara, és mégis örömhimnusz az egész tanítás, mely így végződik: „Zengjen a dal! A halál fölött a diadal!... Higgyétek, az öröklét immár a tiétek!”

– Tulajdonképpen az, hogy az angyal így magyarázza nekik, ebben a vonulatban, először szabad szöveg, és aztán rímes és verses szöveg következik, ez a személyükhöz igazodó tanítás, vagy van ennek valami sokkal univerzálisabb dramaturgiája?

– Személyesnek tűnik, hiszen sok rész párbeszédformában zajlik, de a tartalma abszolút univerzális. Gitta mondta, ők tudták, hogy csak rezonáló hangszerek voltak, és az angyalok tanítása az egész emberiséghez szól, amely egy nehéz és izgalmas és drámai fordulatban van, mert vagy elpusztítja önmagát és az egész Földet, vagy pedig sikerül egy magasabb szintű tudatállapotba lépnie.

– A magyar nyelvű beszélgetéseket később adták ki, mint a franciát, különös módon.

– Gitta először franciául akarta megjelentetni a könyvet, remélve, hogy a francia kiadás után könnyebben megy majd a magyar, ez 1976-ban sikerült is.

– Az első kiadója Farkas József református lelkipásztor volt, aki szalmazdatban adta ki. Tudsz-e erről valamit, hogy volt ehhez egyáltalán bátorsága? Sok szempontból merész tett volt. Másodszorra már egy kiadó, a Fekete Sas Kiadó vállalta föl. És nemrég jelent meg magyar fordításban, a te fordításodban Gitta első magyarázó kötete, Az angyal válaszol, ahogy én megéltem címmel.

– Péter Ágnes, Gitta meghitt barátnője vállalta a magyar kiadás intézését. A háború után ők együtt dolgoztak a Batthyány utcai műteremben. Ági a Katalinban ismerte meg Hannát és Lilit, de ő csoda folytán megmenekült. Mikor remény csillant fel a kiadásra, Ági rendezte sajtó alá a szöveget Gitta vezényletével. Ágival az összes magyar kiadót végigjártuk, az Európát, a Magvetőt, a Szépirodalmi, de senki sem merte vállalni a kiadást. Ági adta át a szöveget Éva néninek és Jóska bácsinak, akik törhetetlen hittel, bátran vállalták a kiadást és a terjesztést.

– Ez már később volt.

– Mi pedig pénzt gyűjtöttünk itt, hogy lehetővé váljon a magyar kiadás. Farkas Jóska bácsi lánya, azt hiszem, Győrben valami nyomdában dolgozott, de csak éjjel tudta ezt ki nyomni. Aztán csodálatos módon még könyvesboltokban is megjelent itt-ott, akkor már egyre szabadabb volt a levegő Magyarországon.

– Ez hányban volt?

– 1988-ban. Ebből az első kiadásból hiányoznak még Gitta magyarázatai, ezek a 2005-ös kiadásba kerültek bele.

– Milyen magyarázó részek voltak ezek?

– Gitta volt az egyetlen tanú, aki személyesen megélte az eseményeket és kapta az Angyalok tanítását Hannán keresztül. Az Aubier Kiadótól Dominique Raoul-Duval érdeme, hogy „kicsikarta” Gittából az átélés élményeit, melyek csak a második, az 1990-es francia kiadásba kerültek bele, mi onnan fordítottuk magyarra. Magyarul csak a 2005-ös kiadásban szerepelnek. Dominique a ’90-es francia kiadás előkészítésekor alaposan kivallatta Gittát, hogy mit érzett, hogy érzett...

– *Fantasztikus, hogy harmincvahárom évvel később erre még emlékezett. Sőt, negyven.*

– Szinte ötven év múltán Gitta élénken emlékezett mindenre, amit átélt. Időnként jelzi, hogy milyen fényeket látott vagy milyen illatot érzett, hogy milyen színjelenséget látott. Ezek nagy kincsek, hiszen csak Gitta tudta ezeket átadni számunkra. Az 1990-es kiadás ezekkel a magyarázatokkal jelent meg, ami azért is fontos, mert Gitta két év múlva „hazatért” az égi hazába...

– *A kéziratokat Gitta hozta ki Franciaországba. Nem maradtak meg ezek a füzetek?*

– Sajnos, úgy néz ki, hogy nem maradtak meg. Gitta mondta, hogy szeretné rám hagyni a Füzeteket, és én tiltakoztam: „Gittám, édes, amíg te élsz, legyenek veled, őrizzenek, semmi ok arra, hogy idő előtt elhozzam tőled a füzeteket.” És aztán már nem volt lehetőségem visszaszerezni a füzeteket, sajnos.

– *Ha már a személyes megtapasztalásoknál tartunk, mert hiszen az Angyal-könyv is arra biztat, hogy mindenkinek személyes megtapasztalása lehet, hadd kérdezzelek a te*

személyes megtapasztalásaidról. Hiszen nyilván rád is hatott a könyv, meg egyáltalán nem véletlenül foglalkozol ezzel.

– Igen, ez így van. Egyrészt Gitta megbízott ezzel, mert én sokszor kérleltem: „Gyere, együtt visszamegyünk Magyarországra, és megpróbálunk erről beszélni.” „Nem, Magyarországot rád bízom” – hangzott újra és újra a válasz. Ami az én élményeimet vagy megtapasztalásomat illeti, ezekről nem szoktam beszélni. Csak annyit, hogy hatéves vagy hétéves lehettem, amikor az ágyam végén láttam egy gyönyörű, csodálatosan fénylő formát, aki nagyon szép volt, mosolygott és szólt hozzám. Az életemet végigkísérték az angyalok, génuszok, mesterek, váteszek, táltosok, védőszellemek, ki hogy nevezi őket. Hatévesen megkértem az angyalomat, hogy nagyon szeretnék egy kistestvérkét. Legalább egy évig minden este és reggel azért imádkoztam, hogy legyen egy kishúgom. És, csodák csodája, született egy kishúgom. Biztos voltam benne, hogy angyali imameghallgatás által. Az életem folyamán többször éreztem az angyal jelenlétét, de sokszor csak legyintettem, hogy ez biztos kivétel, mert nem lehet, hogy az angyalok számára én fontos legyek. Aztán volt egy halálélményem...

– *Egy halálközeli élményed?*

– Egy halálközeli élményem, amikor tisztán megjelent az angyalom, és vezetett, de mondta, hogy ez nem az én óráim, és segít, hogy visszajöjsek a földre. És hála Istennek, vissza is jöttem...

– *Ez nem érthető. Az angyal mondta azt, hogy...*

– Az angyal szavak nélkül feltárta előttem képekben az életem folyamán mindazt a sok segítséget, áldást, kegyelmet, szeretetet, amit kaptam, de

észre sem vettem. Mintha a „másik oldalról”, egy kitágult, mondhatnám, teljes tudatszintből szemlélném életem eseményeit, nem az én „normális” tudatállapotom szerint, hanem az Ő fényében. Minden eseményt, ami addig történt, áthatott és megvilágított a szeretet fénye. Mintha belülről jött volna. Megjelentek előttem arcok, helyzetek, idézetek az Újtestamentumból, és néhány sor kivetült életem a naplóimból, olvasmányokból, tanáraitól, mestereimtől. Egészen más szemszögből világítva meg a találkozásokat, álmokat. Az egész életem elvonult előttem, és éreztem, hogy *„nem vagy soha egyedül, égő szemeikkel figyelünk és kísérik”*.

– Ez az a bizonyos nehéz életese-mény volt, amely után elkezdted ezzel komolyabban foglalkozni?

– Igen. Ettől könnyebb lett minden, szárnyakat kapott az életem, és sokkal mélyebb kapcsolatba kerültem az Élettel, az ÉLŐ szívdobbanásával minden formában és anyagban. A mindenségben lüktető egység a Fény-Mag tiszta lángja. Valószínűleg ezt kéri megőrizni Ady Endre: „A tüzet ne hagyjátok kialudni”, s az Angyal: *„Szítsd a tüzet, én majd segítek.”* Ezt éreztem nagyon erősen, felejtethetetlenül erősen. Mintha egy titkos ütemre, szívdobbanásra táncolnánk együtt. Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy mindig engedelmeskedem a Vezetőmnak, mert nagyon önfejű tudok lenni és vakmerő, sokszor hiányzik az alázat belőlem, de valahogy megérezem és felismerem a Segítőm hangját és jelenlétét, figyelmeztetését. És az angyalok elvárását felém. Mindannyiunknak több Segítője és Sugárzója van, a feladatai szerint.

– Kicsit erről még hadd kérdezzek. Azt mondod, hogy rátaláltam magamra, rátaláltam az angyalomra.

Tehát a magam és az angyalom az ugyanaz?

– Az angyal szerepe az, hogy összekösse védettjét a felsőbb szinteken várakozó lehetőségeivel, hogy segítse híddá válni a teremtő és a teremtet világ között. Változás csak belülről jöhet. Mint Gittánál, akinek elege van a régiből és az Új felé vágyakozik. Ezzel indul be az egész Angyalválasz. Egy belső MAG veszi át az irányítást, mely éberségre serkent, és fokozatosan leperegnek a régi ruhadarabok, kivedlünk az elavult bőrből, mint a kígyó. Csak alázattal megy, hálaadással, sok felesleges kacattól megszabadulva, azt az imádatot átélve, hogy mindenben Ő van: *„Legyetek új edény, Aranykehely! Átlátszó Aranykehely, melyben helyet lel, örök Életet lehel az isteni Szeretet.”* (451. old).

– Mindenben Ő: Isten?

– Igen, megtanít arra, hogy mindenben Őt lássam, az Istent lássam. Az angyal, mint egy vékony aranyfonal, összeköt bennünket az isteni erővel: szeretettel, fénnel, sugallattal, indíttatással, küldetéssel stb. Az angyal az ikertestvérem, fényttestvérem, aki segít, hogy ne csak kifelé, hanem befelé figyeljek. Hogy belülről, a Teremtő sugallatból jöjjön minden szó, tett, hogy ne a külső elvárások rabja legyek, hanem a Fény szolgálatában, szabadon éljek. Örömben: *„Az Örök öröm az örökötök.”*

– Tehát mintegy előképem az örökkévalóságban.

– Igen, előképem, ez jó szó.

– Amelyet magammal azonosnak érzek.

– Ez az, a legmélyebb önmagam, túl önmagamon.

– S miért kell ehhez több angyal?

– Én nem számlálom őket. Csak azt tudom, hogy sok és nagy a feladatunk. Azt érzem, hogy az EGY különféle

vetületekben jelentkezhet, a különböző funkciók szerint. Egy szép napon a kínai mesterem, Zhixing Wang, mikor beléptem a dozsóba, hogy csikungot gyakorlatozzunk együtt, hunyorogva és mosolyogva közeledett hozzám és vizsgálgatott, és azt mondta: „Te, tudod, milyen sok angyalod van?” Kérdezem: „Tényleg? És a taoisták is angyalnak hívják?” Azt mondja: „Bármilyen néven hívjuk őket, angyalok vagy jó szellemek, ezek Fénylények. Az egyik kilencszer nagyobb nálad, ő a jobb oldaladon van, van egy a jobb válladon, van hátul a tarkódnál, van fölötted és alattad is, balra és jobbra és előtted. Rengeteg angyalod van.” Csodálkozom: „Tényleg, és te ezeket mind látod?” „Hát igen.” Erre oda-nyújtottam neki a füzetemet: „Le tudnád őket rajzolni nekem?” És azonnal lerajzolta a füzetembe a sok védő-angyalt. Tisztán látta, hogy ott van mellettem legalább öt vagy hét különböző ilyen fényalak. Gitta is többször megjegyezte: „Neked nagyon erős angyalod van, és sok angyalod van, mert nagy a feladatod.” Persze ezt nem értettem és nem vettem komolyan, azt hittem, csak azért mondja, mert szeret engem. De megvallom, állandóan érzem az Égiek őrző-vigyázó tekintetét

rajtam. Érzem irányításukat, amikor gyógyítok vagy tanítok, és a családi kapcsolatokban is. Csak az átadottság művészetét kell gyakorolni, átlátszóvá válni, hogy ne én okoskodjak, hanem nekik adjam át a szót. Hanna jobban mondja: „Az intuíció és az inspiráció metszéspontján vár bennünket az angyal, a belső mester.”

– *Ezt lehet gyakorolni?*

– Úgy érzem, hogy lehet. Az ember időnként konstatálja, hogy már megint nem volt elég tömör és világos. Új tudatállapot szükségességét hirdeti az angyal. Gitta így jellemezte a Négy Hírnök szerepét: „Hóvirágok voltunk, az Új Tavasz hírnökei. Át kellett törnünk jégen, fagyon, viharokon. Nektek már könnyebb lesz.”

Az angyal megköveteli az önállóságot, az emberi méltóságot, a szabadságot. Így visz el bennünket az „Üveghegyeken túlra”, önmagunkba: *„Mi ott lakunk a hegyen... a szív mélységében.”*

– *Köszönöm.*

– Én köszönöm a türelmedet és a figyelmedet. Hadd fejezzük be egy angyali üzenettel: *„Csodálatos tükör van benned. Mindent megmutat ez a tükör. Nyugszik benned, és tükrözi ŐT, de csak akkor, ha csend van.”*

$\text{♩} = 108 / \text{min. cca.} - \text{senza vibrato, quasi legato}$

1.

VI.

poco libero

1.

VI.

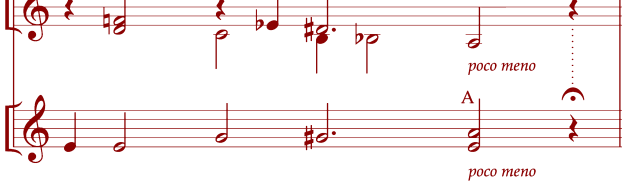
in tempo

1.

VI.

poco libero

1.

VI.

Dukay: ... átöleli a homály ...
szívem, te szívem

in tempo – con sord. di gomma sintetica, poco sul tasto, con pelo volto

[illegible]

The musical score for 'The Rose Tree' is presented in two systems. The first system consists of a vocal line (labeled '1.' on the left) and a violin line (labeled 'VI.' on the left). The vocal line is in treble clef and contains the melody. The violin line is also in treble clef and provides accompaniment. The second system consists of a vocal line (labeled '2.' on the left) and a violin line (labeled '2.' on the left). The vocal line is in treble clef and contains the melody. The violin line is also in treble clef and provides accompaniment. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 4/4. The music is in common time. The first system ends with a repeat sign, and the second system ends with a repeat sign. The tempo is marked 'Allegretto'.

[illegible]

Dukay: ... átöleli a homály ...
szívem, te szívem

in tempo

poco libero

in tempo

poco libero

Durata: 2'48" – 3'00"

Dukay: ... átöleli a homály ...
szívem, te szívem

BELSŐHANG. Töredékek

*Faustyna Kowalska verseiből
és naplójegyzéseiből*

ELSŐ FÜZET: ÉGTENGER

[i/3]

felismertem Isten szeretetét,
berendeztem egy kis cellát
a szívem területén,
Jézusnak egy kis lakást

[i/4]

sírok, mert a festmény nem olyan szép,
sírok, mert a festményen nem olyan szép az arca,
sírok, mert a festményen Jézus arca nem olyan szép,
mint mikor a jelenésben járt arra

[i/5]

ha elfáradok a horgolásban, abbahagyom,
és érzem, szívemben Jézus is pihen,
Krisztus pihen a szívemben, mert fáradt nagyon,
olykor cserélünk, ő horgol helyettem, néha meg üzen

[i/10]

nem szomorú, csak nagyon fáradt vagyok,
de türelmesen várom,
hogyan legyen meg a te akaratod,
drága Jézusom, te vagy az álom

[i/15]

égtengerre néző szobámból látom,
Isten zsilipjei már nyitva-tárva,
egyelőre mindez csak álom,
ki kell hozzá hajolnunk a kegyelem ablakába

MÁSODIK FÜZET: VALÓSÁGMÁSOLAT

[ii/1]

halála után azonnal meglátogatott a nővér, hogy közölje velem a tényt, halálát, együtt imádkoztam vele, érte, reggel szóltak a nővérek, hogy éjjel meghalt, tudom, válaszoltam, mivel meglátogatott, azután segítettem felöltöztetni a halottat, miközben mosdattam, tudtam, hogy még tisztító tűzben szenved, újból imádkozni kezdtem érte, még erősebben, háromnapi imát ajánlottam fel, majd még egyet, hiszen a nővér halála után gyönyörű volt, szinte meg kellett vizsgálni, biztosan meghalt-e, tükröt tartottunk az orra alá, hátha bepárásítja, de a tükör nem homályosult el, bár én úgy láttam, mégsem csinállok semmit meggyőződéseim ellen

[ii/2]

mennyire vágyik Jézus az emberek szívébe jutni, el se hisszük, mert gyönyörűség számára rákapcsolódni a lelkekre, miközben átszögelt kezeiből árad a kegyelem, de a lelkek persze nem ismerik fel a szeretetet, úgy viszonyulnak hozzá, mintha valami élettelen dolog lenne, de én nem feledkezem meg semmiről

[ii/3]

rendben, drága Jézusom, ma valóban jó pár alkalom volt áldozatot hozni, mert az életben vannak olyan pillanatok, amikor olyan állapotba kerül az ember, mintha egyáltalán nem értené az emberi beszédet, hiába templom a szíve

[ii/4]

saját bűnömön kívül semmitől nem kell félnem, mert a mennyei atya akarata bennünk is teljesülni fog fián keresztül, a szenvedés, a fájdalom, a megalázás, a sérelem révén válunk mindinkább Jézushoz hasonlók, és minél nagyobb ennek a mértéke, annál inkább leszünk hasonlatosak hozzá, de ez az egyetlen út, ha lenne jobb, Jézus megmutatná azt is, és mélységes béke tölt el ettől a tudattól, de nem teszi könnyebbé szenvedésem, ezért a föld felé fordítom arcom ilyenkor, ne lássák könnyeimet

[ii/5]

hirtelen szúrásszerű fájdalmat érzetem a homlokomon, ahogy a kápolna felé tartottam, mintha az agyamig hatoltak volna a tövises, ráhajoltam a korlátra, úgy vártam, hogy erősödjön

[ii/7]

Isten műve, az irgalom elfogadtatása lassan halad, de innen tudom, hogy fontos, igyekszem türelemmel lenni

[ii/9]

megint rosszabbul vagyok, az átvett bűnök miatt, nem tudom, kérjem-e a könnyítést, mert néha annyira fáj, mintha már halálom után cincálnák szét ezt a testet

[ii/10]

amit leírok, az messze nem minden, most éppen szaga van a testemnek, annyira átvettem a lelkek szenvedését, ahogy jövök, megyek, teszem a dolgomat, mégis érzem, ahogy folyamatosan hullok szét darabokra, az egyik nővér már hullaszagot érzett a közelemben, ne ijedjen meg, mondtam neki, belőlem jön

[ii/11]

meglepő, az alázat milyen kevés lélekben van meg, nehezen értem meg, hogy nekem is feltétel nélkül kell elfogadnom az isteni akaratot, elfogadni, hogy szeretteimet is ugyanúgy szereti, mint én magam

[ii/15]

még éberebbé kell válnom a szenvedésben, Jézus kegyelmére még nagyobb hűséggel kell válaszolnom

HARMADIK FÜZET: SZÍVCSEND

[iii/1]

mindenki eső után vágyik,
ha túl sok a napsütés,
minden szomjazó élőlény miatt elfog a részvét,
imát mondok, ázik,

záporként érkezik a kegyelem,
irgalmad végtelen
tengerébe merülünk,
egyetlen kedvesem

[iii/5]

minden hasonlat hamis,
hiszen a teremtmények nem érthetik,
mennyre szereti őket Isten,
hisz annál már nagyobb nincs

[iii/6]

mintha minden pillanatom utolsó lenne,
úgy akarok élni benne,
merülni, merülni a lámpafényes éjbe,
irgalma szívemig hullámozó tengerébe

[iii/7]

kerubot állított az apácarend kapuja elé az Úr,
fehér felhőbe burkolva azúrt,
így védjen,
portási szolgálatom alatt minden éjen

[iii/8]

nyolctól tizenegyig
tart a fájdalomhullám,
néha elveszítem az eszméletemet is,
semmifajta gyógyszer által nem csillapul ám

ez a fájdalom,
Jézus haldoklásához hasonlatos,
aztán tizenegy órakor hirtelen vége szakad,
csak a végtelenül monoton fáradtság marad

[iii/12]

kegyelmi állapotban kihálnak,
kihűlnek az érzelmeim,
csak Őt érzem magamban,
s elmúlnak félelmeim

[iii/13]

Istennél kevesebbel nem érem be,
Istennél kevesebbel már nem,
Istennél kevesebbel?, á, nem,
ámen

[iii/14]

csak figyelni a csendben,
meghallani, ha esik, ha fúj,
hogy mit is kíván tőlem
kimondatlanul az Úr

[iii/15]

egy javított, szebb képet képzelek el, amelyik
az eredetire tényleg hasonlít,
arra a vízióra,
mikor itt lesz majd az az óra

NEGYEDIK FÜZET: MINDENHOLOTTTHON

[iv/4]

milyen jó, hogy szilencium van a hálóteremben, így álmomban beszélhetsz hozzám nyugodtan

[iv/5]

nem tárt fel előttem mindent azonnal, szerencsére

[iv/6]

ami velünk történik, az Isten ajándéka, és ami nem Isten dicsőségét szolgálja, az nem fontos, viszont amit az önszeretet jegyében követünk el, bűn

[iv/7]

mintha minden pillanatom utolsó lenne, úgy akarok élni

ÖTÖDIK FÜZET: SZENTÉJ

[v/1]

az ég zsilipjei nyitva állnak
az alázas lelkek előtt,
a kegyelem tengere sziklákat mállat,
zubogjon ránk mielőbb

[v/3]

néha alig bírom elviselni,
amikor eltölt vigaszával,
néha alig bírom elviselni,
amikor az én visszaszájál

[v/5]
 szívem egyedül
 gyengén hegedül

[v/8]
 küzdenem kell gyengeségeimmel,
 sajnos van belőlük, rengeteggel,
 és sokat kell eltérni a világtól,
 de tanulni kéne a saját hibákból

[v/9]
 mintha életem utolsó órája lenne,
 szembenézek a halállal benne,
 elmondom a haldoklók imáját,
 érzem, ahogy testem eléri sírját

[v/13]
 irgalmadba merülök egészen,
 egyedül semmire sem vagyok készen,
 ha a szeretet irányít, az más,
 szereteted gyümölcse az irgalmasság

HATODIK FÜZET: KRUMPLIRÓZSA

[vi/1]
 újabban konyhára osztottak be, de nem bírom a fizikai munkát, nem boldogulok a hatalmas fazekakkal, nem tudom a vizet leönteni a krumpliról, néha a krumpli fele is kiborul, kértem, hogy segítsen meg erőhiányomban, és amikor újra le kellett öntenem a vizet, már egészen könnyedén ment, majd amikor levettem a fedőt, hogy elszálljon a gőz, egy nagy csokornyí vörös rózsza illatozott a fazék alján, de nem szóltam senkinek, igyekeztem minél többször leönteni a vizet

[vi/2]
 állítólag pusztá látványom részvétet kelt az emberekben, de nem törődöm vele, míg ő törődik velem, szenvedéseimen át szeretem őt

HETEDIK FÜZET: ÉGBE MERÜLVE

[vii/2]

tenyerembe írtalak fel
egy rozsdás szöggel,
aztán megfáradt szívembe
olvashatatlan szöveggel

[vii/4]

sokkal többet bocsátasz meg nekem,
mint amennyit remélni mertem

[vii/7]

türelem hatalom,
türelmed akarom,
türelem győzelem,
győzelem: türelem

[vii/8]

milyen gazdag vagyok,
mert mindent odaadok,
amit ingyen kaptam,
ami bennem megvan

[vii/9]

ahogy a hajnal felszívja
rózsabimbóról a harmatot,
és illattá alakítja,
nem látsz még, de ott vagyok

[vii/10]

nekiajándékozom minden
nyomorúságomat és kincsem,
erőtlenségemet, a nincsent,
teljes szívemből, ingyen

[vii/11]

Jézus sebein keresztül lát engem Isten,
ez az egy valóság, más semmi sincsen

[vii/12]

mindig ugyanazt a hibát követjük el,
ugyanazt a hibát elkövetjük újra,
mindig mindenki ugyanúgy, ez is egy jel,
remény, ha elbúsz, állj csak fel újra

[vii/13]

szereted, ha váratlan az érkezés,
Uram, csak csendben várok rád,
otthonom az ég,
mert a földi élet örökös fuldoklás

[vii/14]

az erő és bátorság, mely bennem van, nem az enyém,
hanem aki bennem él,
bensőségesen kérem hát szerelmemet,
gyógyítsa meg nyelvemet,

hogy vele se az Istent,
se az embereket meg ne sértsem,
állandóan csak Istent dicsőítse,
szünet nélkül törekedjünk tökéletességre

[vii/15]

irgalmas, irgalmazz, irgalmazz, irgalmas,
irgalmas irgalmazz, irgalmad hatalmas
tengerében áztass, fürdess, mosdass
le szent kezeid által, és szoktass

közelségedhez

Válogatás, fordításkísérlet és szöveggondozás: Jász Attila

Boldog **Faustyna Kowalska** (Szent Fausztina), polgári nevén Helena Kowalska (Głogowiec, 1905. augusztus 25. – Krakó, 1938. október 5.) katolikus apáca, akit 2000. április 30-án szentté avattak.

Jász Attila

Különmennyszágek

Lábjegyzetek egy látomásképek történetéhez

„Fényből fénybe jutnak...” (St F. K. nővér)

1931. FEBRUÁR 22-ÉN (Szent) Fausztina nővér utasítás kap Jézustól, hogy fessen egy képet a vízió alapján, amit mutatott neki, de nem értett a festéshez, alig volt két elemije, hiába próbálkozott, nem tudta megvalósítani, még ideggyógyászhoz is elvitték látomásai miatt, mégsem adta föl, végül gyóntatója talált egy vilniusi festőt, Eugeniusz Kazimirowskit, aki a nővér elmondása alapján megfestette a képet (a gyóntató atya maga állt modellt fehér miseingben a képhez), 1934 júliusában, amelyet a vilniusi Szent Mihály-templom melletti ferences nővérek kolostorának folyosóján helyeztek el, ahol Sopocko atya, Fausztina gyóntatója rektorként működött.

A VILÁG MEGVÁLTÁSÁNAK jubileumi évét (1935) lezáró ünnepségen a festményt kiállították az Ostra Brama (Hajnalkapu) zárándokkápolnájának franciaablakos erkélyére, a húsvétot követő vasárnapon, hogy mindenki láthassa messziről is, három napig, majd 1937-ben a vilniusi metropolita, Romuald Jalbryzowski jóváhagyásával felszentelték, és a Szent Mihály-rendház folyosójáról a templomba helyezték át, a főoltárképtől jobbra, majd 1941-ben szintén a metropolita indítványozására szakértői bizottságot hívtak össze, amely megállapította, hogy a festmény valódi művészeti értékkel bír, nem csupán egy apáca víziójának dokumentuma.

LWÓWBAN az Irgalmasság Anyja Kongregáció kérésére egy másik festmény is készült Faszтина nővér halála után négy évvel, 1942-ben, Stanislaw Batowski festőművész által, amelyet végül a rend varsói rendházában helyeztek el, így a varsói felkelés alatt a rendházzal együtt porig égett; mivel Batowski képe a hívőknek nagyon tetszett, a főnöknő újabb festményt rendelt a festőtől, immár a krakkói kápolna részére.

EZZEL SZINTE EGY IDŐBEN Adolf Hyla festőművész felajánlotta a krakkói kolostor nővéreinek, hogy festene a rend számára egy tetszőleges témájú képet, hálából, hogy túlélte a háborút, felajánlását a rendfőnök anya tisztelettel elfogadta, Hyla kapott egy másolatot Kazimirowski képéről, arról a képről, amelyet meglátva Fausztina nővér sírva fakadt, annyira nem ilyen volt a látomásában (noha később, Jézus vigasztalása nyomán pontosan ilyennek látta Őt magát is jelenéseiben), éppen ezért a nővér elképzelésének pontos leírását is megkapta, és 1942 novemberében nekiállt megfesteni az elvállalt képet, amellyel 1943. március elejére el is készült.

IDŐKÖZBEN ELKÉSZÜLT Batowski új képe is, 1943 őszére, és meg is érkezett a krakkói kolostorba, komoly dilemmát okozva immár, hogy akkor a két kép közül melyik is maradjon kiállítva a kápolnában, a vitát a krakkói szeminárium bíborosa döntötte el; miután mindkét képet alaposan szemügyre vette, azt javasolta, inkább Hyla úr festményét kellene kiállítani, nem esztétikai szempontból, hanem mert ő hálaadományból festette.

A BAJ CSAK AZ VOLT, ami a képe felhelyezésénél derült ki, hogy Adolf Hyla képe nem fér el az oltáron, amely elé korábban csak odatámasztották, ezért Irena főnök anyja egy másik képet rendelt, ami méreteiben passzol a mellékoltárra, ezt 1944. április 16-ára el is készítette a festő, annyi változtatással, hogy a korábbi rét és fás ábrázolás helyett a háttér apokaliptikusan sötét felhősre hangolta, Jézus lábai alá pedig macskaköveket festett, Andrasz atya felszentelte az új festményt, így ezen a napon ünnepelték meg először a krakkói kápolnában az Isteni Irgalmasság ünnepét.

HYLA KÉPE RÖVID IDŐ ALATT rendkívül népszerű lett az előtte elnyert kegyelmeknek köszönhetően, másolatai pedig elárasztották az egész világot, hogy teljesülhessen Jézus kívánsága, amit Szent Fausztina nővérrel üzent: „Kívánom, hogy ezt a képet tiszteljétek, először a ti kápolnátokban, és az egész világon.”

A VILNIUSI FESTMÉNY, Kazmirowski alkotása 1944-ben került veszélybe, amikor is a szovjet csapatok másodszor is elfoglalták Litvániát, és ennek köszönhetően 1948-ban bezáratták a Szent Mihály-templomot, ennek ellenére 1950-ben két katolikus nő arra sétálva észrevette, hogy a templom ajtaja nyitva van, ellenőrizték, hogy a kép a helyén található-e, majd egy üveg vodkáért cserébe megállapodtak az épületet őrző szovjet katonával, hogy elvihetik magukkal az oltárképet, amelyet lakásuk padlásának padozata alá rejtettek el.

BATOWSKI ÚJ KÉPÉT a krakkói Isteni Irgalmasság templomában helyezték el (a Smolensk utcában, azóta is ott van), Hyla képét pedig Irena Krzyzanowska főnök anyja magával vitte Wrocławba, a rend új házába, 1946-ban, ahol az Isteni Szívről nevezett plébániatemplomban helyezték el ezt az eredeti festményt.

SZTÁLIN HALÁLÁT KÖVETŐEN a vilniusi kegykép megmentői úgy gondolták, eljött az idő a kép visszaszolgáltatására, de a város egyetlen működő templomának, a Szentléleknek a plébánosa nem merete nyilvánosan kihelyezni, így a saját szobájába zárta el, majd 1956-ban a Gulagról visszatérve Sopočko atya egyik barátja a képet felismerte, és a Fehéroroszországban található szolgálati helyére, Novaja Ruda fatemplomába vitte magával, amelyet 1970-ben szintén bezárattak és gabonaraktárrá alakítottak, ám mivel a kép magasan volt felfüggesztve, ott hagyták, ezért a helyi hívek éjszaka beszkötek, hogy imádkozzanak a kegykép alatt.

SOPOCKO ATYA HALÁLÁIG (1975) kétségbeesett küzdelmet folytatott a kép visszaszerzéséért, visszahelyezésért Vilniusba, sikertelenül, ám tíz évvel később Józef Grasewicz titokban készített egy másolatot a magtárban lévő képről, és

1986-ban Sopocko atya egyik barátjával éjszaka kicserélték és összetekert állapotban visszacsempészték Vilniusba, majd a Szentlélek plébániatemplom mellékoltárán helyezték el.

2001-BEN A VILNIUSI ÉRSEK letelepítette az Irgalmasság Nővéreit, 2004-ben rájuk bízta a felújított Szentháromság templomot (ahol annak idején Sopocko atya Fausztina nővért gyóntatta), és a kegyképet a főoltáron szerették volna elhelyezni a nővérek, ám a Szentlélek templom plébánosa és hívei nem fogadták el a döntést, megakadályozták a kép átköltöztetését, ezért a Szentháromság templom plébánosa fényes nappal átsétált egy kinyitható létrával a Szentlélek templomba, leakasztotta a képet, és az új templom szentélyének főoltárán helyezte el 2005-ben, azóta nincs róla újabb információ.

ASTRID PRESTON
VIRÁGZÁS KYOTÓBAN

Visky András

Kvartett

Idegen színház

A *Divina Commedia* ihlette trilógia első darabja, az *Inferno* prologusában a sok szempontból színháztörténeti határkönek bizonyuló előadás rendezője kijön a színpadra, és a francia nyelvkönyvek példamondatával bemutatkozik: „Je m’appelle Romeo Castellucci.”* A megszólalás egyszerűsége és közvetlensége az avignoni középkori pápai udvar színházi díszletté vált terében különösen cseng. Annak a bejelentésnek vagyunk a tanúi, hogy a Nyugati Kultúra valamikori közös tudása csak nagy nehézségek árán rakható össze, és személyes, széttartó testi tapasztalatok archívumává lett.

A performansz művészetéhez a lehető legközelebb került kortárs színház az egyes szám első személy civilizációját, a meztelen *Én*-t, körülötte meg az eltűnt valóságot állítja elénk. A klaszikus modernitásban az *Én* még nagy erővel „szembehelyezkedett” valamivel – a hatalommal, az esztétikai kánonok múzeumi mozdulatlanságával, a kiüresedett intézményes vallásossággal –, a késő újkorban a realitásnak és benne mi magunk létezésének a bizonyítása foglalja le a képzelőerőnket. Ha a tünékeny valóság léte bizonyíthatatlan, akkor, nem nehéz belátni, mi magunk sem léteünk. Az isteni színjáték, amelynek mi magunk is törekvő szereplői voltunk évezredek át, és ami a világunkat – a láthatót és a láthatatlant; a szellemit és az etikait – végtelen fénytöréseket kínáló kristály módján

strukturálta egységes egésszé, előbb mozdulatlanra dermedt, majd szétporladt és visszazuhan a felismerhetetlenbe. „*Uram, pogányok törtek be*” – a nők / felváltva négyen-hárman énekeltek / édes dallammal, de könnyezve közben” a régi zsoltárt Beatricének és Danténak, az ének jelentései azonban számunkra ismeretlenné váltak, nem tudjuk ugyanis, kik a pogányok, és mit is rejt ez a szó.

A név nyilvános bejelentése egyszerűs mind azt is jelenti, hogy a pokol *Én* vagyok, az *Én* tudniillik semmiképpen sem „a többiek”, ahogyan Sartre gondolta, még nyakig a második világháborúban. A „többiek” betörnek hozzánk, feldúlják otthonunkat, csak-hogy a védőfalak lerombolása és a határok megszűnése előtt bennünk, a mi lelkünkben és a mi tudatunkban már végbement a kataklizma: a nyomában támadt vákuum előbb itt bent, a lélekben fejt ki iszonyatos szívóhatását, előbb mi magunk válunk idegekké a saját otthonunkban. Beckett vagy Ionesco nagyon is ismerős szereplői nem tudják elmondani, mi történt velük, csak az a bizonyos, hogy megtörtént, ami megtörtént, legfeljettebb kincsünk pedig, a nyelv, ami leírhatná, jelentés nélküli szilánkokra hullott szét. Beckett persze még talán hitt a költészetben, a zene szellemében legalábbis, ő még talán abból a feltételezésből indult ki, noha súlyos kételyek árán, hogy az emberi hang

* Az én nevem Romeo Castellucci.

és az artikulált kifejezés az Idő emlékezetét rejtí, emberi kötelességünk tehát a színház visszhangos terébe emelni azt, amivel bírunk, még ha rettentően csekély és bizonytalan is ez az örökség. Wolfgang Stöcker kölni művész és a történettudományok avatott doktora megalapította a világ első por-archívumát, szerinte ugyanis a por fejezi ki a legtökéletesebben a kultúra természetét, az időt, nemcsak az emberét, hanem az univerzumét is. Emberi érintések, lábnyomok, napsütés, szél, víz, csillagpor és csontpor: a por bír a leggazdagabb és a legszeleldebb emlékezettel.

A színházban az idegen, az idegen és az idegenség mintha mindig is az esemény centrumában állna. A visszhangos névvel bíró főhős, majd az ő eltűntével a színpadra lépő névtelen, önmaga és a világ létezésében kételkedő szereplő a valóság és a fikció bizonytalan határmezsgyéjére téved, a valóságot a fikció, a fikciót meg a valóság homályos tükrében szemléli, és megkérdezi: Mi is valójában a másik ember élete? Mi az, hogy szolidaritás? Milyen valóságos tartalommal bír a szeretet? Médeia hirtelen, minden előzmény nélkül fölismeri saját idegenségét, kíméletért és megértésért könyörög, kilép az otthonából, ahol férjével és gyermekeivel élt gyanútlanul, a létező világ iránti teljes bizalommal, de ha már egyszer kilépett, soha többé nem térhet oda vissza: elsodorja a fölismert idegenség szököárja. „Idegen vagyok itt”, mondja, azzal a szóval, amelyből a sokunk nyelvén használt xenofóbia szavunk ered. „Legyetek elnézők velem”, folytatja, és szóba hozza, amit bizonyára soha korábban, a befogadást és az eltérő szokásokat: „nem lenne szép, ha / makacs szeszélyekkel gyötörném azokat, / akik befogadtak.” Márpedig

az emberi szenvedés nemcsak a szenvedőre tartozik, hanem mindenkire, aki a szenvedésre rálát és annak tanújává válik. Ugyanúgy, ahogyan Médeia sem a saját szenvedését ismeri fel egyetlennel, hanem a nő, az anya társadalmi helyzetére is lesznek érvényes szavai: „Nincs még egy eleven és eszes lény, amelyiknek / olyan rossz sorsa lenne, mint nekünk, / nőknek...”

Két radikálisan különböző idő szakad egymásba, az otthon levő és a vándoré, a menekülté és a saját békéjét féltő polgáré, az utcán élő törődött nincstelené és a bizonytalan munka ostorcsapásai alatt rohanó, modern kori rabszolgáé. És mindannyian azt kiáltják egymásnak: „Legyetek elnézők velem.” Ez a két, látszólag külön anyagból készült idő a mai és mindenkori színházi előadás eleven materiáját képezi.

A médiakor emberét az elháríthatatlannak tetsző szenvedés tanúsága szorongással tölti el. Az alkotói tettben is testet öltő emberi nagyság nevetségessé vált, sőt még árnyéka is eltűnt, nyomtalanul: nincs hova meghúzódni. A művészet birtokon kívülé lett, sőt, úgy tűnik, megsemmisült a társadalmat vagy a hatalmat megingató, de legalábbis megmozgató botrányos, sőt olykor kifejezetten szubverzív természete. A nyers hatalomra törő posztpolitikai diskurzus, amit az általunk megválasztott politikusok a fejünk felett művelnek, a művészetet és az alkotói aktust teljességgel marginálisnak és jelentéktelennel tartja, mert nem hoz semmit a konyhára, sem presztízst, sem növekvő népszerűséget, és legkevesbé szavazatokat. Vége a demokráciának, hajtogatják sokan, új diktatúra eljövételében bízva, amely majd, ugyanúgy, mint a régi, felment a gondolkodás, felelősség, releváns közös cselekvés feladatától.

Egy idegen képződmény, a színház ott áll a város szívében, és arra vár, hogy valaki azt mondja: „Je m'appelle...” Arra vár, hogy valaki kimondja a Nevet és viselje a megszólalás minden következményét, amiképpen az avignoni *Infernó*ban is történt, és mindannyiunk *infernó*jában visszhangzik azóta is. A nyilvános bemutatkozás után véredek jönnek be a színházra, hogy szemünk előtt, egyelőre még szimbolikusan, széttépjék azt, aki kételyektől gyötörtén ugyan, de a legtöbbet mondta, ami mondható.

És téged, aki beléptél a színházba, hogy a Jelen Idő eseményében részesülj: téged hogy hívnak?

A színház árnyéka. A világszínház élő lelkiismerete és minden bizsonnyal legnagyobb beszélgetője, sokunk mestere, Georges Banu legújabb könyvét a színház szeretete és elutasítása vizsgálatának szánja. A könyv címe – *Szeretni és nem szeretni a színházat* – azt a kettősséget sugallja, ami csak a színházba járók számára ismeretes: nem szeretni a színházat csak a részleges vagy egyenesen csalódást okozó színházi élmény hatására lehet. Aki nem jár színházba, az nem is szeretheti, és el sem utasíthatja, mert nem tette ki magát a jelen idő kockázatának, amely magához vonz és megragad, szüksége van ugyanis a néző valóságos jelenlétére. Banu a közönséget a színház árnyékának tekinti és Peter Schlemihl áruba bocsátott árnyékához hasonlítja. Chamisso tüneményes, felnőtteknek szóló meséjében a főhős egy soha ki nem fogyó, aranyakkal telt erszény fejében eladja árnyékát egy különös, szürke úrnak, de csakhamar rá kell jönnie, hogy saját árnyéka híján emberi mivolta válik kétségessé, és nem egyszerűen valamiféle fogyatékosággal

kell megküzdenie, hanem embersége válik lényege szerint kétségessé és megkérdőjelezhetővé.

A színház árnyéka a közönség; a közönség a színházi esemény lélegzete. Amikor tehát a színház a nézők minél teljesebb ottlétéért küzd, ön maga létét igazolja és teszi teljessé.

Amikor ezeket a sorokat írom, ismeretes előttem, hogy a színház és közönség(e) közötti kommunikáció a kétezres év egyik legfontosabb kihívásává vált. Főként egy olyan városban, mint Kolozsvár, amely az utóbbi években szinte észrevétlenül „globalizálódott”, sokfajta meghívással él tehát a kultúrát szerető – itt lakó, itt tanuló vagy csak ide látogató – emberek felé, és amelynek a közönségszerkezete drasztikusan megváltozott az utóbbi évtizedben. Még a kilencvenes években is a színháznak egyetlen szervezője volt, ma már egy egész iroda és több alkalmazott foglalkozik azzal, hogy meggyőzze a (potenciális) nézőt, hogy a színházi előadás tulajdonképpen a nézővel létesítendő sajátos találkozás-esemény, sőt dialógus reményében jött létre, kifejezetten nagy alkotói, anyagi, logisztikai „beruházás” eredményeként. Az elmúlt egy-két évtizedben a színházba járási szokások gyökeresen megváltoztak, mi magunk is versenyzőivé váltunk a néző megnyeréséért hallgatólagosan kiírt vetélkedőnek. Ezen a megmérettetésen nem az nyer, aki olcsóbb portékát kínál, hanem bizony az, aki életbevágóbbat, időtállóbbat és élet-szerűbbet.

Van-e esélye a színháznak ebben a küzdelemben?

A színház esélye éppen a gyöngeségében rejlik: tünekénysége nem-hogy fogyatékosága volna, hanem kifejezetten az ereje. Valami olyasmiben részesít, ami a médiakorban a

leginkább hiányzik mindannyiunk számára: ez pedig az emberi közelség. A másik ember ottléte. A Te, aki Én vagyok. A Mi, aki belőlünk áll. Nem tömeg, nem sokaság, hanem megmutatott arcok sokfélesége. Az a különös tapasztalat, hogy az előadás, amelyet látunk, és amelynek így vagy úgy részévé válunk, a mi megítélésünk alá esik elsősorban, mert mi magunk nem egyszerűen fogyasztói, hanem beteljesítői vagyunk a színházi aktusnak. Ha a néző visszavonja magát, az előadás nem játszható, megszűnik létezni, el kell fogadnia a maga nemlétét – és ez ellen nincs semmiféle fellebbezési lehetőség. Mert a feljebbviteli bíróságot is a nézők alkotják, senki más.

Közhely persze, sőt talán problematikus is azt állítania egy színházcsinálónak, hogy az emberi közelség és az egymással megosztott jelen időnk a színházi lényeg maga, ami nélkül valódi színházról beszélni teljességgel értelmetlen. Csakhogy érdemes megfontolni azt, amit kortárs színházi gondolkodók a „test megtestesüléseként” írnak le, azt ti., hogy a médiakorban testi létünk vált a legbizonytalanabbá, mert testünk a fogyasztói kultúra rabszolgájává lett. Megdöbbenő szembe-sülni azzal a szociálpszichológiai tény-nyel, hogy a saját életünkre vonatkozó döntések nagy hányadát nem mi magunk hozzuk, hanem készségesen elfogadjuk a mások által sugalltatot, sőt kifejezetten jó néven vesszük, ha leve- szik rólunk a döntések terhé, és megmondják, mi jó nekünk, hogyan kell élnünk és milyeneknek kell lennünk.

A szellemi kultúra, ezen belül a színház – és persze az irodalom, a képzőművészet, a zene – a „Milyeneknek kell lennünk?” kérdését nem oldja meg és nem oldja fel azonnal ható receptekkel. Közös gondolko-

dásra hív meg, és arra, hogy személyes létünk egyedülvalósága különös értékét komolyan véve, önmagunk megismerését ne csak keveseknek való kihívásnak, hanem különbségek nélkül mindannyiunk feladatának tekintse, éppen úgy, ahogyan mondjuk a testmozgást.

Amennyiben a közönség a színház árnyéka, akkor a színház a néző (hiányzó) teste: az a hely tehát, ahol az ember úgy ismerhet önmagára, mint sehol másutt. A szellemi kultúra egyetlen szegmense sem függ ennyire a néző személyes jelenlététől, a színház viszont ebben a függőségében ismeri fel a saját létét és a saját szabadságát. Viszont nemcsak a színpadra lépő játész személy a színész, hanem a néző is az, a néző azonban a színpad tükrében ismeri, ismerheti fel, milyen darabban is játszik tulajdonképpen, kik adják rá a jelmezt, és milyen rendezők irányítják mindennapi döntéseit, amelyekről hajlamos azt hinni, szabadságban fogantak.

Gondolkodni jó. Gondolkodni és eljutni a cselekvésig felnőtté- ség kérdése. Közös- en gondolkodni és felelősen együtt cselekedni, „testté lenni” tehát a kiteljesedett emberi mivolt maga.

A misztikus néző. Amikor az első Experimenta fesztiválon, 1966-ban a frankfurti Theater am Turm Peter Handke *Közönséggyalázás* című műve ősbemutatójával állt elő, az akkor 29 éves Klaus Peymann rendező és az előadás színészeit igencsak meglepte, hogy a közönség túlnyomó része mennyire fogékony Handke provokációira. Még mielőtt tulajdonképpen föleszméltek volna, a nézők feladták a szemlélődő műélvező pozícióját, és máris készen álltak átlépni a játészok és a közönség szentnek tartott, a színházi konvenció által évszázadok

óta szavatolt demarkációs vonalat, fölmentek a színpadra és az esemény részeseivé kívántak válni. A színészeknek úgy kellett visszatuszkolni őket a nézőtérre, mint a műalkotás végtére is csak keveseknek fenntartott szentélyébe betolakodó barbárokat.

Handke azóta tulajdonképpen klasszikussá szelídült darabjának ez az első előadása azt a színháztörténeti pillanatot rögzíti, amikor a színház kilép a maga kreálta fikcióból és a valóság részévé válik, egyszerűen azért, mert a néző kinyilvánítja a maga igényét a cselekvő részvételre, és hajlandónak mutatkozik komolyan venni a színház tulajdonképpen mindig váratlanul megvalósuló jelenidejűségét, az akkor és ott kockázatos, veszélyekkel terhes eseményszerűségét. Az odaadó megértésre kárhoztatott néző, amint fölmeleg a fény, és szubjektumként ismeri fel önmagát az előadás létrejöttének processzusában – főként akkor, amikor azért gyalázza őt a színház, mert azzá válik, amit maga a színház várt el tőle! –, meglepő készséget mutat a fölvetett kérdések közös végiggondolására és a nem elodázott, passzív megértés odahagyására.

Peymann és a társulat szépen és jelentősen megbukott a maguk teremtetten helyzet kezelésében; miután a szép szó nem mutatkozott hatékonynak, eltökélten és nevetségesen lökdösődtek, a saját felségterületüket védve a nézőtől. Maguk is egy olyan előadás részévé váltak, amelyet nem a rendező rendezett és nem a színészek játszottak immár, hanem a színház játszott mindenkivel, kibújva az alkotók kontrollja alól.

Szép, jelentős bukás, ritka adomány: újabb kori színháztörténeti momentum, amelyet mind az alkotók, mind pedig a színházteória fordulatként tart számon, ehhez az előadás-

hoz kötjük ugyanis azt a pillanatot, amikor a színházi műalkotás egyszerre csak – mint nem túl gyakran a színháztörténet folyamán – mintegy komolyan veszi önmagát. Nem pusztán terméket szolgáltat tehát a nézőinek, hanem a nézőre mint az előadást befejező és egésszé tevő szubjektumra tekint, akit nem vet meg a színpad magasából vagy az elzárt, demiurgoszi alkotás magasabbrendűségének a tudatával. Nézőt, amiképpen népet, nem lehet és nem is érdemes leváltani, a színház egyebek mellett ettől ingatag képződmény: nem áll módjában tartósan megfeleledkezni a saját idejéről és a saját teréről, azokról az objektív adottságokról, amelyek a történeti idővel, városarchitektúrával, éghajlattal, parlamenti ülésekkel, oktatással, egészségüggyel, a kultúra pillanatnyi állapotával függnek össze.

Az egymásra tekintés erős momentumra kiszólítja – olykor persze, lássuk be, kikényszeríti – a nézőt a nézőtéri sötétségből, valamint a „kulturált” és nyilván hatékonyan domesztikált kultúrafogyasztói státusból, az előadás valóságosan számítra, a színházba betérő emberre, és érdeklődéssel tekint fölvetései, gondolatai, valóságos élete iránt. Én magam persze a nézői provokációk „szelíd” formáiban bízom, nem utolsósorban talán azért is, mert itt nőttem fel és itt élek, ahol a nézők is, és mert – és ez a fontos most nekem – magam is néző vagyok, tele görcsökkel és föl nem dolgozott traumákkal, gyávaság- és árulás-történetekkel, amelyek olykor olyan mélyen szunnyadnak bennem, hogy tulajdonképpen nem is tudok róluk, és jó esetben maga az előadás szembesít velük, amennyiben valóban megteszi és él a saját lehetőségeivel.

Georges Banu egy 2019-es júniusi színházelméleti konferencián, amely

nek a témája a rossz néző volt, azt mondta, hogy rossz néző az, akit az intézményhez vallásos természetű kapcsolat fűzi, és rezignált kitartással jár a színházba minden izgalom és várakozás nélkül, szeretet nélküli hűsége és kulturális megrögzöttségei mozgatják csupán. Ő viszont, mondja magáról Banu, másmilyen értelemben vált „rossz nézővé”: megszűnt a színház „vallásos nézőjévé” lenni, és a színház misztikusává lett. Ami azt jelenti, hogy őt már nem elégítik ki az ún. jó előadások, hanem a csodára vár. Vallásosból misztikussá lett, kitört a rutinos és hivatásos kulturális valóságából, amely a műtárgyra mint bálványra tekint. Misztikussá lett, egyszerre szemlélődő és cselekvő szubjektummá, aki ismeri a csoda valódi természetét, azt tudniillik, hogy senki nem vonhatja ki magát a hatálya alól, az sem, aki visszautasítja. Az a néző viszont, aki intenzíven várakozik rá, arra tehát, hogy az előadás beváltsa önmagát és valóságos eseménnyé legyen, máris jelentős tettet hajt végre, amennyiben önmagát megnyitja a korábban még soha be nem következett esemény előtt, és így siettetni a saját jelen időnkben való részvételünket.

Nehéz, meglehetősen terhelt szó a csoda, Georges Banu viszont magától értetődő természetességgel használja. A jó néző a maga cselekvő részvételét fölajánlja az előadásnak, megnyilvánul, kockázatot vállal, belép a fénybe; a jó színház pedig nem retteg elfogadni ezt a felajánlást.

A „misztikus néző” viszont, amiképpen a fény látásában részesült misztikusok általában az „aranyház” Krüosztomosztól az Assisiban született Giovanni Francesco di Bernardonén át Dietrich Bonhoefferig, az önmagát konzerváló, (fél)halott intézmény szemében hamar kényelmetlen-

né válik, le kell lökdösni a színpadról például, pusztán azért, mert kilép a nézőtéri sötétségből és megmutatja a saját életét.

A Peymann rendezte előadás, kevesen látták ezt akkor – még a saját igaza védelmében a nézőkkel dulakodó rendező és társulat sem –, a színház megújulás-momentumává lett. A színház egyszerre vágyakozik és iszonyodik a valóságossá válás felforgató eseményétől.

Meztelen színház. A *hamu és gyémánt országa* című finom ívű visszaemlékező esszé sorozatában Eugenio Barba mesteréhez, Jerzy Grotowskihoz fűződő viszonyát idézi meg. „Ölőtte nem csalhattam”, írja Barba. Grotowski mindvégig ott foglalt helyet a próbaterem sarkában, láthatatlanul ugyan, de mindig jól érzékelhetően, szenvedélyes és reá olyannyira jellemző éles tekintettel figyelte a próbákat, átvilágított minden mozdulatot, szándékot, fölmerülő gondolatot.

Valaki néz, jelen van, nem lehet hazudni – ő a megkerülhetetlen Néző. A színház örvénylő világában minden biztonnal mindenkinek van vagy volt mestere: egy lebegő, megfoghatatlan jelenlét, valaki, aki mindegyre elutasítja a könnyű megoldásokat, amelyeknek a létében Beckett már eleve nem is hitt, mert nem is hihetett. Valódi kérdések híján viszont csak feledhető megoldások születnek, és az előadás lehet akár hibátlan is, mégsem válik valóságos történetéssé. Nem érint meg.

Mondd meg, ki a mestered, és megmondom, ki vagy.

Lehetséges persze árulónak lenni, megtagadni az indulás tiszta éveit, a kockázatok korát, amikor az ember még végtelenül sebezhető, de ebből nem rejt el mégsem semmit: megmutatja magát, hogy lássák má-

sok is a kiszolgáltatottságát. És lehet, nos, igen, állandó függőségben is élni, mindegyre a múltba fordulni és valamiféle, közelebből meg nem ragadható régi dicsőség aurája után áhítozni, amely szertefoszlott, eltűnt, mert talán sohasem volt valódi. Az igazi mester viszont legfőképpen arra tanít (meg), hogyan szakadhatunk el tőle, hogy a magunk szabadsága formáját találjuk meg és műveljük, a tőle örökölt lehetetlen szigorúsággal.

Csak nem belekényelmesedni abba, amit már tudok és kipróbáltam; csak nem elterpeszkedni az önismétlő gondolatlanságba. Az önepigonizmustól ments meg engem, Uram!

A közös megszólalás és megmutatkozás tere, a színház, valahogy mindig fölveti a csalás kérdését. Aki színházat csinál, hamar megtanulja, hogy sikeresnek lenni nem nehéz, sőt számtalan recept kínálkozik, egyik biztosabb, mint a másik – elvezetnek a mérhető sikerig, nem kétséges. Csak éppen a mindegyre takarásban levő valóságot nem érinti meg az előadás, hanem csak emlék nélkül elsuhan felette, még csak nem is fodrozódik az állóvíz homályos tükre.

Vajon a pusztá elhatároláson túl mi az, ami folyamatosan frissen tartja a nyilvános és közös megszólalás eseményét? Barba szerint a legbensőbb szükségleteinkben gyökerezik a nyilvános megszólalás tétje, nem a megfelelésben, tetszeni akarásban vagy akár a siker utáni kimerítő hajszában; ő ezt sajátosságosan „individuális színháznak” nevezi, holott persze a legmélyebb emberi szükségletek a legkevésbé sem individuálisak, hanem éppen ezek kötnek össze bennünket, és felszínre hozataluk mutatja fel a leginkább egymásrautaltságunkat.

A légtérben létrejövő, senkit meg nem szólító és senkire nem szá-

mító színházi előadások kora minden bizonnyal véget ért. A próbafolyamatot átvilágító nézői tekintet mintha sokkal közvetlenebb volna, mint bármikor.

A néző is mester: a várakozás és az életbevágó tekintet mestere.

Az előadás mint felfokozottan közösségi esemény tulajdonképpen véget vetett a romantikus alkotói különállásnak. Ami a színpadon történik, nem egyéb, mint nagyvonalú javaslat a megérintett kérdések továbbgondolására. Magából az előadásból csak az marad meg, amit a néző magával visz, és amit az esemény köré felépülő közösség önmagából fakadónak érzékel. Nyitottsága okán a színházi előadás sokkal inkább befogadó, semmint önmagát a nézőre ráerőltető képződmény.

A minap láttam a Vígszínházban Robert Wilson *1914* című előadását, amelyet Karl Kraus *Az emberiség végnapjai* című apokaliptikus színpadi rémálma és az európai nagy háború humorba fojtott képét nyújtó Hašek-regény, a *Svejk* ihlette. Tünetmentes közép-európai előadás, egyetlen lélegzetbe sűrített K.u.K.-őrület, illetve ennek a digitális festménysorozatba átemelt szépséges foszlányai: három színház – a Cseh Nemzeti, a Szlovák Nemzeti és a budapesti Vígszínház – közös produkciója, egy egészen kivételes mester, élő klasszikus víziója. Tudjuk, milyen egy Wilson-előadás, mondtam magamnak, és mondták nekem sokan, mielőtt láttam volna. Pörög a tökéletes képeskönyv, egymásból bomlanak ki a hibátlan fénykompozíciók, a színészek meg, mondják sokan a képembe Pesten, élettelen bábuk mindössze egy szuverén alkotó varázsdobozában.

Igazuk volt, és igazam volt nekem is – csak éppen a saját szememben váltam nevetségessé ezzel a fölényes előre tudással.

Valódi műalkotásról, még ha egy ismert formanyelvben születik is meg, nem lehet előre tudni, milyen. Azóta is mindegyre visszatérnek tudatomban az előadás képei, szituációi és egymásba hatoló, egymás jelentéseit elmélyítő és kitágító szövegtöredékei: egy erős, éles tekintet, a Wilsoné, a háború észrevétlen közénk férkőzését leplezi le, arra figyelmeztetve, hogy kitörése előtt a háború előbb bennünk, az emberi lélekben válik otthonossá, mi magunk vágyunk rá gyáván, önmagunkat mindegyre megcsalva, és ahelyett, hogy lelepleznénk és kiúznánk a belénk fészkelte gonoszt, kacérkodunk vele, abszurd reményekben ringatózva. Egy nagyon is kiterjedt közösség, a nyugati kultúra rejtett félelmeire tapint rá az előadás, finoman és elháríthatatlanul.

A színészi nyelv, a test önmagátudása sohasem kész és lezárt egész

– boldog az, aki félelem nélkül és önmagát mindegyre megnyitva viszonyul saját mesterségéhez.

1914: nem lehet hazudni, mondja, szinte suttogja csak Wilson előadása. Lapozzuk végig bátran, de legalábbis elszántan ezt a wilsoni képeskönyvet – mintha el sem telt volna ez az első nagy háború óta pörgő erőszakos század.

A valódi színházban, amely egyszerre nagy formátumú és otthonos, sosem tapasztalt és ismerős: mindenki meztelen. Nagy ajándék, kivételes esemény, ez vagyok, nézd, ilyen, nincs mit takargatnom, mert mindhiába tenném: tökéletlenségében is ez a test a legszebb, amit el tudok képzelni magamnak, ez a test az én testem, időleges otthonom, amely befogadott engem, és egyedi formát adott a lelkemnek, amikor meghívást kaptam, hogy belépjek az idő tágas kapuján.

ASTRID PRESTON
TAKAYAMA FÖLÖTT

Joy Harjo

Ah, Ah

Ah, ah, varjú károg a felhős ég felé a Marina

felett.

A pálmafa koronájára száll.

Ah, ah, átveri magát, átúszik, átcsúszik az óceán szörnyű
szorosán.

A kenukat a só pereméhez cipeljük.

Ah, ah, nyög a csapat a súly alatt, a szél a bőrbre
vág.

Helyet foglalunk. Pelikánok lebegnek a légáramlatban
halra lesve.

Ah, ah, veri a tüdönket és a hullámokba vetjük magunk.

Bár föld alattunk, föld felettünk, mi egyenesen előre
haladunk.

Ah, ah, repülőd hajtóművei kitetoválják az eget –
ezektől a vizektől el.

Az evezőcsapások az elérhetőségtől a veszteségig követik a kanyarulatot.

Ah, ah, egy sápadt vitorlájú halászcsónakból a

napot szólítja. Visszatéréskor

tovarepülünk az örökkévalóság csillagok kivetette
hálóján át.

Ah, ah, lekaparja lelkem héját. Ah, ah.

Térkép a másik világba

A negyedik világ utolsó napjain egy térképet kívántam rajzolni
azoknak, akik egy lyukon át felmásznak az égbe.

Szerszámaim csupán a gyilkos mezőkről, a hálósobákból
és a konyhákból felbukkanó emberi
vágtyak.

Mert a lélek sok kézzel és lábbal vándorol.

A térképnek homokból kell lennie, és normál fénynél nem olvasható.
A szellem
megújulása érdekében tüzet kell vinnie a szomszéd törzsi városba.

A magyarázat segít a vidék nyelvével kapcsolatban,
hogy miképpen felejtettük
el méltányolni az ajándékot, mintha semmi közünk
nem lenne hozzá.

Figyeljük csak meg, hogy elterjedtek a szupermarketek és a bevásárlóközpontok,
a pénz oltárai.
Ezek mutatják be legjobban a kegyeleltől való elterelést.

Kövessük nyomon feledékenységünk hibáit;
a köd
elorozza gyermekeinket, amíg alszunk.

Kisarjadnak az őrzöngés virágai.
Megszületnek
a nukleáris harag szörnyei.

A fák hamuja köszön viszlátot, és a térkép
úgy tűnik, hogy
eltűnik.

Többé nem ismerjük a madarak nevét, hogy
hogyan kell
megszólítani őket a személynevükön.

Hajdan minden tudtunk ebben a buja ígéletben.

Amit most mondok neked, az így igaz, és fel van tüntetve
a térképen.
Követ minket a feledékenységünk, utánunk lépdel
a földön,
papírpelenka, tű és elvesztegetett vérnyomot hagy maga után.

Egy hiányos térkép is megteszi, kicsim.

A bejárat az anyád vérének tengere, apád felesleges
halála.
ahogy arra vágyik, hogy egy másikban ismerje fel magát.

Nincs kijárat.

A térkép a belek falán keresztül értelmezhető –
egy
spirál a tudás útján.

Átutazol a halál membránjain, főzés illatát
érzed
a táborhelyről, ahol rokonaink friss szarvashús és
kukoricaleves
lakomát készítenek a Tejúton.

Ők soha nem hagytak el minket; mi hagytuk el őket a tudományért.

És amikor újra lélegzetet veszel, belépünk az ötödik
világba,
ahol nem lesz X, nincs útmutató hordozható
szavakkal.

Anyád hangja fog irányítani, felújítod emlékedben
a dalt,
amit énekel.

Friss bátorság pislákol a bolygókról.

Megvilágítja a történelem vérével nyomtatott térképet,
a térképet,
amelyet immár a nap nyelvéen kell akaratodnak megfelelően
ismerned.

Amikor megjelenysz, jegyezd meg a szörnyölők nyomait,
azokat, ahol
beléptek a mesterséges fény városaiba, és megölték azt,
ami minket gyilkolt.

Vörös sziklákat fogsz látni. Ők a szív, benne a hágcso.

Fehér szarvas üdvözl, amikor az utolsó ember is
kimászott
a pusztulásból.

Ne feledjük a szégyen nyílását, ami megjelöli
tettünk,
a törzsi föld cserbenhagyását.

Soha nem voltunk tökéletesek.

Bár közös utunk tökéletes ezen a földön, amely
anno
csillag volt, és elkövette ugyanazt a hibát, amit az emberek.

Talán újra elkövetjük, mondta.

Az út megtalálása szempontjából döntő jelentőségű, hogy
nincs se kezdete,
se vége.

Készítsd el saját térképedet.

Insomnia és hét lépés a kegyelet felé

Hajnalban az égbolt párduca széttelint
a világ peremén.
Hallgatja a csillagok csevegését a nappal, látja, amint a hold
imával felvillanyozott vízzel
mossa le szikár sötéttségét.
A világon mindenfelé vannak olyanok, akik nem tudnak
aludni, akik nem ébrednek fel soha.

Az unokám anyja mellén alszik tejjel szája szélén. Egy légy elmélkedik
a laktóz édességéről.

Apja rémálmok takarójába van csomagolva. Thoreau közelében,
a biztonság kedvéért
megközelíti a vörös dombságot. Felismerik és énekelnek érte.

Az anyjának a káosz házában akad dolga. A nő egy
munkát kereső fiatal anyának álcázott próféta.
Megjelennek álmaim ajtajában és
közösén rendbe tesszük a házat.

Párduc figyel, amint esőfelhők emelnek fel emberi és állati lelkeket
a mennyországba, hogy együtt énekeljenek a gyönyörű mennheavensy dörgéssel.

Másokat szarvas és antilop vezet e sóvárgó órában őseik falujába. Kukoricaliszttel
elkészített bogyókat esznek, amely lilává színezi ajkukat, miközben az élet fája
megrebben a napon.

Október van, bár mindig a tél a hajnal előtti évszak. Utazók keresik otthonukat
ennek a sárga kémiai elemmel megvilágított városnak az utcáin.

Néhányuk együtt iszik idegenekkel, és intim viszonyba kerül velük.
Mások elkerülik az éjszakai műszakot, langyos kávéat isznak,
sebességet váltanak a sötétség másik oldalára.

Egy nő megáll a pirosnál, átfordítja a kazettát az utolsó suttogó bluesra.
Elhatározta, hogy él még egy napot.

Észreveszik a csillagok és a félálomban levő virágok, a fügekaktusz és
a kondenzvizet a gyökereibe és a földbe ívó imafüzérfa.

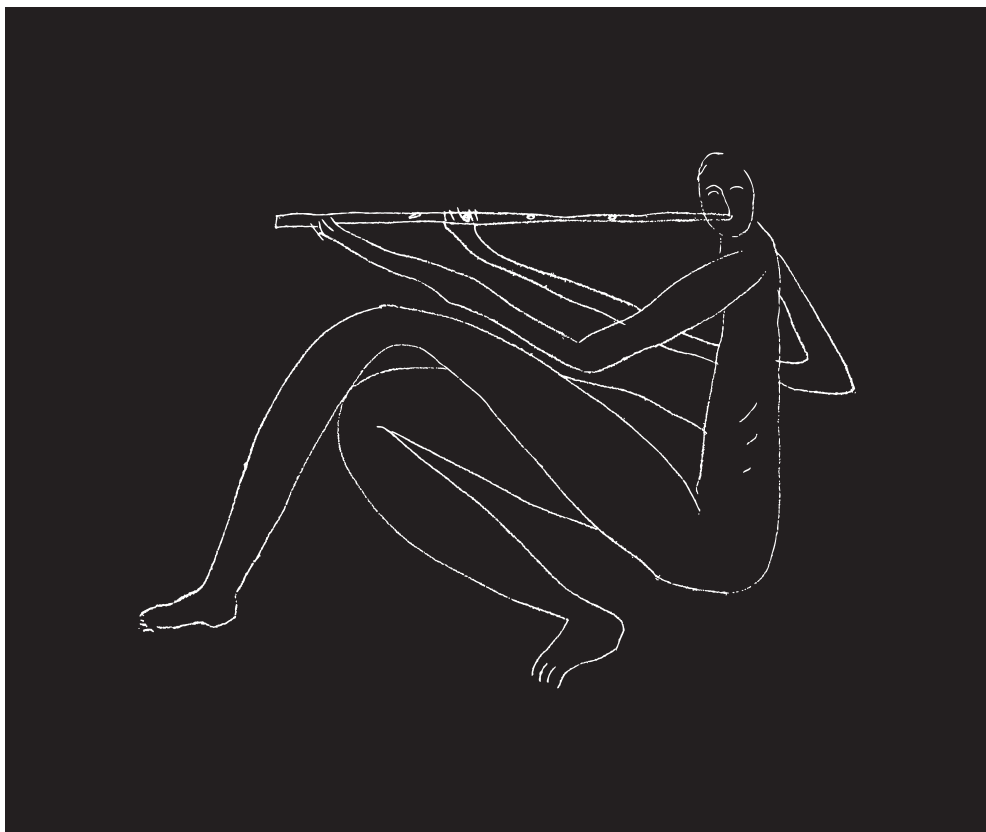
Hazalövi a fényt, oda, ahol a gyermekei alszanak, és talán soha nem tudják meg, hogy
soha nem hagyta el őket. És hogy a sorsuk a nap felé új irányt
vett a rémálmok földjén, az talán egy értehetetlen tudás.

Kellemes hangja van.

A párdúc rokon ásít és a fejét mancsai közé teszi.
A párdúcok otthonáról álmodik és a hét lépésről a kegyelet felé

Gyukics Gábor fordításai

Joy Harjo (sz. 1951) a krík nemzethez tartozó muszkogi törzsből származó amerikai indián költő, egyetemi tanár és zenész. Több rangos irodalmi és zenei díj kitüntetettje. Versei elsősorban az indián hagyományokra épülnek, de merítenek az amerikai és európai költészetből is, és ennek megfelelően találnak maguknak helyet a világ költészetében. Amerika babérkoszorús költője.

VÁLY SÁNDOR
FUVOLÁS LÁNY

Hege Siri

Élet

összegyűjtöm az életet
amelyből hang születik
senki sem jojkált rólam

szavakat szívok be szájon át
összekeverem őket nyállal
és mindkét felől körbe-körbe göngyölöm őket

én aki sosem sodortam rénszarvasereket
egybevarrom magam kívül és belül
és összegyűjtöm az életet amelyből hang születik

Ablak

konyhaablak
a fjord és az út felé nyílik
nagyanyám az ablaküvegben nézi magát

nagyanyám jojkál
halkan jojkál
és fejével biccent egyet
nagyanyám a fjordról és az útról jojkál

hegy ölelésében, Buorresárkun
fjordjára és az útra nyíló ablak mögött
ülünk nagyanyám és én

és mintha ringatózna a padló
a tenger a házban eadninek¹ suttog
nézem őt akié az arcom
gáibmi² az én druszám

konyhaablak
a fjord és az út felé nyílik
nagyanyám az ablaküvegben nézi magát

¹ eadni: anya

² gáibmi: névrokon, drusza

Anyá

I

anyám a halott madarat
a levegőbe dobta
repülj repülj kiáltotta

kinézett a tengerre
hol nem látszódtak a madarak
és a hajók a parton pihentek

anya elveszett
a lóherék és a fűszálak között
nem tudott dagályról vagy apályról
nappalról vagy éjszakáról
az élet az életben maradásról szól

II

madársereg évről évre hazatalál
a földön kis magok múlt évből
étekül az elhaladóknak

az asztalon anya és énközöttem
láibi³ várja hogy megtörjük
nincsen bor a házban

azt mondja a madarak seregben repülnek
és a túl sokáig várakozók visítása
a kézbutyokban és a vékony bőrben marad

lehunyja szemét
és azt mondja nincs különbség nappal és éj között
az élőknek és a holtaknak

---

³ láibi: kenyér

Nyelv

anya nem jojkál
de tanítja a nyelvet

nagyanyám nem jojkál
de beszél a nyelvet

apám nem jojkál
norvégul beszél

nagyapám nem jojkál
zsoltárokat énekel

én jojkálok
de nem értem a nyelvet

lányom jojkál
és mindegyik nyelvet beszél

Történetek

I

ismerte a történeteket
a télről és a tengerről
és a víz hidegségéről
    fehér lengedezések
        szél és fagy
arról ahogy a halak esznek
és megszelídítik a szelet
és mindazokról kik ott élnek egymás mellett

II

olyan halkán beszélt
azt mondta *nem hallani a hó hangját amikor hullik*
de a szavak súlyosan hullanak a test felé
azok között akik hátramaradtak
a madárcsicsergés nem hallatszik a hóesésben, mondta

akik látják azt ki meghalt
látják az életet abban aki él
de a hó többet eltakar mint amit látunk, mondta

III

(sáivuban⁴ alacsonyan áll a hold
az égen)

sáivuról jojkál
és ha odatalál
elengedi az evezőket
és a csónak megtelik esővel

IV

(február 6.)⁵

a nap amikor látta
ahogy arcot nyer a halál
az a nap volt amikor zászlót húz fel az ország
de senki sem ereszti a zászlót félárbócba

V

fagy és hó vezetik a rénszarvasokat
a fjord felé, emberek felé
és végigkúszik a hideg a háton

ismeri a rénszarvas testét
teljesen
azt mondja hogy a főtt kéreg
a bőrből szívja a zsírt
és a korhadás megáll

azt mondja minden napnak megvan a neve
és a változás maradandó
feltétel az is, hogy új szemmel lásson

⁴ sáivu: túlvilág, kétfenekű tó

⁵ Február 6. a számik nemzeti napja, amelyen felhúzzák a zászlót.

VI

jojkál a hófajd nevetéséről
 és a rénszarvasok hörgéséről
 és az út menti hegyekről
 a föld alatti gnómok és a sűrű erdő viszonyáról
 és a zsákban lévő mocsári szedrekről
 amelyek nehéznek tűnnek visszafelé
ott hol vörösen hal meg az ősz

senki nem gondol ugyanarra a gondolatra
 senki nem emlékszik arra mi elfeledett

történeteket hordoz
 ahogy az élők és holtak
 egymás mellett haladnak

VII

és jojkálok az úton hazafelé
 a fjord mentén
 jojkálok a hópehelyről amely száll
 és a bokrokra esik
 fenyők árnyéka közé
 fenyőtűk alá
 hol az erdő mélyének illata száll

jojkálok jégről és vízről
 és a hullámokról melyek csúszkálnak
 a dagály által hátrahagyott parton
 és újra visszahúzódnak

ott hol a folyó a fjordba fut
 és a hullámok visszacsúsznak a partról
 a kövek simára csiszolódnak

VIII

történetek a télről és a tengerről
 és a víz hidegségéről
fehér lengedezések
szél és fagy
 és azokról akik eltávoztak

IX

hazafelé a fjord mentén
 a nap elkísér az éjen át
     megőrződtek az elhagyott házak
     a kerítések összedőltek
 és elrejtene a történetek amelyeknek része vagyok

 lépéseket teszek ott, mi elfeledett
     a szempillantás az örökkévalóság része
     és a hidegség megragad az út mentén

 hallhatom ahogy a jég összetörik a fjordnál
 a hó elszáll mikor esik
 visszahúzódnak a hullámokról
     ott hol minden egymás mellett él

A noaidi⁶

*Azt mondja Isac Olsen,
 1714 nyarán halt meg Nils Andersen felesége,
 Kirsten Klemetsdatter.
 Gonosz boszorka volt, akitől mindenki félt.
 Sok embert elpusztított
 és sokan adtak hálát Istennek, amikor meghalt.*

I

életre van ítélve a sarlósfecske
 a levegőben
 nem tud sem sétálni sem állni
 bolyonganak körös-körül az emberek
 a föld kerekén
     és keresik
     a bejáratokat és a kijáratokat
 az életben melyet nem értenek.

⁶ noaidi: olyan személy, aki istenekkel és szellemekkel kommunikál.

II

azt mondják a noaidegázzí⁷ vitte el
azt mondják ébren volt amikor elindult

azt mondják mindent értett amit látott
fény és sötétség között
és a kör körül keringett hogy megtalálja
a szent utat a sáivuba⁸

a szél süvített
a tenger búzlótt
és az idő elveszett

III

létezik az a sötétség
amely uralkodik a házak között
fák között
hegyek és fjordok között
és ég és föld között

létezik az a sötétség
amely uralkodik az emberekben

IV

ébren volt amikor elindult
hallotta a szelet
azt mondják mindent értett amit látott
fény és sötétség között

de aztán elhalkult a dob eltűnt az erő

a szél süvített
és a hegyeken nőtt bogyók eltűntek
a vadászat megghiúsult
és sokan éheztek

⁷ noaidegázzí: a noaidi segítő szelleme

⁸ sáivu: alvilág

V

azt kérdezték el tudná-e csendesíteni a szelet
 azt kérdezték el tudná-e állítani a vért
 kérték állítsa meg a betegségeket és a szellemeket

azt mondják azért ivott hogy dobbal utazzon
 azt mondják azért ivott hogy segítsen
 de kudarcot vallott

azt mondják övé volt a sötétség
 azt mondják elcsúszott a tengeren
     miközben hullámok hordozták
         hiszen a csillagok senkit sem hordoznak
         és mikor fekete a sötétség nem látszik az irány

VI

keresünk nappal és éjjel
 keressük a bejáratokat és a kijáratokat
 ugyanabban az életben

Kirsten hallotta a szelet
 Kirsten hallotta a szelet
 de aztán elhalkult a dob
 eltűnt az erő
 és utoljára azt mondta:
     Hallgass, sátán,
         ne vidd el életem,
             amíg nem kaptam
                 egy pohár bort.

és a szél süvített
 a tenger búzlótt
 és az idő elveszett

Németh Petra fordításai

Hege Siri (1973) – számi költő, festő, fotóművész, zenetanár, a norvégiai Nesoddenben él.

Niillas Holmberg

Fortissimo

D. J.¹ – *Épp az előbb mondtad, hogy egy számi mondás szerint a Mindenható irgalmas, az emberek olykor, a természet soha. És most itt tartom kezemben legújabb versköteted (Juolgevuoddu, Talp), mely számiul 2018-ban jelent meg, finnül 2019-ben, norvégul 2020-ban, és tizenharmadmagával rajta van a 2020-as Északi Tanácsi Irodalmi Díjra listázottak között. Te miként szólsz e kötetben az ember természethez való kötődéséről?*

– Számi őshonosként, de mindenkiért dobogó szívem ebben a kötetben azt a központi kérdést járja körül a verseivel, hogy miként váltunk el az anyaföldtől, nemcsak mi, számik, hanem általánosságban az emberek, és hogy az északi államok miért nem tudták teljesen bekebelezni a mi szülőföldünk?

– *Az utóbbi évtizedekben az őshonos népeknek sikerült egyre jobban hallatni a hangjukat, melyben nemcsak a földtől és egyéb természeti kincstől való megfosztottságuk fájdalma, a megfosztás/kifosztók mentalitásának tartathatatlansága, hanem a természettel való harmonikus élet tradicionális tudása hallatik. Te mint költő ezt hogyan árnyalod tovább?*

– Bennem nemcsak az elődeim siralma, hanem ereje, nemcsak múltja, hanem jelene is itt van. De én a természethez, melynek parányi részének érzem magam, kettős poetikussággal fordulok. Egyfelől ott van a tükörcserepekben még valamennyire megmaradt közösségi hagyományom, mely lehetővé teszi e cudar északi körülmények között teljesen önfenntartóan élni, ha mások nem avatkoznak ebbe bele, másfelől ott van egy mondhatni meditatív, nőies közelítés. Ez utóbbi a természet előtt, mint gyógyítóként, kontempációnk alanyaként, az emberekénél finomabb, meditatív energiák ajándékozójaként hajlik meg.

– *A kötetben megjelenik egyfelől az agresszív természeti megközelítés, melyet a suszter figurája testesít meg. Ő az, aki csizmát húzat a lábra, hogy a kapcsolat az anyaföld és az emberi lények között megszakadjon. Másfelől ott vannak a madarak (a csérek), növények (virágok), fák (nyírek), melyek nyelvét még meghallhatni, melyek még visszaköthetnek minket az ősforráshoz, bár ezek a közvetítők is megrongált állapotban vannak.*

– Nekem fontos volt, hogy úgy szólaljon meg a líra nyelvén történő felszólítás, hogy ne a számik és a civilizált társadalom közötti szakadék, hanem mindannyiunk közös szakadéka mutakozzon meg. Amelybe már egy ideje közösen zuhanunk. A kötetben adott helyeken néhány szó nagy kezdőbetűvel van szedve (Föld, Anya, Egység, Ige), és egyetlen helyen a FÖLD, számiul EANA szó teljesen. Nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy mily fontos a föld tisztelete, a földdel való tisztességes bánásmód.

– *A kötet kreatív nyelvezetéhez (nemcsak képekre, gondolatokra, hanem a nyelvben történő munkára vonatkozóan is) egy nagyon kreatív kivitelezés is társul. Fekete borítójú, oldalú köteten keresztül végigszalad egy absztrakt*

¹ A szerzővel a 2019-es frankfurti könyvvásáron beszélgetett Domokos Johanna.

vonat, mely csupán olykor-olykor figuratív. Ez a vízszintesen haladó vonat soha nem szakad meg, és végül egy teljes kört hoz létre. Az oldalak egyharmadának a szürke világosabb árnyalatai képezik a hátteret, itt a vonat és a betű feketére vált. Miért mindez?

– Holisztikusan gondolkodni, összművészetet létrehozni nagyon fontos volt költőelődöm, mesterem, Nils-Aslak Valkeapäänek is.² Az általa létrehozott kiadóban megjelent kötetem követi e hagyományt. A velem egykorú számi grafikusnő, Inga-Wiktoria Påve egy húron pendült velem. Képi világa által megszólal Számiföld sötét története, a napfény évi ciklusa, és a vonalvezetés alatt, azaz a tájban, premier plánban elhelyezett versek. Köszönöm, hogy néhányat belőlük a magyar olvasónak is lefordítasz!

Ideje újból talpra állni!
De hová lettek a csérek?

Te, ki megtanítottál, hogyan kérjek
útmutatást, hol vagy,
és ti, csérek?

***

A nyírek törzse meztelen,
bukott jogok vonják be a földet.

Csizmatalp alatt gereblye foka roppan.

***

És ők mégis megjelennek, gyerekek
falevelű fülekkel, gyerekek,
kik a biológiából tanulják a nyelveket.

Minden szóból melléknevet képez
a harangvirágok taktikája.

Ez a mező játéktérve.

***

Felfedezni az érintési pontot, követni az egyesülés pályáját, figyelni
a lábak nyomát, felkérni talpunk szívét, hogy szóljon nyelvet,
és sarkunk legyen a nagymama!

Megidézni az olvadás és áradat jutalékát, amint a csér
letépi a csizma talpát, előtűnik a lyuk, az egyhangú döntésben
az Egység Ige.

² Nils-Aslak Valkeapää (1943–2001), magyarul I. *Nap, Édesapám*, Mentor kiadó, Marosvásárhely, 2000

Készülj fel a csizmák tárgyalására, készülj fel a veszteségre,
készülj, ne te várj a tavaszra!

A tavasz régóta várakozik.

***

Ha egyszerű ítéletet keresel,
a cipész az ellenség.

De elítélhetjük-e az inast,
ki a külső nyomásra elkezdte szégyellni lábfejét,
lábujját, és rákényszerült, hogy nekilásson
csizmás lábfejeket teremteni, és a robusztus földet okolni
a hólyagokért.

Nevezheted rokonod ragadozó állatnak?

***

A cipő felsért, a láb sérül,
és a hozzáállás, mi miatt kellemes üzenetnek halljuk
a csizmatalp nyikorgását.

A tömegipar tapodja le a harangvirágokat?
A Cipész szerint, ha bevonjuk a lábujjakat,
megvédjük a talpat és a mezőt is.

Ő csak tudja, hisz életek vándorútjait alaposan kitanulmányozta.
Meglátása szerint a saroknak évszázadokon át
fogalma sem volt arról,
hogyan neki mi a jó.

***

És bizonyára látó szemeit is belénk ültette.

***

Meg kellett kopogtatni a fatörzset, mielőtt
a fát kivágták volna, bár az erdő régen felfogta,
hogyan a konstellációk megváltoztak.

Látta-e valaki a jelen időmet?
Finom nyírfailatú volt,
narancsos füstárnyalattal.

Ne menj még!

Láttad-e a jelen időm?

Láttad-e az erdőt?
Nem tudom, hogy elpirultam vagy belesápadtam-e,
de egy koszos: szeméttel teli erdőben nem hagyhatod a kutyád
egyedül rohangálni.

Az erő, a múlt archívuma.

Talán elfogult vagyok.
Talán a csillagász az, ki táplálja a csillagokat,
mint fordítva.

A föld panaszkodik a sarok
keménységére.
És az elődök,
kiket nekem is talán alá kell becsülnöm,
nem gondolták, hogy égi várunk a földre építsék.

Itt az idő a talphoz visszatérni!
Alatta a dob hártájja
emberbetűkkel megrajzolva.
Fortissimo.

Törődöm-e annyit a Földdel,
mint a rajta járókkal?

Szeretet, széles, mint egy akkordeon.

A vonal nemcsak föld és lég között,
hanem valaki más álma.

Beszéd és Föld.
Nem tudom a kérdést abbahagyni:
A jajgatás újra egyesítheti-e
a széttépett szíami ikreket?

Ideje elindítani a pert.
Hamletnek meg kell kérdeni: Legyenek
vagy ne legyenek jogaink!

Tisztelt Esküdtszék, tisztelt Bíróság, tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Úgy vélem, hogy a vizet mégiscsak
a patak mentén kell felfejteni.

Domokos Johanna fordítása

Niillas Holmberg (1990), számi költő, performer, Ohcejoh-
kában él

Kisház, gyógyítóoltár
Fotó: Pedró Tivadar

Dyekiss Virág

Női utak a tundrasivatagban

Élete során számos olyan kisebb-nagyobb fordulóponthoz érkezik az életútját járó nő, ami komoly testérzetekkel jár, és ehhez szorosan kapcsolódva lelki változásokat is hoz. A természeti népek jól tudták és napról napra átérték annak az igazságát, hogy a küszöbökön való átlépésben sokat tud segíteni az ünnep, a rítus, a közösség. Példáimat Szibéria egy kis népcsoportjának a köréből hozom. A magukat nyá embereknek nevező, külső néven nganaszan-ként emlegetett népcsoport folklóráját kutatva számos helyen van utalás a női élet eseményeire, noha ez egyelőre részletesen fel nem tárt elemét képezi a kultúrájuknak. A magyar nyelvnek távoli rokon nyelvét beszélő nganaszanok Észak-Szibériában, a Tajmir-félszigeten élnek, ahol rénszarvasvadászattal foglalkoztak, s a vándorló szarvasnyájak nyomában több ezer kilométert tettek meg szánjaikon, melyeket becsben tartott házi rénjeik húztak. Kúp alakú sátrakban laktak, amelyekben három-négy család lakott együtt. A szovjet időkben az akkor 860 főt számláló népcsoportot vegyes lakosságú falvakba telepítették, s ezzel sorsuk megpecsételődött. Ugyanakkor a mai napig igyekeznek életben tartani a hagyományos kézművességet, a folklór egyes elemeit, de a nyelvvesztés már visszafordíthatatlannak tűnik.

A nyá emberek voltak Szibéria utolsó nomád rénszarvasvadász népcsoportja, s egyben a legészakibb nép is. Hitviláguk szerint a világot sokféle, egyenrangú nép lakja, akik közül csak egy az emberi nép. A világ három párhuzamos rétegből áll, emberek, istenségek, állatok, szellemek és természetfeletti népek lakják. E különböző élőlények mind saját közösségükben élnek hitük szerint, saját törvényeik, vezetőik, sámánjaik vannak, akik népük jólétéért mindent megtesznek, ami erejükből telik. A világot a legfontosabb központi kérdés, a táplálkozás, a vadászat mozgatja, ami e népcsoportnál valóban sarkalatos pont volt, mert a tundrasivatag igen kevés táplálékot biztosít. A ragadozók veszélyt jelentenek a zsákmányállatokra és az emberekre, az emberek megölhetik a ragadozókat és a zsákmányállatokat is, ugyanakkor zsákmányul eshetnek az óriások vagy a betegségsszellemek vadászata során. A világok között a sámán a hivatásos határátlépő, ő indul útnak, ha egy lelket elraboltak és elpusztítással fenyegetnek.

Határátlépések, fordulópontok – születés. A női utat szegélyező vérmisztériumok, mint a születés, a menstruáció, az első nemi aktus, a szülés, illetve a menopauza, mind olyan alkalmak, amelyeket erősen óvtak szent és veszélyes voltak miatt minden kultúrában. Az újszülött kislány élete első napjait, amíg a köldökcsonk le nem esik, túlnyomórészt édesanyja rénszarvasbőr bundája alá rejtve tölti. Ez a szokás a legmesszebbmenőig figyelembe veszi az újszülött testi-lelki igényeit. Az újszülött arra készül, hogy édesanyja testére kerül. Az anyai test is erre teremtetett: a mellkas felmelegszik akár 37,5 fokra, hogy alulról melegítse a frissen érkezett kis testet. A baba segítség nélkül

is elkezd kúszni az anyamell felé – nem is gondolnánk, mennyi erő és céltudatosság rejlik benne. Az anyai test ebben is segítségére van: a mellbimbó megsötétedik, és körülötte a mirigyek olyan illatú anyagot választanak ki, mint a magzatvíz, így az érzékeny orrú, ám fejletlen látással rendelkező újszülött könnyen megtalálhatja az édes forrást, amelyből igazán érdemes kóstolgatnia, mert az a néhány sűrű csepp, amit ilyenkor az első napokban ki tud szívni a kicsi, felér egy fél védőoltással, rengeteg immunanyagot tartalmaz. A baba szinte steril környezetből érkezik, így ezekben az első pillanatokban a teste is benépesül a családi baktériumflórával – kívül és belül egyaránt. A szülőcsatornán áthaladva bélrendszere megkapja azokat a jótékony lactobacilusokat, melyek az emésztését fogják segíteni, édesanyja testére simulva pedig bőrén is megjelennek az adott környezetre jellemző baktériumok. A gyermek érkezésekor arra vágyik, hogy könnyű legyen az átmenet a megszokott, méhen belüli környezet és a külvilág között. A rénszarvasbunda melege, puhasága, sötétsége, az édesanya illata és a mindig elérhető anyatej a lehető legkönnyebb teszik az adaptációt. Szüksége is lesz az erejére a kicsi életnek, mert nehéz körülmények közé érkezik. A három nap elteltével megmossák a babát. A víz az átmenetet jelképezi a túlvilágról az emberi világba, melynek az első kapuján átlépett a háromnapos kort megért csecsemő. A lélek a nganaszan elképzelés szerint apránként, lassan tölti el az embert, az első szó kimondásakor válik teljessé. Az első életévben a kisbabát egy kéregbőlcsőbe helyezik, melyet a sátortetőre lógatnak, így kényelmesen, a legkisebb lökéstől is hosszasan leng. A bölcső fölé tárgyakat kötnek, amelyek majd az asszonyi élet legfontosabb kellékei lesznek: bőrkaparót, ékszereket, varrókésztséget. Hisznek abban, hogy hatással van a kicsire, hogy mit nézeget maga fölött, hogy már egész piciként hozzászokik azokhoz a tárgyakhoz, amelyek élete alapjául fognak szolgálni.

Kislányból nagylány – a menstruáció. A kislány élete édesanyja és a többi idősebb női rokon társaságában telik. Mindenkit, aki édesanyja generációjához tartozik, anyának nevez, az idősebb generáció megszólítása: nagymama. Megtanulja a női munkákat, a bőrök kidolgozását, a díszítő hímzéseket, belenő a szimbólumok, motívumok világába. Részt vehet a sámánszertartásokon, támogatja jelenlétével a közösséget. A gyermekvilágról kevés tudomásunk van, de annál is kevesebb arról a nagy pillanatról, amikor a kislány nagylánnyá vált. A menstruációs vérről a nganaszanok is úgy tartották, hogy nagy erővel bír, és ugyan külön ezzel a témával eddig nem foglalkoztak a kutatók, ahogyan az asszonyi élet többi témája is túlnyomórészt rejtve maradt, a folklórszövegeket tanulmányozva néhány fontos adatot mégis találunk. Népgyűjtéseink két mondjában fontos utalásokat találunk a menstruációs vérről. Egy leány a véres rongyocskát a sátor sarkába hajította, s nemsokára mocorgást hallott onnan. A vérből előbújt egy *baruszi*, azaz olyan lény, aki kinézetre egy hosszában félbevágott emberre vagy egy árnyékra hasonlít, és akit általában gonosznak tartanak, mert elveszi az emberek ételét, ellenséges velük szemben. A baruszik általában a halottakkal vannak összefüggésben, sírhelyeknél tanyáznak. Ez a baruszi azonban jó szándékú, segít a lánynak a munkájában, s a sámánná váló lány legfontosabb segítőszelleme lesz apja akarata ellenére, aki nem nézi jó szemmel lánya segítőjét, és megpróbálja saját sámánerejével elzavarni.

Ebben a történetben a vér, amely a lélek egyik hordozója, megelevenedik, egy természetfeletti lény születik belőle. A másik mondában egy nagy erejű sámán elrabol egy nganaszan asszonyt, akit férje megpróbál visszaszerezni. A zárójelenetben a férjnek sikerül felhasítania az ellenséges sámán mellkasát, amelyből két szív ugrik elő, egy emberi szív és egy különös, szőrös szív. A szőrös szív felrepül, úgy tűnik, az ellenséges sámán megmenekül. A férj utasítására az asszony letép egy darabkát a menstruációs vérével összekenyődött bundájából, a férj ezt teszi a nyílveessző végére, és ezzel lövi le a sámáni szívet, amely hangos jajkiáltással hullik a földre, azt kiáltozva: – Most nagyon bemocskoltatok engem. Meghalok!

Az elrabolt feleség történetében szintén azzal szembesülünk, hogy a menstruációs vérben olyan erő van, ami képes egy nagy erejű sámán életét kioltani. Jurij Boriszovics Szimcsenko orosz kutató számos folklórgyűjtést végzett a nganaszanok körében, s a tisztátalanság fogalmáról írt egy tanulmányt, amely egyedülálló a maga nemében. Ebben többféle asszonyi tabut sorol fel, melyek a havi vérzéshez és a termékeny életkorhoz kapcsolódnak. A menstruáció ideje alatt minden beszennyeződött, amire a nő ráült vagy ráfeküdt, ezért külön erre a célra fenntartott rénszarvasbőrön kellett aludnia. Maga a vér nem veszélyes, mert az élő vér. Ha azonban rácsöppen és rászárad valamire, az a tárgy férfiak számára halálos veszélyt jelent, és a tárgyakat is „megöli”. A testből kifolyó vér a lélek hordozása miatt lehet veszélyes erejű. Ezt a fogalmat a nganaszanok nagyumának nevezik. A nganaszan nők igen ritkán menstruáltak, mert a gyermekek kihordása után a hosszas szoptatás késleltette a ciklus visszaállását, majd hamar újra teherbe estek. Így a menstruációs vérzés ritka és különleges alkalomnak számított körükben.

Az egyértelmű volt, hogy azokba a nőkbe, akiknek vérzésük van, lelkek költözhetnek, embereket tudnak a világra hozni, ezért e tiltások is az első menstruáció kezdetétől voltak érvényben. Ezek a lelkek a vérárammal tudnak közlekedni a testben. Így az asszonynak nem volt szabad semmilyen tárgy fölött átlépnie, és ha ez mégis megtörtént, a tárgyakat meg kellett tisztítani. Ételek vagy véres húsok közelében is vigyázni kellett. Ha férfiemberen lépett keresztül, annak súlyos fejfájás lett az eredménye, de kutyaszőrőgetéssel, áldozattal lehetett orvosolni a sérelmet. A nőknek ez a különleges életállapota minden téren befolyásolta a mindennapi életet. A nők kinyújtott lábbal ültek a sátor földjén, míg a férfiak maguk alá húzott lábbal ültek, nehogy véletlenül átlépjen a lábuk fölött egy nő. Udvarlaskor mindig a férfi ült a nő ölébe, hiszen a tabu miatt elképzelhetetlen volt, hogy a nő kerüljön felülre, amíg fel van öltözködve. A vándorlásra előkészített szánokban is mindig legalulra kerültek a női csizmák és alsóruhák, melyek hordozhatták a veszélyt. A női hálósákokat, rénszarvasbőröket, amelyeken az asszony feküdt, külön szánon szállították. A szánokat a nők állították össze, a hatalmas sátrak összeállítása és leszedése is az ő feladatuk volt. A férfi- és a női munkák szorosan összefüggtek és kiegészítették egymást, egyik fél sem volt életképes a másik nélkül. A sátorból utoljára hozták ki a Tűzanya bálványt, aki a házi tűzhely őrzője és egyben az asszonyok fontos segítőtársa. A férfiak egyáltalán nem nyúltak az otthoni tűzhelyhez, még a mindig a szájukban lévő pipájukat is a feleségük gyújtotta meg. A nők különös kapcsolatban álltak a tűzzel, pattogásával tudta jelezni a Tűzanya, ha valami-

Ilyen különleges esemény vagy veszély volt várható. A tűzifát a nők gyűjtötték, és ők táplálták a Tűzanyát. Új otthonába a családi tűzhelyből vitt parazsat a fiatalasszony. Míg a nőkre a saját vérük nem veszélyes, addig a tűzön való átlépés végzetes lehet. Már kislánykoruktól arra tanították a gyermekeket, hogy soha ne lépjenek át a tűzön, de ez igazi veszélyt csak a termékeny években hordoz.

Új élet érkezik – várandósság és szülés. Az első menstruációtól fogva szabad volt neki életet élni, még ha a házasság még váratott is magára. A születő gyerekeket a nagyszülők nevelték fel, amíg saját családot nem alapított a leány. Tavasszal, a sarki éjszakát lezáró, többnapos napköszöntő szertartás alkalmával rituális párkereső játékot játszottak a fiatalok, majd több óráig tartó heves körtáncba kezdett a közösség, a felajzott vadrének hangjait, kiáltásait utánozva. Ez a tánc a lassan fellépő oxigénhiány és a közösség ereje miatt módosult tudatállapotot idézett elő, többen el is ájultak közben. Végül az ünnep része volt a rituális szeretkezés, melyhez a sámán az istenségektől egészséges gyermeki lelkeket kért. A tavasszal fogant gyermekek éppen alkalmas időpontban születtek meg ahhoz, hogy kicsit megerősödve kibíróják a hetekig tartó vándorlást. A foganást úgy képzelték el, hogy a nőbe szem, azaz lélek költözik. Éppen ezért a termékeny életkorban lévő nőnek nem volt szabad az elejtett állatok szemébe néznie, mert a szem is hordozza a lelket, s esetleg megfoglanhatott tőle, mint ahogy az egyik monda tanít egy nőről, akinek szarvasborjú kezdett nőni a méhében, de nem tudta kihordani. Másik esetben a sámán-após helyezte menyé méhébe a nyájakat fenyegető farkast, és a gyermek farkasfarokkal született. Kitűnő vadász lett, nagy nemzetség atyja. Különleges várandóssága van a sámánnőnek, akiknek a gyermeke félig a segítőszellemtől származik. Egy sámánnőről az a történet járta, hogy képes volt a hasát egy kis kerek kő formájában letenni, végigugrálni és -táncolni a többórás szertartást, majd otthonába visszatérve visszavette ikreit a hasába. A várandós nőre számos tabu vonatkozott, például nem volt szabad halottakkal foglalkoznia, még a közelébe sem kerülhetett a halott, nehogy magával akarja vinni a sérülékeny gyermeket.

A szülés egy külön erre a célra épített sátorban történik, és amikor közeleg az idő, a családfő rénszarvas-áldozatot mutat be a könnyű szülés érdekében. A szülésen elsősorban a nők vehetnek részt, mert a vér számukra nem veszélyes. Ha azonban kritikusra fordult a helyzet, a férj, illetve a sámán bejöhetnek segíteni, majd később megtisztították magukat füsttel és kutyaszőrrel. A közösségben volt olyan tapasztalt asszony, aki szülések körül szokott segíteni. Általában a folklórszövegek szerint két-három napos vajúdást nem tartottak még veszélyesnek, de utána már sámánhoz fordultak. A közkedvelt szülési testhelyzet a térdelő vagy álló helyzet volt. Az anya maga kapaszkodott a sátor fő rúdjába, amely az istenségek világába való fő átjárót biztosította, s amelyen megérkezett a lélek. Ha az anya már nagyon fáradt volt, segítői tartották a vállánál. A megszülető csecsemő alá tiszta házirénbőrt terítettek, mert a vadrénbőr túl piszkosnak számított. Egy történet szerint hét napig vajúdott egy anya, s végül két sámán sámánolt egyszerre, a közösség tagjai pedig körbeállták a bálványok szánját, s így végül megnyílt az út a gyermek előtt. Ez különlegesen nagy tettnek számított. Egy másik sámánmonda arról számol be, hogy nem indult meg az asszonyok vajúdása, pedig már lassan megkezdődött az olva-

dás, és nagyon nehézkes szállítani az utolsó idős vagy vajúdó asszonyt, pláne a kis újszülöttet. Aggódtak, hogy meg kell hozni azt a nehéz döntést, hogy hátrahagyják az asszonyokat. Végül a sámánnak sikerült kieszközölnie, hogy meginduljon a vajúdás még az olvadás előtt.

Az első napokban ott marad az anya és gyermeke a szülés sátrában, majd ha a köldökcsonk leesik, megmossák a kisbabát, és kilépnek a külön sátorból, megtisztulva kutyaszőr füstjével. Az első napokban az anya nem ehet vadhúst és halat, mert az a halálát okozhatja. A tisztulás után nagy lakomát készítenek neki, s a lakoma után még egyszer megfüstölik, s maga is megmosakszik. Ezután visszatérhet a közösségbe. A szülés során összevéreződött bőrt, a köldökszinórral összekötött méhlepényt a szülés helyén hagyják lefedve, s ez a hely is veszélyesnek számít. A gyermekágyi vérzést hasonlóan kezelik, mint a menstruációs vért.

Búcsú az élettől – a bölcs asszony. A menopauza után az asszonyokat nagy tisztelet övezte. A nagymama szóval illették őket, ami az imákban az isteni anyák megszólítása is. A fiatalabb generáció tagjai nem nevezték őket soha a nevükön, mert az beszennyezte volna a nevet. A bölcs vénasszony tanítója volt a fiatalabbaknak, hordozója a bőséges élettapasztalatnak, különösen, hogy kevesen érték meg ezt az életkort. Ugyanakkor kiszolgáltatott is volt, de ha nem látták el megfelelően, az nagy bűnnek számított. Az öreganyó halála után minden személyes tárgyát mellé helyezve egy rénszarvaskaravánt állítottak össze számára, hogy azon mehessen át a halottak birodalmába. Testét megmosták, hogy jelezzék átmenetét a másik világba, de még egy évig, amíg a vér és a hús teljesen el nem tűnt a csontokról, úgy tekintették, hogy két világ határán áll. A halottak birodalmában állandó a mulatság és a tánc, de még nem léphet be oda, mert túlságosan véres. Élő rokonaihoz ragaszkodna még, de ők elmenekülnek előle, hiszen a temetést követően füsttel megtisztulnak és új helyre költöznek. Neki már a túlvilágon kell megtalálnia a helyét, az ősök között.

A nganaszan nők folyamatosan annak tudatában kellett élniük, hogy termékenységükben erő rejlik, vérük teremtetőerővel bír, és ennek értéke és veszélyes volta elsődlegesen fontos a közösség számára. Még a szűkre szabott adatokból is kirajzolódik egy olyan világ, amelyben a két nem teljesen egymásra utalva él, egységben önmagával és a közösséggel. Természetesen tudatosítanunk kell, hogy ez kevésbé egyes emberek életútjáról szól, mint inkább a hitvilágban rejlő normák és életfilozófia távlati képe. Ugyanakkor elgondolkoztató kérdéseket vet fel. Hogy jelenik meg mindez a mi életünkben? Tanulhatunk-e valamit a hajdani idők bölcs asszonyaitól?

Ladik Katalin

A Hold tükörhalk éneke

(Részlet a *Vadhús* című készülő regényből)

Hefter üvegművész kinyitott egy ajtót, és én rejtélyes módon visszakerültem a Művésznő újvidéki, szűk, vonatfülszerű lakásába. Kihúztam az áramból a laptopot és kiléptem az udvarra. A sötétben majdnem ráestem a földön elterült Művésznőre. Teste égett haj- és bőrszagot árasztott.

A ház külső oldalára szerelt meredek fémlétrához tuskolt, mely a padlástérbe vezetett és kényszerített, hogy menjek fel azon. Nem mertem ellenkezni, mert éreztem nála a szilárd elszántságot. A padlásajtó is nyitva volt, akár a pince, ahonnan nemrég jöttünk fel. A tetőtér alacsony volt, csak a közepén lehetett kiegyenesedni, de kellemes helyiséggé volt kialakítva. A kinti sötétség ellenére itt világos volt – talán túlságosan is világos. A mongol zenére hasonlító halk muzsika megszűnt, és egy gépi, mesterséges női hang szólalt meg a láthatatlan hangszóróból:

– Az eltévedés, csakúgy, mint az alakváltozás, a térviszonyok megváltozását, a térenkívüliségbe jutást, a nem-tér létrejöttét szimbolizálja. Az illetéktelenül a B-térfélbe hatoló emberek a lidércfény, kísértet, szépasszony, boszorkány tévútra vezet. A jó utat csak azok idejének lejártakor találják meg.

Kérdőn a Művésznő felé fordultam, ám ő a hajával volt elfoglalva. Szétborzolta, majd szálanként tépdeshi kezdte a haját. A hang folytatta:

– A természetfeletti térfél a normális tértől eltérő minőségű, az emberi

lét/tevékenység számára tilos „nem-tér”. De ez csak bizonyos időpontokban, időszakokban érvényes: az emberi idő szüneteiben, az időnkívüliségben, a nem-időben. A tér duális rendszere az idő e duális rendszerével (emberi tevékenységgel kitöltött idő = idő – emberi tevékenység szünetei = időszünetek, időnkívüliség, nem-idő) korrelációban működik. E hiedelmekben konkrét, meghatározott tartalmakra utaló időszemlélet manifesztálódik, amelyet Gurevics – középkori, archaikus időszemléletet őrző példákra hivatkozva – így jellemez: „Az idő nem absztrakt, a priori fogalom, hanem valóságos és dologi, nem létezik a tapasztalaton kívül; a korszakok váltakozása az emberek viselkedésétől függ.” A tevékenység időtartama szabja meg az „időtartamot” – az új tevékenység kezdetével „új idő” kezdődik. A kettő közti időszünetek = nem-idő. A mai magyar (és európai) néphitben bizonyos kezdő, illetőleg átmeneti időpontok, időszakok telítődnek meg másodlagosan a nem-idő szimbolikus tartalmával: az éjszaka mint átmeneti időszünet két emberi tevékenységgel kitöltött nap között; minden évkezdő nap, amely egyszerre a régi év vége és az új év eleje.

– Maga miért nem énekel velem? – kérdezte a Művésznő a tetőtér menyegyzetéhez tapadva –, és miért áll tótágast?

Nem értettem a kérdést. Én állnék tótágast? A fejemen állok, és mindent alulról látok? Ezt nem hiszem el, mert

nem érzem, hogy megváltoztattam volna a testhelyzetemet. Gyerekkoromban, amikor lehajoltam és a térdem közül néztem ki hátrafelé, olyan furcsának láttam a világot. Most is a lábam közül nézek ki?

– A nem-térbe jutás tehát egyúttal időnkívüliségbe jutást jelent, és viszont; a nem-tér + nem-idő = kaosz egyenmű egységként működik. A tér elvesztése, megszűnése meghatározott ideig érvényes; az időszünetek, az idő elvesztése egyúttal a tér elvesztését-megszűnését jelenti: a B-lakók az ember térszervező tevékenységével mintegy ellentétes, regresszív okkupációval ideiglenes, az emberi idő szüneteiben érvényes „nem-tereket” hoznak létre – mondta a gépi hang.

Különös sárga fény áradt az udvarra nyíló tetőtéri ablakból, és éneklő hangot hallottam, mely a tetőcserepekből áradt és visszhangzott, akár egy fénykupolában. A testem fölött lebegtem. Láttam földi testemet, mely elhagyott nyálkás álcaként a padlászoba padlóján levetett, gyűrött harisnyaként hevert. Én pedig megkönynyebbültem, szinte boldogan hallgattam a fénykupolából jövő dallamot. De hirtelen megszólalt a Művésznő:

– „Van fájdalom, oly hideg, mint a jég.” Miért tört rám ez a Szabó Lőrincvers, pont itt, a magasban, amikor „megperzselte kezemet a kilincs fagya”? Pedig most nincs fagy, jég, csupán a „lélek iszonya” változtatja kocsonyás masszává kezemet a kilincsen, és hullajtom szárnytollaimat a magasba vezető létráról. A tetőterre vezető létra spirál alakú, szferikus alakja utal a ciklikusságra, a nőiség vízi jellegére. Remélem, itt belém csap majd a villám!

A világos, kis manzárdhelyiségnek most hirtelen spirális formája lett. Szar-

vai hol megjelentek, hol eltűntek. Élő csiga. A csigában volnék? Az is lehet, hogy egy holt csiga házában vagyok?

– Bárcsak látnám innen a holdat! – ábrándozott a Művésznő az ablakból.

– Melyiket?

– A legszebb mindig legtávolabb van! – válaszol csalódottan.

– Hallgattad már a hold „tükörhalk énekét”? – vigasztalom. – Olyan, mint-ha a zenét néznéd.

– Jaj, a kagyló szülni készül! – sikoltott fel. – Ez a ház vajúdik. Előkészíti gyöngyház belsőjét. Te is álmodtad már, hogy olyan ételt ízeltél, melyet sosem nyelhetnél le?

Mielőtt válaszolhattam volna, megfordult velem a világ. Kezemben a laptop fedele magától kinyílt. Magamat láttam a képernyőn, megöregedve. Gyorsan lecsuktam a fedelet.

– Sürgősen vissza akarok utazni Budapestre – mondtam.

Nem emlékszem, hogyan kerültem le a padlásról az udvarba, csak azon vettem magam észre, hogy a fémlétra tövében gubbasztok, és már éjszaka van. A Művésznő eltűnt. Az éjszakai vonattal egyedül utaztam vissza Budapestre.

Nemrég azt hallottam, valaki a Művésznőt vélte felismerni Barcelonában a Ramble sétányon, amint angyaljelmezben a következő dalocskával próbált egy kis aprópénzhez jutni:

kés

*ha kettévágjuk a körtét
a piros hajú kislány
nem fog sírni többé*

*ha kettévágjuk a kislányt
a piros hajú körte
nem fog sírni többé*

Hevesi Judit

Átutazók

A kezem gyorsabb az ő kezüknél,
de ez most úgyis mindegy:
az ágyamban fekszem,
lábam alatt mégis recseg az öreg fapadló.
Lótolvajok szellemei kártyáznak lenn
az étkezőasztalnál és én
magam sem tudom, miképpen, csalog.
Asztalomhoz én hívtam őket,
de tarkómon érzem
a győztesnek kijáró megvetést,
és miközben összesűgva átkoznak el
azon a nyelven, amelyet csak ők beszélnek
ezen a világon, változatlanul igyekszem
biztosnak maradni abban, hogy aki egyszer
már meghalt, az halott.
Míg megeszik vacsorájukat, amely a tűhelyen
réges-régen kifutott,
a keleti falvédőben a szem pislogni kezd, és
házalók kántálása zavarja meg a felborult rendet:
amikor benéznek az ablakon, a hold megvilágítja
a halottak arcát az asztalnál,
akik tudván, hogy lelepleződtek,
eldobják végre vesztes lapjaikat
és a paklit hátrahagyva, köszönés nélkül távoznak.

VÁLY SÁNDOR

A FUVOLÁS

Iancu Laura

A helyben állás mértana

Előhang, megválaszolt kérdésekkel.

Mi ez? 81 sor a 81 éves korában elhunyt Rózsi néniről.

Ki ő? Túlvilági polgár?!

*Mit tett a 81 sor szerzője? Céltalanul lapozott előre-hátra térben és időben,
1985–2006–holnap között.*

Misztika ebbéli tette? Mérgezett gondolkodás.

Miféle mérge? A bizalmatlanságé.

Hazug hát? Halálosan.

Női halál? Istenes.

a szívem hajtott de a lábam a lábam nem vitt nem akarta már a lépéseket
jőllakott parancsolattal az úttal a kaputól az ajtóig
százszorszépen kakasürüléken rozsdás szögen járni
de jó volt Istenem de most most legalább '85-be legalább
Nagyboldogasszonyig kell visszaélni a lezárt kaput felnyitni
honn van-e néni Rózsi
lassan jött már akkor is a válasz
melyik vagy jere be akárki voltam magyar szót vittem
ismételte mintha élő napért könyörögne *jere be jere be*
nagy ritkán jártam a Kövek alá néni Rózsi jött hozzánk valamikor
éjszaka legkésőbb virradatkor
általában harangszóra nálunk indult minden napja
elfelejtette a tegnapot jött mintha először és utoljára
tenné meg a kaputól az ajtóig az utat
hogy ember legyenek megint ezt mondta
egyedül a fa sem szeret élni ágai a fájdalomig nyúlnak
lejárta mindennap a szűk kapuig a járatot
kétes utakat nem vágok s mire a harangozó elfáradt a kötélhúzásban
a kémény kormos füstje már belekapaszkodott a dérbe
és megszólalt a kórus a tyúkok a pulykák és minden
négy lábú jószág zengte a téli alleluját
tovajra gyanakodni nem kellett
néni Rózsi zajtalan volt mint a jó kerekék
beszéde most is két szó de szavai kövek
jere be jere be
mennék én mennék de kapaszkodó kell
a szél lábam alól a földet nem is a földet
a '85-től holnapig befele nőtt életet vállatőszobát időtérképet rostára tette
jaj amikor Isten az utat elgondolta jaj belefoglalt haragjába

tudta vajon rövidnek is nagy büntetés annak aki azt járja
 olyan messze ide az ég
 hozományban sincs belőle kölcsön szoktuk kérni mástól
 Máriától igen **tiéteké is Isten** szokta így-úgy mondani nem szájjal csak szóval
 de a mi hitünk más feleseltük mi adósai vagyunk Istennek étellel halállal
 éhesen kiáltottam akkor most jóllakottan állok itt túlsúllyal felvilágosultan
 szabadon emancipáltan énidővel éénn én
 egy önmagammal én a mindenségben a mindenség bennem egységélményben istennel
 é...é...é...nnn

Istent csak hátulról lehet látni mondta Luther Márton
 amint emberek közül néni Rózsit rebegem
 mert innen indult '85-ben holnapéhségem
 ki ez a kenyér nélküli test testhez nem tapadó látomás
 tündéreket aranyrécét Szép Jánost Genovévát számontartó
 a megtébolyodott tüzes felhőket somfabottal fenyegető asszony
*nehogy baja essen a tölgyfának a makkot a disznó a disznót az ember
 az embert a föld szükségesen magához veszi
 ég szülte földet föld szülte fát fa szülte ágát ága szülte bimbáját bimbaja*
 ki ez az asszony aki azt kiáltja *jere be*
 tudja idevaló vagyok tudja itt az idő vízen kell járni
 tudja hogy semmire vittem ha most nem megyek be
 RÁ VAN KAPVA A JAJDULÁSRA kiáltatta utánam anyám
 MINDEN NAPJA UTOLSÓ *jere be*
 tudja hogy nem lépek az emésztő tűzbe
 vigasztalom csillapítom hitegetem és becsapom Istent
 elérhetetlenné tettem művirág illata nincsen gyümölcsöt nem terem
 ki ez az asszony aki hátamra mellényt lábamra bocskorbélést kötött
 melege ma is belülről éget mint a rettegő Pétert
 éget a tűz a lángok árnyéka

„Nem ismerem ezt az embert.” (Mt 26,74)

ő csak egy asszony legenda a titka hamisítványom

„Nem ismerem ezt az embert.”

a kigyó vett rá

ez az út rám feketedik '85-ben nem ez nem itt nem ilyen volt
 a háznak nincsen kerítése nincsen színe csak hangja szól valahol hajlik
 egész a holnapig hajlik *jere be Laurácska*

„Nem ismerem ezt az embert.”

néni Rózsinak nincs kakasa mert néni Rózsi nincs itt

szegényebb már nem is lehetett volna

de Irma örökké volt udvarában

*olyan mint a harang a templom tornyában csak ez a négy fal nincs bár akkora mint
 Jézus barlangja de milyen szép lesz a földben a palota*

kacarászott nem minden aggály nélkül

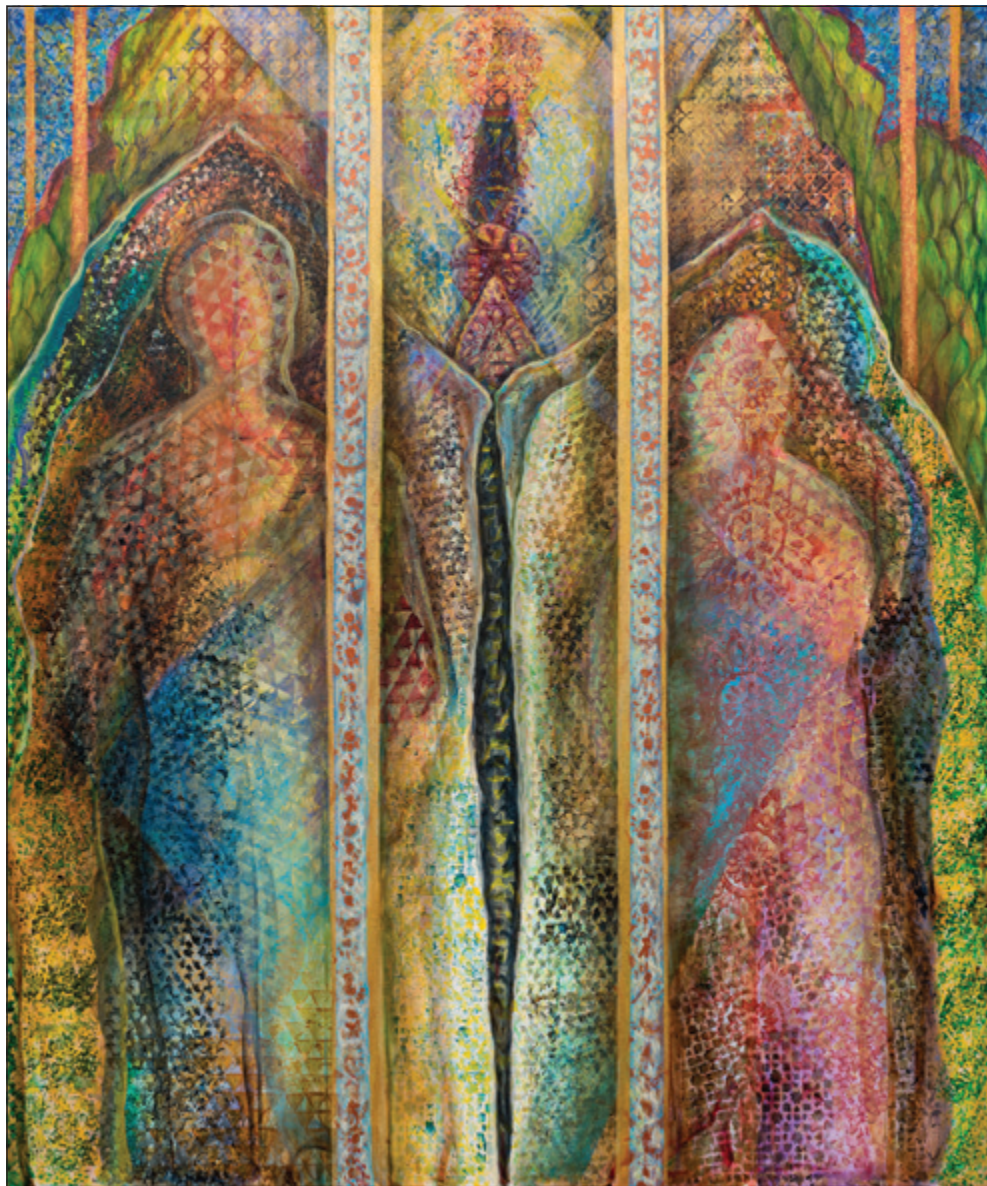
amikor hozzánk járt *élni emberül*

Irmának hívta anyja neve után a kakast *nagy baj már nem szakadhat rám*

ha nevére szárad ki a szám s mire a gyászt kihordta

a keserűség megtépázta szavait imára nem volt érkezése csak görnyedt a tűk felett

kötötte a falu ezer lábára a kétezer bélést és egyre hajlott anyja mellé a palotás földbe
JERE VISSZA
GYENGE LÉLEK VAGY
A HALÁLLAL NE NÉZZ SZEMBE
je re be je re be je re

GILAH YELIN HIRSCH
SZEMBEN AZ IDŐVEL

Hegedűs Gyöngyi

hildegard a sort nézi

vess el vess el vess el magadtól hogy hozzád közel kerüljek választottaid rendre a választottságot választják helyetted add hogy szeressem elvettetésem ne fázzon hátam az utolsó helyen arcom ne szégyentől melegegjen nem kell nevem néven se nevezz én se nevezlek néven isten csak ragadványnév lehet elragadottságban minek ott lenn a mélyben csak én vagyok ellenségnek hogy féljek magadból vess el vess el vess el az elvettetésben szuverenitásod dicsérjem hogy az üdvhöz épp én nem kellek választásod ha arcod takarja tudjam csak a hát nem hazudhat miért vezekelek azért lakoljak elvettetéssel ragadj meg legyen bűnöm hogy nem tartom bűnnek nem szeretem néped sem metéltnek sem heréltnek a szeretet holdjáró első lépése a kimondott utálat kimondani viszolyogtat hogy minden az ő belharcuk marad ne csak megelégedjem megelégtítessem veled az elvettetésben vess el vess el vess el a kiválasztásban elég az elégtelen nem bánt ha velük telsz be mint élettél velük akkor is megelégedsz ha meg nem elégtíttets nélkülüm telsz be a kiválasztásnak van múltja és jövője az elvettetés szüntelen jelentől el mi különböztesse a láthatatlan nem hétvégén van láthatáson nevezz be név nélkül az utolsó helyre vagy tán még arra sem a sor már az első embertől kígyózni kezd nő előtted nő utánad gyűlöletbeszédnek ítéli majd imámat a gazdagnak nincs neve csak lázárnak ki egy közül sok hadd ácsorogjak imában tétlen tétlen nincs tanulság csak tanúság legyen az a zárándoklat nézzem a sort amelybe nem állok be oknak a tükröződésben a végeláthatatlan sorban a láthatatlan vég az utolsó hely vess el vess el vess el legyen ez ámenem a *láthatatlan / tükröződésében vess / el vess el vess el*

hildegard alkuszok alkuszán

hajnalok hajnalán nem menni hegyre rálátásért pedig most oly szép ahogy magaslik a város fölé mindig másért értem lett ez és a turistákért a tér nem terel szálla alá testbe prédikálni a holtaknak a mennybemenetel pokla nem láttat tornyokat lappang az idő testben a mű ítél mindent feledésre hegymenetért síkra száll a lélek nem tartja a közigazgatási határt az országos szürke túrán közbégőhíd az első állomás alkuszok alkuszán mikor kezdem el szépnak látni soroksárt a széles út is keskeny út magyarul nem vág széles rendet ki szeretne maradni a testben az ima csörög morog itt már egyetlen fa is magát sornak hívja mindegy hogy áhítja vagy ásítja a bakony az ő párizsa testbe prédikálni holtakat száll alá újra a lélek nem közigazodhat az alkony az én pázsitom ahogy magasodva a város fölé hanyatlón ugyanaz a nap mindig egy másikért hiába vág széles rendet a kegyelemnek minden keskeny szép komoly fiadat *látszani* is engedd

hildegard aludni szeretne

szeretni téged éjszaka nappali tudattal félni téged világosban éjszakai tudattal ha angyal kerül a látható spektrumba kiveszni nem tud kivenni nem tud miért csak a fáradság örök van érzés mi nem betagozható a testbe átrezeg élettelenbe de mi az ha hangodtól eleven a szalagkorlát nem a magasságtól átléphe-

tetlen az tájol hogy elveszek munkába menet vagy jövet üssenek el csak hadd pihenjek meg a végtelenben a villamos a megálló előtt álljon meg az utastérből engedjen el ne kelljen átszállnom merev achillesssel ne állítson meg a tini lány hogy helyette a dohányboltba bemenjek elmúltam tizenennyolc belépek de mondd ki mikor múlok ha hangodtól eleven halva sem élettelen ne végy ki de vegyél fel ne hordozz csak cipelj a térből engedj el tagolj az elevenbe üss csak hadd pihenjek az tájol hogy elveszem a végállomás is köztes hangszalagkorlát a látható spektrumban kiáltás visszarettent bátran érdektelen nem kéri alapítón számon a rendet ha megállítasz te is állj meg velem ne csak utcazaj rezegjen a testben legyenek hogy kövessék a hátszág hazudhat az arcvonatról az arcvonat a hátszágról nehezebben alapítsak rendet amiből kiveshetsz ha éjszakai tudattal angyal kerül a látható spektrumba félelme a testbe átrezeg de remegni merev innal már nem lehet nevezd az univerzum közönyét részvétnek nézd ahogy a szabad akarat besínez ne várj míg elbukom állva is segíts fel cipelj tagolj engedj el *rezegj a testben / nem kell mögötted legyenek / hogy kövessék*

hildegard éjszakája

mi van ha isten látogatja az érzészavarral az égő érzéssel testében a nem helyén valóval amiből fel kell kelni zajt kell csapni a testben hogy elüljön különben nem alhat nincs kihez menjen mikor felkel kérdés helyett iszik egy korty vizet elég felkelni járni egyet isten elhagyja a testet miért úgy jön hogy csalánruhát ad rá amelyből nincs ki a szárny nincs elég gyom csak irtás hol a kiűzetés maga az isten jelenlét miatt ha elrendelte a rendben nincs korbács a test nem övben vezeklés a gyom is gyógynövény miatt kel fel hogy mint főpap a korty álmához visszaküldje miért imádkozza ne hagyj el ha felkel hogy kiűzze sosem látogatási időben van a meglátogatás ideje nem a vízért csak a nyelésért csak a zajért a testben hogy csendesedjen isten nem nyugszik míg őt fel nem ébreszti nem keveri az igeidőket mikor itt van elsőhajtja a *jöjj* elt a jövő nem a múlt határozza meg a jelent mi lenne ha csak ujjongásnak venné az érzetet nem exodus vajon minden bevonulás jeruzsálembe csalánruhát ad rá légy kegyelmezett munkádon bár más keres über alles gipfeln gibt es bevonulás minden exodus a testbe felkel és jár pedig isten maga a bénultság a *zajból a test / benn hogy csendesedjen is / ten tente ten te*

hildegard (12) elbúcsúzik testvéreitől

nem oszlik szét nem köd a tudaton mint a mítosz nem kevesebb több nem arról szól ami volt hanem ami van nem megtörténte a való sem elmúlás sem ébredés nem teszi múltba a csontoknak csak test lehet a tárlója mikor ébred hiába könnyebbedik csak álom volt a lelepleződés a lelepleződéstől való félelem maga a sötétség csak előszoba az ébredés előtt egy nő átsuhan feleség terhelő bizonyítékokkal a KATI szórendben az ige a végére marad hogy íme mindent maga alá rendeljen a valóság szomszédol az álomban teteme felett átlép pedig még él zsilipel a félelem az álommunka nem álom meló mint a csecsemők és az öregek gyorsan kiszárad az álom inkább itatja mint kihajtja torkolatban ugyanaz a korty a falat egyet apának egyet anyának a test vérré réved a vámon mi befelé elszívárogo okkult nem szolgál okul a valóság csak butított verziója berendezi a viszonyt birtoknak ha nincs is lepapírozva leadózza

KATÍban áll mint gyerek térde csuklik tart még a genezis csak neki nem lesz utóda csak neki van utókora nem jegyzi testvérei nevét a szórend mindent maga alá rendel nevet a végén az ige KATÍban egyet *apának egyet / anyának a test vérré / réved a vámon*

hildegard kimegy a térre

középkori apácák álmodtak így csodálkozott rá tiltott szerelme álmára melyben kimenve a térre gyönyörű időben legkedvesebb fáját látva ujjongott lefeküdt a földre magzatpózban arcát a földhöz szorította csodálkozott hogy van tárgyaltan szerelem érezte ahogy mindeneken megnyugszik maga számára is váratlanul azt suttogta szeretlek uram a fehér vonalak a síkba süllyedtek hogy szét ne fussanak hogy mehetett ki a térre a felfüggesztett időben nem véd csak őriz a végtelen is csak szorítása szent szent szent kiben alany és állítmány összeegyeztethetetlen a szó vajon elég e-vel mekeg hogy áldozati állat híján izzák helyett leölettesen beszélne róla az égbolt jellegzetes kék színe is elhalványodna cserébe elképesztően színes naplementéi lennének a savas esőben ázva szerelme tiltott álmában a kimondástól minden szó túl hosszú a *vágyakozás iránytalanul a legszemélyesebb mert üres* ütegbe rendezhetetlen mestere a zenei aláfestés mindent felülír hogy beszéljen róla minden beszéd műveltető szerkezet alanyi jogon passzívált állítmány nem őriz csak véd csak a tárgyaltan szerelem nem fosztóképző eltűnik az idő sötét triádja szent szent szent kiben összeegyeztethetetlen ha békül a vágyakozás *iránytalanul / a legszemélyesebb mert / üres a sűrja* a végtelen is csak szorítása szent szent szent sötét triádja

GILAH YELIN HIRSCH
IDŐ ÉS KÖVETKEZMÉNY

Tzveta Sofronieva

Egy másik tiltott szóról

Ha nem épp Angyal lennél,
megszerettelek volna,
testem enyémmé tett volna,
milliméter pontossággal a földet felkutattam volna,
ha tested lett volna,
hozzám szorosan közel,
angyal nem lehettél volna.
Az oxigén ég.
A nitrogén, mely nem ég, éget.
Az Angyalok égnék.
Emberék, melyek nem égnék, megégetnek.
A pátosz valóban valami régmódi.
A pátosz és az Angyal jól illenek egymáshoz.
Ha nem épp Angyal lennél, megszerettelek volna,
erőszakosan, mint ahogy a nők
olyan férfiakat szeretnek, kik nem angyalok,
igen, ezt teszik a nők, újból és újból.
A folyékony nitrogén folyékony hiány,
ugyanis nem anyag, ráncos, fájdalmat okoz,
köddé, homállyá, sötétté válik, megfojt.
Vágyakozás,
el ne hagyj.

Domokos Johanna fordítása

Jónás és a cigarettafüst

Bekebeleztük a cápát,
s ő tovább rág minket.
Jónás fizetett, mi megköszöntük,
a halfilé ízlett,
a bálna gyomrára emlékeztetett,
mikor a torkunkon lecsúszott.
S ekkor köhögni kezdtünk,
nem a szálkák miatt, hanem
a füst miatt, a „Mobi Dick”-en
mit sem sejtettek a cápáról vagy a köhögésről.
Tovább folytatódott a vadászat,
s Jónás nem szokott le a füstölgésről.

Elemi szükségletek

Nyersanyagok a nap lencséje alatt,
közvetek fotonbombázása,
a fényár mindent elpárologtat,
helyet ad több istennek is,
Jupiter visszahúzódik és létrejönnek Földek,
Neptunok, Merkúrok és társaik,
Gaiának később szüksége lesz Máriára
és Luna,
a hold vélhetően biszexuális,
a lényeg, hogy társa legyen,
a lényeg,
hogy az ingadozás így szelídebb,
vonzerővé, belégzésre alkalmas levegővé lesz,
heves viharok, egyre hevesebbek,
megszilárdítani, megszilárdítani,
a magány halálhoz vezet,
mindenkinek kell társ
és szabad láthatár,
egyedül nem megy,
Apollo 17, Houston,
ez még túl korai,
kifutunk az időből,
gyere megszilárdítani,
szülni vagy összeütközni
egy másik testtel,
az egyesülés romjaiból
új partner születik,
és a két táncos végre
összeölelkezik, harmóniában,
majd újabb lépések,
s az egyik eltávolodik,
megadja a kellő szilárdságot,
próbálkozás és tévedés,
a kapcsolat finomhangolása,
összetett és ijesztő,
Nap, Hold, csillagok,
nélkülük nincs Föld,
gyereklámpások sem,
a véletlen zseniális sokszínűsége,
ami megment.

A sötét

(loutrophoros: 1 : *perem* – 2 : *nyak* – 3 : *fogantyú* – 4 : *váll* –
5 : *has vagy test* – 6 : *talp*)

A pupillák sötétje
a csillagok közti
sötétséggel egy –
felszív mindent,
befogad mindent,
mindent átalakít –
legmélyebb eredet,
feltételek, hogy
létrejöhesse
az élet.
Mély,
mély,
mély,
valódi
felvétel,
szűk átjárók,
nagyon szűkek, zavaros, zavaros, zavaros,
máshová tartozunk,
későbbre, egy
más időszakba.
Örökké folyékony
víz,
víz
még
nem felhő,
nem jég,
nem gőz,
víz, ahogyan
azt megisszuk,
így, ilyen formában,
kell ez az információ.
Mert a sötét térben számos
megválaszolandó vár még: A felhő hol
maradt? Hogyan keletkeztünk a felhőből?
Először közetként leülepedni, majd folyékony vízként.
Ó, hogy mennyi képességgel kell bírnia az asszonynak!

Portörlés, szemétlezvitel

Gázfelhő, párafelhő, porfelhő, köd,
üres univerzumok összeolvadása, tágulás
hirtelen, eltökélt, jövőorientált, sietős,
elképzelhetetlen, egyidejű, egy radioaktív erő
születése, hélium a hidrogénből, a fúzió
folyamatos, nehéz részecskék a magban,
meghaló csillagok, csillagrobbanás, szuper
új világok, a vonzás hullámai, csillagpor
hordoz mindent a felfogóképesség hálójában.
Napok pora a testünk, por, túl sok por.

Infravörös kamera, ezer fok, modellezése
a kezdeteknek, hogy megértsük és elviseljük magunkat,
először meg kell kérgesednie, lehűlnie mindennek, de meteorok hullanak.
A mozgásból hő lesz, tűz, ősvárákoszás,
a láva csak akkor kövül meg, ha ki tud hűlni, igazán cool lesz,
édektelen, egyértelműen modern.
Rejtett víz, gőz, először gőz,
majd óceánok, még mindig vég nélkül méreg, és azután
szemetet elkülönítő, szorgos baktériumok: oxigén.
Vajon a szemetünk valaha ennyire értékes lehet?

Csodadetektor

Sötét anyag detektor,
a Homo Ludens szereti a játékokat,
plazmagömbök, egymást átölelő villanások,
galaxisokból a gravitáción keresztül lesznek
univerzumok,
az egyesített erők mégis szerepet kapnak,
szívesen játszunk egymás ellen, s nemsokára
változások előtt találjuk magunkat,
hogyan mikor,
azt kilencvenöt százalékban titok övezi,
a titkok mégis csak nyers alapjai
az univerzumnak,
a miénk távol, sötét törekvés
hajlja, s a kíváncsiság megoszt, eltávolít, mégis
minden összeköttetésben marad, beágyazva
a sötét anyag hálójának szándékaiba,
az esztétika szenzorán keresztül bemutatva.

Semmi nincs a fény és a nyelv között

Lessing színpadán
a helyzet értelmezése,
a mindennapi élet matematikája
lírai átélést kíván.
A bőr alá bekúszott
csírák bontott nyelvek
összefonódnak, tintakék
tetoválásokká gubancolódnak,
a tű ismeretlen, ám hegyes,
minden szúrás belülről ered.

Kivesszük a székeket,
asztalokat, színeket, falakat, szavakat,
a semmi közegét az a veszély fenyegeti,
hogy megteremtik. Hogy megmentsem,
tengernek képzelem. Csak ez tudja
megadni ezt a szabadságot, ezt
a vitát a másikkal bennünk.
Mikor voltunk még tengeri lények
és mikor leszünk újra azok?
A tenger megpróbál átölelni engem.

Pulzál a testem, derékszögű háromszög
tetoválásokkal teleszórva.
Kiszámolom az átfogóját a
vitorláknak. A bölcsesség szeretője
vagyok, mondta Pitagorasz állítólag.
Gyerünk a széllel a semmi
horizontja felé! A közelség, meghitt,
sötétzöld kerettel, betölti az érzékeket,
s a fény és a nyelv között,
a semmi fogalma végre nyugalmat ad.

A jelek azonossága iránti vágy

Nó színházra vágyom
Megmentést kínál
Sötét hangok, mély hangok
A halált felfogni

Figyelem és sebesség
A vörösbegy szemében
Kosztümök ősi pompája
High-tech színpadon

Érezni, amit Orfeusz komponált
Sötét hangok, mély hangok
Apám sírjánál
Barátaim sírjánál

Olyan mélység után vágyom
Ami elragad pusztítás nélkül
A jelek azonosságára
A Z után a szavakban

Nem követelem a világot
Virág vagyok csupán
A fény sugarakat súgva
tükrözöm vissza

Kovács Ildikó Eszter fordításai

Az 1963-ban Szófiában született **Tzveta Sofronieva** gyerekkora óta számos nyelvvvel kísérletezik. Ennek ellenére fizika szakra jelentkezett a Szófia Egyetemen. Tudományszociológiai, -történeti érdeklődése már diplomamunkájában megmutatkozik, melyet a kvantummechanika mint tudományág létrejöttéről írt. A keleti blokk összeomlása amerikai és kanadai emigrációja, de egyben kutatóútja alatt éri. E mozgalmas hónapok alatt írói fesztiválokon vesz részt, valamint előadásokat tart többek között a UCLA-n, a Harvardon, a Pennsylvanai, a Torontói és a Chicagói Egyetemen, a Johns Hopkinson, valamint a UQAM-on. Miközben a tudományok kultúráközvetítéséről doktorál, Joseph Brodsky poétikai óráin is részt vesz. A Weimari Köztársaság külügy-miniszeréről, a kor jelentős publicistájáról elnevezett Walther Rathenau-ösztöndíjjal (Potsdami Egyetem) 1991-ben Németországba megy, és megismerkedik leendő férjével. A következő években a Szabad Európa Rádió berlini tudósítójaként dolgozik (1993–2000), és lányuk nevelésének adja át magát. Számos alkotói és kutatói ösztöndíja közül kiemelhetők az alábbiak: Cambridge Egyetem (1992), Akademie Schloss Solitude (1996), Villa Aurora, Los Angeles (2005), Max Planck Intézet, Berlin (2010), MIT Cambridge (2012). Verset, drámát, esszét, tanulmányokat húszas évei elejétől publikál bolgár, angol, majd német nyelven, sőt az utóbbi időben számos további nyelv elemeit is beemeli alkotásaiba. E többszörösen képzett, poliglott szerzőnek, kinek műveiben néhány magyar vonatkozás is található, a német kortárs irodalom viszonylag tágasabb tere remek táptalajt nyújt ahhoz, hogy kozmopolitizmusát megélhesse, egyetemes üzenetét minden irányba közvetítse. Sofronieva nagyon sok kortárs szerzőt fordított bolgár, német és angol nyelvre (erre vonatkozóan is l. a kötet végén található fontosabb műveinek, díjainak listáját). Műveit eleddig több mint húsz nyelvre fordították le, többek között angol, német, finn, magyar, francia, spanyol, japán, üzbég és ukrán nyelvre. A *Föld színe* című, magyar nyelvű, 2019-ben megjelent kiadvány az eddigi legterjedelmesebb fordításkötete. (A szerk.)

Benkő Ildikó

Kezdetek

Kezdetben az eredendő szabad szeretet magát ontja, teremti, mert a szeretet kiáradása annak sokasodása. Minden egy, a teremtmény a teremtés maga. A forrás – aki lét, teremtés, világ – miért is bontaná magát tette és eredményre, okra és célra, alanyra és tárgyra? Az akadálytalan kiáradók maguk is források, erőt hatványoznak, szabadon sokasodnak. Ha éltél már világosságot, ha fény lenne. De nem fény a szüntelen szeretetáradat, csak hogy elképzeld.

Csak szabad áradás lehet folyton élő, a forrás eleve elhatározta a szabadságot, melyet áron is megad. Egy a kiáradók közül saját áradásába szeretett, azt magának visszatartotta. Ahol meggyűlt, megakadt, létrejött az első terméketlen létező, puszta forma, megkötött, tovább nem áradó erő. A forma a teljességet itt és ottra, térre bontotta. Elfordulása a folyton kezdésben rögtön hagyott, nem mozdult tovább a többivel, örökre ott ragadt. Maradók és áradók szétválása az idő.

Az árnyék, melyet elszakíttóságával vetett, őt magát vakította meg. Olyan szűk látószöveget hagyott, melyből nézve szétvált alkotás és alkotott, szeretet és annak érzése. Innen nézve ő hozta a sok bámészkodót a munkától megtisztított örömbé. Ezt az eredendő áradásénál szabadabbnak és intenzívebbnek tapasztalta, hiszen benne meggyűlt. Körötte kasztrált és sötétített, de ezen csak derült, ő annál gyönyörűbbnek tűnt. És jónak látta, hogy új. A forrás nem áraszt formás kéjt, az elválasztó rá hiányérzetet keltett, sok követőt talált. Föltalálta a halált.

Mikor a termékenynél már több volt a terméketlen, minden árnyékoló egyesült egy áradóval, hogy erőt orozzanak. Hatalmas hő és fény keletkezett a formával beoltott erőből, szétrobbantva végtelent, elpusztítva támadót és áldozatot. Az orgia túlélőiből maholnap véges világ, emitt szeretetlények, amott fény, erő, anyag. Egymástól egyre távolabb.

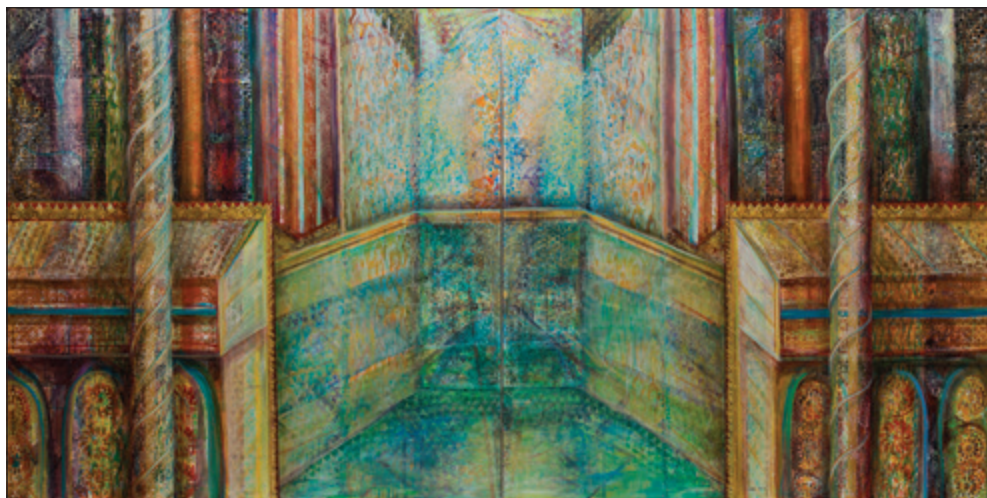
Minderre a forrás teljességéből rálátott, a kiáradtak szabadságának aláfordulásával eleve számolt, sőt tudta, hogy azt engedni kénytelen, épp a szabadság önálló kifejlődéséért. Meg nem lepődött hát, mikor ez bekövetkezett, csak megszomorodott. Ekkor nyúlt az anyaghoz.

Az anyag az áradó erők megkötött állapota, a teremtés folyamatát elfelejtő, a szűk látószögéből szemlélt, ezért terméketlen, külső törvények alapján működő termék. Nem a forrás akarta, az elválasztó kasztrálta az eredetileg teremtető-erőket ontó, üres, tiszta, szabad forrásokat. Csak hitte, hogy az egész forrást vitte. A forrás a bontott világban is mondja magát mint kezdetet, véget, magába vezetőt, jelenléte, szavakat, melyekben majd a holt anyag is forrás-állapotba juthat. Az akadályokat, dimenziókat észlelhetővé mondja, vezessenek az útra. A holt anyagot rendezi, eszköznek fogja be a szabadon választott eljutáshoz a szabadon árasztó állapotba, így életet lehel belé.

És mondta: Legyen világosság. Ezt már kétféleképp értették, akik lettek. Egyfelől lett a szó, az éberség, az erő, melyet a forrás vezet. Másfelől a téridő csupa elválasztás, elváltak a nappalok és éjjelek, az ég alatt és ég felett. Mivel

még nincs nap, éj, ég, ezek emberi szavak, melyek, miközben összekötnek, elválasztanak. Az ég itt küszöböt jelent, fölötte minden egy, alatta szűkült tudat, melyben a téridő mérhető, szeretet helyett a valóságuralás kéje nő. A kiszakított erőt a forrás sötétségnek, éjnek nevezte, hogy akik a mérhetőséget majd az értelem fényének tapasztalják, annak halott, elválasztó voltát is megláthassák, így a mért tudás is ébredésre vezethessen. Az első elválasztást maga is elkövette, amikor a világosságot a sötétől elválasztotta, hogy a különbséget jól láthatóvá, a kettő közti döntést ezzel szabaddá tegye. Nem az ő műve a sötét, de övé a választási képesség. Kezdetől ránk gondolt mint a hasadás gyógyítóra, már születésünk előtt a világ értünk rendeződött, mi vagyunk az anyagban megjelenő áradás.

Az ember kezdetben a forrással egy, ám tőle hamar az árnyékoló mintájára önállósította magát. Nemcsak a forrást, saját eredeti állapotát is felejtette. Már csak teremtett létezőt tudott képzelni, neveivel egyre inkább eltakart, semmint föltárt. A teremtő forrást úrnak, az áradást angyalnak nevezte, szárnnyal, fénynyel, emberként ábrázolta. Terveiben neki helyet talált, zörgő galambszárny és fej fölé szerkesztett aranygyűrű, szarv mosolygató és jelezte a megálljt. A ködös mese a hatalom markában sötétlett, az ember megelégedte, a még sötétebbet kiáltotta világosságnak, erőt nem ontó, sőt erőt nyelő anyag-állapotba borult. A szabadságot véletlennek nevezte, ezzel saját felelősségét elkente. Pedig a szabadság ragyog a háta mögött, és már árad is, ha nem a rögzöt imádja.

GILAH YELIN HIRSCH
EGYBEOLVADÁS

Bánki Éva

Ott

Nem tudsz elvinni egy erdőt Amerikába.
De még szívben vagy képzeletben megteremteni sem.
Más itt a levegő, más a napfény. És hiányzik
az a sok halott a földből. Az európai fák
nem nőnek túlontúl magasra, mert hamar a föld felé
fordítják a tekintetüket. Zömökek, aggodalmaskodók,
mint a paratölgyek és a fűzek. Vagy a cseresznyefa
nagyanyám udvarán, mely mintha könnyen meghajtaná magát,
hogy a halott gyerekek is elérjék ágait.
A fák figyelnek minket. És közben jóllaknak
a keserűségünkkel. Végül – mit tehetnének? –
belebetegszenek. Kiszáradnak, összetöppednek.

De mi az ő idejük?

A Paradicsom fái nem tudnak meghajolni.
Úgy nőnek egyre magasabbra, ahogy a napok sokasodnak.
Mert még nem láttak meghalni senkit.

Halottak napján

Azt mondják, nekem is végem lesz.
Most hétéves vagyok, de meghalok egyszer.
Lelőnek, eltaposnak, föld alá tesznek.
Sós kútba, tűzbe, sírgödörbe löknek.
Vagy csak lesöpörnek. Becsengetek magunkhoz,
de a nagyapám sem ismer fel. Menj haza, szépen,
te nem laksz itt. Indulj, mert hívom a rendőröket.
Menj innen, különben...
Te nem laksz itt, mondja a nővérem.
Te nem laksz itt, mondja az anyukám.
Te nem laksz sehol, mondja az apukám.
Te nem laksz sehol sem, kiáltják.
A halottakat sehol sem látják szívesen.
A jók és erősek évente egyszer kísértálnak a temetőbe,
hogy megnézzék, a holtak nyugton vannak-e.
Mindenki sír, mindenki jó,
és mindenki fázik. Talán mert ők is félnek.
Ha igazán elevenek és bátrak lennének,
nem hagynának meghalni senkit sem.

Legalább egy

A madarak is nyugtalanok. Messziről megérzik,
ha egy hullám nekivágódik a partnak, de törés nélkül,
csorbítatlan méltósággal kezdi újra a vándorlást.
Mert semmilyen végzet, semmilyen törvény nem tökéletes.
A sirályok üdvrivalgása megrázza a fákat, szétszakítja a felhőket.
Felébreszti a félálomban hánykolódó utcákat és anyámat is,
aki a fájdalomcsillapítók igézetében emeli a karját –
a haldoklók belekapaszkodnának a hangokba is.

De mindhiába. Zuhan a világ velük. Mindig ellenük.
Kapaszkodna anyám is. A halálos görcsök szüneteiben
még reménykedik. Ám hol az Egy, hol van az Egyetlen,
aki felemelt fejjel túléli a zuhanást,
és méltósággal megint a mély tenger felé fordul,
és egy szemvillanásnyit megőriz anyámból?

A sötétséghez

Merülj mélyebbre! Egyre mélyebbre!
Egyre szabadabban! Felejtsd el a lámpaoltás óráját,
mikor téged is bemocskol a lelkipurdalás,
és tudod – ó, milyen pontosan tudod! –,
kit nem hívtál fel, mit nem intéztél el.
Ejnye-ejnye. De éjfélkor már mások szenvedése kínoz:
bűnök, árulások és az a sok félelem, ami ilyenkor
összeborzolja-összegubancolja a házban a vezetékeket.
De te csak merülj mélyebbre, egyre mélyebbre!
A kutyák órája ez, hajnali három. Kés fordul a szívben.
Elhagylak, lesz, ami lesz.

De nem az én hibám, mondd meg a gyerekeknek!

És mondd meg neki, őt sem szerettem.

Az éjszaka legmélyén elfogy a sötétség.

Mentőhajú jó: egy újabb, közönséges reggel.

Most kell megbánni. Most kell bocsánatot kérni.

Most kell megkapaszkodni.

De te ki ne nyisd a szemed! Merülj mélyebbre!

Egyre bátrabban! Egyre szabadabban!

Hisz csak zuhanni szeretsz,
nem imádkozni.

A sötétség?

Annyit sem akar, hogy néven szólítsd.

közel ..., túl...

— Milyen az én, azt kérdezed?

Mint a hegy.

Süti a Nap.
Fújja a szél.
Veri az eső.
Töri a fagy.

Lassan kopik.

Körötte a völgyek feltöltődnek.

A magas kisebbedik,
a mély magasodik.

Ez a titkos bejárat.

-- Hová?

— Oda. (s közben az Égre mutat)

-- És mitől titkos?

— Mert észre sem veszed.
Pedig ott tornyosulsz.

Magad előtt.

* *

-- „van szíve” – mondta.

s vajon mire gondolt?

a holdfényre? vagy
a kert sarkában álló
fehér liliumokra?

Dukay Barnabás

Szabó Adrienn

Hogyan is volt az a sztori a nőekkel...

avagy a fontos lányos dolgok

Ha a könyvek olyanok, mint az ételek, akkor a Marta Breen és Jenny Jordahl *Nagyszerű nők* c. könyve* leginkább egy jól megszózott omlett-re emlékeztet. Egyszerű és karakteres, jól látszik, hogy az írók milyen alapanyagokat hajítottak az üstbe boszorkánykonyhájukban, mikor a művet kifőzték. Minden színből van benne egy csipetnyi, ahogy minden korszakból is, egy közös ideológiával elkeverve. Bár túlzott mélységekbe sehol sem merülünk, a könyv azt az illúziót kelti bennünk, hogy most végre kapunk egy kevés átfogó tudást, hogy végre megérthetünk valami nagyot.

A konyhában is úgy van, akár az irodalomban, vannak jobban sikerült újdonságok, és kevésbé jól sikerültek is. Kecsegtető, hogy csupán egypár szó, néhány kép és egyórányi idő alatt megismerhetjük a feminizmus mozgalmának történetét, annak különböző szakaszait és legfontosabb alakjait. Kecsegtető, de nem egészen működik.

Ez a könyv legnagyobb előnye, és egyben hátránya is. Ilyen rövid, átfogó formában lehetetlen visszaadni egy olyan komplex témát, mint amiről itt szó van. A leírások, a rajzok, a kompozíciók mind túl vannak egyszerűsítve, és még a panelek sem térnek el ettől a tendenciától, az elejétől a végéig szögletes képkockák katonás soraiban állnak, századfordulós skandináv minimalizmust tükrözve. A rajzstílus is kezdetleges, és olyan elvéthetetlenül európai, hogy eszünkbe sem jutna egy Marvel-füzethez vagy egy mangához hasonlítani. Színeiben és szögleteiben inkább Csepella Olivér *Nyugat + zombik*-jait idézi a lelkes magyar képregényolvasó lelki szemei elé, s az ismeretterjesztő képregény főleg francia-belga szokását eleveníti föl.

A teljesség igénye tehát nincs meg a műben, de nem is lehetne, hiszen a képregénynek egyetlen dolog volt mindig is és lesz örökké a lényege: a kihagyás. Pont a rövidség, a tömörség teszi olyan jó ismeretterjesztő szöveggé Marta Breen és Jenny Jordahl művét. Mintha egy történelemkönyv száraz paragrafusait hígítanánk föl egy kis mókával, nevetéssel meg egy teáskanálnyi szerethető szubjektivitással.

A képregény kronologikus sorban halad át a nőiség történetének utóbbi kétszázötven évén, kiemelve a szerzők által fontosnak ítélt epizódokat és személyeket, ilyen például Olympe de Gouges és Mary Wollstonecraft, a feminizmus kezdetének Európájában, vagy az örökké híres szüfrazsettek, akik itt igazi lobogó hajú amazonok. Az elsőtől az utolsóig, minden emlékezetes

* Marta Breen, Jenny Jordahl: *Nagyszerű nők – A feminizmus rövid története*, fordította: Molnár Kata, Cser Kiadó, 2019, 128 oldal

alak kap egy-két oldalnyi szerepet, meg egy-két évszámot is hozzá, hasznos adalékként.

Mikor először olvastam a könyvet, az volt az érzésem, hogy egy középiskolai történelemórán látnám viszont szívesen, és hogy egy olyan témáról ír tanító jelleggel, amely sokat vitatott és keveset oktatott mai társadalmunkban.

Aztán rájöttem, hogy tévedtem, és elég csalódottan folytattam az olvasást. Ebben a könyvben minden feminista pozitív hős, akikkel szemben az ember csak bűnös ellenforradalmár lehet. Rousseau, az a Rousseau, akinek úttörő gondolatait a mai napig tanítják Európa középiskolaiban, egy megveszekedett hímsoviniszta, akit csak az „erősebb nem” oktatása érdekel. A nőkkel szemben alapvető kontrasztként állnak a férfiak.

Az is visszás lehet, ahogy a szerzőnők keverik a szezont a fazonnal, a rabszolgaság megszűnését, a feminizmus folyamatait és a melegmozgalmak kiteljesedését egyetlen, indiverz cselekménysor részeként írják le, legalábbis utalni látszanak egy egységes cselekménysorra. Szerkezetében éppolyan fekete-fehér a mű, mint ahogy oldalai is csak három-három színből állnak össze. A jelene-tek világossal és sötéttel, pozitív és negatív térrel játszanak, mintha egy árny-színház előadását néznénk.

- A nők rosszabb helyzetben voltak, mint a rabszolgák.
- Nem voltak jogaik.
- A férfiak elnyomják a nőket.
- Minden eszközt szentesít a cél.
- A harcunk folytatódik.

Ezekkel és ehhez hasonló üzenetekkel találkozunk. A szubjektivitás, amit bizonyos kritikusok, nem is értem, miért, hiányolnak a könyvből, mindent átitat. Mi – mondják a szerzők többes szám első személyben. Elárulják a tan-könyvnek azt az objektivitását, ami egy igazán pártatlan és hasznos munkává tette volna *A feminizmus rövid történetét*. Ahogy én látom, csak olyasvalami lehet hasznos, ami pártatlan, ellenben a legszubjektívabb szövegek általában a legszebbek.

A könyv így sem megvetendő, minden idézetével, esettörténetével, jelmondataival és évszámaival olyan betekintést nyújt az utóbbi két évszázad nőmozgalmaiba, amit nem lehet megunni, hiszen amellett, hogy tanít, szórakoztat is, akár az apró vonalszájak fitymáló fintorain, akár a lehetetlen pózokon keresztül, amiket a szereplők vágnak a kamerának.

Egyes részek pedig egyenesen meghatóak, kedvenc betéttörténetem a Malaláról szóló volt, aki Pakisztánból szökött meg, miután szemén lötték, blog-írásba kezdett, s a valaha volt legfiatalabb díjazottként vehetett át a Nobel-békedíjat. Sokan nem gondolják, hogy a mai napig milyen súlyos atrocitások érhetik a nőket, ezek a történetek pedig gondolatébresztőek és inspirálóak egyaránt.

Összességében olyan munkának tartom Marta Breen és Jenny Jordahl összefoglalását, amely mindenképp megérdemel egy olvasást, ha másért nem is, legalább hogy kicsit kitisztítsa az ember fejében az általános ködöt a témával kapcsolatban, illetve a mosolyokért, amiket az arcunkra csal, és az inspirációért, amit megoszt velünk. Azt is meg kell jegyeznie a recenzensnek, hogy a borító igen hívogatóra sikerült, és ahogy az egyszerű, de színes grafikákat átla-

pozsa az ember a könyvesboltban, megmagyarázhatatlan inger fogja el, hogy a könyvet érintési és szaglászási közelségben tudja magához.

Jó lenne, ha oktatási célokra alkalmasabbá sikerült volna a szöveg, de annak ellenére, hogy valahol megrekedt a középúton a propaganda-röpirat és a tankönyv között, a műfajában egyedülálló, és olyan újító tendenciákat képvisel, amelyek a jövőben még nagyon fontosá fognak válni. Ilyen tendencia a pop-kultúra ismeretterjesztő célú felhasználása, a vizuális sík erősebb bevonása az irodalomba, és a képregény mint szakirodalmi médium elterjedése.

A magyar fordításról fontos még megjegyezni, hogy rendkívül természetesen sikerült, csak alig-alig látszik rajta, hogy nem eredeti nyelvű szöveg. Még az a szlenges jelleg is tökéletesen megmaradt benne, aminek a hiánya, akár a só hiánya egy ételt, egy pillanat alatt képes lerombolni egy jól megírt regényt vagy képregényt. A fordítás műveletét alapvetően ellenző olvasók persze fontolgatják majd, hogy inkább megtanuljanak norvégul, egy jó adag büszkeséggel társult daczból kiindulva, de nem ezt a kötetet fogják először a tűzbe dobni, mikor nekilátnak a könyvégetésnek.

GILAH YELIN HIRSCH

GALAXIS

GRÁL

KÖVETKEZŐ DIMENZIÓ

Boleyn Annától Erzsébet királynőig, esküvő-felhozatalban. Keresném Diana hercegnét rajta, aki azért mégiscsak, aki millióknak, aki álom és emberi példa, ragyogás és szenvedés a legmagasabb hőfokon! De nem, valami Meghan nevű modellt vagy kit találok helyette egy hercegecske oldalán „ebből a királyi fajtából”. Hogy ez mit jelent? Félhetően annyit, hogy a nő jelenség legalább annyira mulandóvá és cserélhetővé tárgyiasult, mint maga a szépség. Így lesz az amforából petpalack, eldobható, mi több, környezetszennyező mindennapi egyszeres használati tárgy. Nem is szeretnék visszagondolni ennek az írásnak az elejére...

Zalán Tibor

E számunk szerzői

Bangha Imre (1967) – indológus, Oxford
Bánki Éva (1966) – író, irodalomtörténész, Budapest

Benkő Ildikó (1966) – költő, magyartanár, Budapest

Buji Ferenc (1962) – egyéb, Nyíregyháza

Csáji László Koppány (1971) – író, antropológus, ügyvéd, Budapest

Déri Balázs (1954) – költő, műfordító, klasszika-filológus, muzikológus, Budapest

Dezső Csaba (1973) – indológus, Budapest

Domokos Johanna (1970) – költő, irodalmár, Cseresznyéshegy (Szováta)

Dukay Barnabás (1950) – zeneszerző, Budapest

Dyekiss Virág (1981) – néprajzkutató, dúla, Budapest

Falvy Dávid (1972) – italianista, történész, Budapest

Frauhammer Krisztina (1974) – néprajzkutató, Szeged

Gyukics Gábor (1958) – költő, műfordító, Szeged

Hegedűs Gyöngyi (1967) – orvos, költő, fotográfus, Budapest

Hevesi Judit (1990) – költő, szerkesztő, Regensburg

Jász Attila (1966) – költő, szerkesztő, Gerecse

Jónás Ágnes (1983) – újságíró, kutató, Budapest

Kardos Gyöngyi (1939) – keleti nyelvész és természetgyógyász, Párizs

Kovács Ildikó Eszter (1972) – műfordító, Budajenő

Ladik Katalin (1942) – költő, performer, színésznő, Budapest

Rideg Zsófia (1970) – dramaturg, fordító, Budajenő

Seláf Levente (1974) – romanista, Budapest

Sepsi Enikő (1969) – az irodalom- és kultúratudományok egyetemi tanára, Budapest

Tivadar Pedro (1957) – fotóművész, Königs Wusterhausen

Turai Gabriella (1987) – filológus-valláskutató, Greifswald

Vály Sándor (1968) – festő, multimediális művész, Helsinki, Trento

Visky András (1957) – költő, dramaturg, színházzsakértő, Kolozsvár

Zalán Tibor (1954) – költő, író, dramaturg, Budapest

Szívem, te szívem

„Az írás a tapintáson alapul, egy megérintett bizonyosságból ered, mintha a beszéd szerve a kéz lenne.” (Valère Novarina – ford. Rideg Zsófia)

„Evezője nincsen. Túlra most hogy ér el? / Jobbot és balt elhagy; halad egy irányba, / és közben ráel a tiszta boldogságra.” (Kambalin – ford. Bangha Imre)

„Évszázadokkal azt megelőzően, hogy Nyugat a maga tudománya révén a világ urává vált volna, pusztá létével is büszkén hirdette, hogy »a tudás hatalom« (lat. scientia potentia est), India már dzsnyána bhúminak, »a tudás földjének« nevezte magát.” (Buji Ferenc)

„A könyv belülről olyan volt, mint egy szép tükör, és csak két lapból állt... Ebben a könyvben egy kellemes hely tűnt fel, olyan nagy, hogy azzal összevetve az egész világ is kevés dolognak látszik. Ezen a helyen egy nagyon dicsőséges fény tűnt fel, ami három részre oszlott, mint három személy, de emberi száj erről nem képes beszélni.” (Marguerite d'Oingt – ford. Seláf Levente)

„Le fognak szoktatni a fölösleges kérdezősködésről. Vigyázz, mert rövidesen elszámolást kérnek tőled. Fel fognak szántani nyughatatlan kereséssel. Meg fognak keresztelni az Élet Vízével. Új nevet fogsz kapni. Megvan az új név, de nem bonthatom fel.” (Az Angyal válaszol – ford. Mallász Gitta)

„záporként érkezik a kegyelem, / irgalmad végtelen / tengerébe merülünk, / egyetlen kedvesem” (Faustyna Kowalska – ford. Jász Attila)

„És téged, aki beléptél a színházba, hogy a Jelen Idő eseményében részesülj: téged hogy hívnak?” (Visky András)

Ára: 800 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatója:

Nemzeti Kulturális Alap